

Celostni model izobraževanja starejših odraslih v Sloveniji

**upoštevajoč družbene temelje in vlogo izobraževanja odraslih,
značilnosti starejših odraslih in primere dobre prakse**

(poročilo raziskovalno razvojne naloge)

Dr. Nevenka Bogataj (ACS), doc. dr. Dušana Findeisen
(Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje)
nelektorirano besedilo

Andragoški center Slovenije, Ljubljana, december 2008

Kazalo

Uvod	3
Namen strokovnih podlag	3
Metodologija dela	5
Konceptualni okvir modela	6
Družbeni temelji izobraževanja starejših odraslih v Sloveniji	17
Število starejših v Sloveniji in oris njihovih materialnih razmer	18
Starejši kot delovno aktivno prebivalstvo	26
Izobraževalne potrebe starejših z vidika čustvenih in socialnih procesov na ravni posameznika	29
Razvoj, vloge in primeri izobraževanja starejših odraslih v Evropi	41
Razvojni vidiki izobraževanja starejših	41
Stanje in trendi	43
Evropska infrastruktura	47
Primeri ponudbe izobraževanja starejših v različnih državah	50
Nemčija	50
Velika Britanija	54
Združene države Amerike	57
Švedska	61
Nizozemska	65
Značilnosti izobraževanja starejših v Sloveniji ob pregledu ponudbe in odziva nanjo	69
Ocena ustreznosti in učinkovitosti vključevanja starejših v izobraževanje	76
Ustreznost obstoječe izobraževalne ponudbe	76
Ustreznost in učinkovitost podpornih ukrepov države	79
Ilustrativni primeri kot prispevek k modelu izobraževanja starejših	84
Model izobraževanja starejših odraslih	90
Povzetek spoznanj o celostnem izobraževanju v poznejših letih življenja	97
Načela izobraževanja starejših odraslih	104
Cilji izobraževanja starejših odraslih	108
Predlog ukrepov v podporo izobraževanju starejših odraslih	110
Literatura	128
Priloge	

Uvod

Namen strokovnih podlag

Model¹ izobraževanja za starejše odrasle je nastal z namenom, da se to izobraževanje umesti v ponudbo izobraževanja odraslih in da potrdimo obsežne in mednarodne izkušnje, ki jih Slovenija na tem področju že ima. Pri nastajanju modela so sodelovali nekateri referenčni strokovnjaki Oddelka za pedagogiko in andragogiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje. Ti so prispevali velik del besedila in so zato večkrat citirani.

Model ima teoretično in praktično ozadje. Teoretsko ozadje predstavljajo:

- Koncepti, ki jih navaja predvsem evropska literatura,
- Različne definicije, ki jih navajajo znanstvena in strokovna literatura ter pravni dokumenti;
- Statistični podatki o obsegu populacije starejših, njenem življenju v Sloveniji, zlasti o značilnostih participacije v izobraževanju,
- Statistični podatki in strokovna literatura o aktualnem družbenem kontekstu, ki vpliva na življenje starejših ljudi ter o povezavi med učenjem in zdravjem.

Praktično ozadje modela predstavljajo:

- praktične izkušnje o sodelovanju starejših odraslih v nekaterih oblikah neformalnega izobraževanja in povezovanja z organiziranim prostovoljnim delom;
- primeri dobre prakse v posameznih evropskih državah;

V modelu smo izpostavili vpetost v stereotipe o starosti in staranju ter zavzeli stališče, da starejše obravnavamo celovito kot del širše družbe, ki se

¹ Miselna in materialna konstrukcija za povzetek bistvenih značilnosti pojava, poenostavitev razlage pojava

dinamično spreminja. Zatoto obdobje imenujemo tudi obdobje »med delom, upokojevanjem in starostjo«. Predstavljeni model se navezuje na strateške predloge v izobraževanju odraslih na nacionalni in evropski ravni ter starejših ne obravnava po njihovi starosti, temveč po njihovem statusu (poklicno dejavni/nedejavni; zdravi/bolni, samostojni/odvisni, živeči samostojno/v družini, ...). Navajamo tudi nekatere podatke o materialni blaginji in socialni vključenosti starejših. V poglavju Družbeni temelji izobraževanja starejših odraslih. V modelu sta upoštevana slovenski in evropski pravni okvir. Zajeli pa smo tudi nekaj praktičnih izkušenj, zato k razvoju izobraževanja oziroma izobraževanju odraslih besedilo prispeva z opredelitvijo:

- načela učenja in izobraževanja starejših odraslih,
- podporni in motivacijski ukrepi za večje vključevanje v učenje in izobraževanje starejših odraslih,
- spodbude k dvigovanju formalne izobrazbene strukture starejših odraslih, še bolj pa njihove participacije v učenju in razširitvi palete njihovega znanja, da bi ga bilo mogoče uveljaviti na trgu, okrepiti njihovo javno podobo in tako preseči negativne predsodke o potrebah in vlogi starejših odraslih za današnjo družbo.

Predstavljeni model izobraževanja za starejše odrasle ne vključuje klasičnih ciljno opredeljenih krajših usposabljanj, ki se jih starejši odrasli sicer lahko udeležujejo, vendar so zanje manj aktualna oziroma obrobna oblika učenja oz. izobraževanja. Tudi praktične primere bi, če bi bilo več časa in sredstev predstavili drugače in podrobneje. Zagotovo pa je model nastal s plodnim sodelovanjem ožje skupine strokovnjakov, zato predstavlja tudi primer dobre prakse strokovnega sodelovanja na področju izobraževanja odraslih.

Metodologija dela

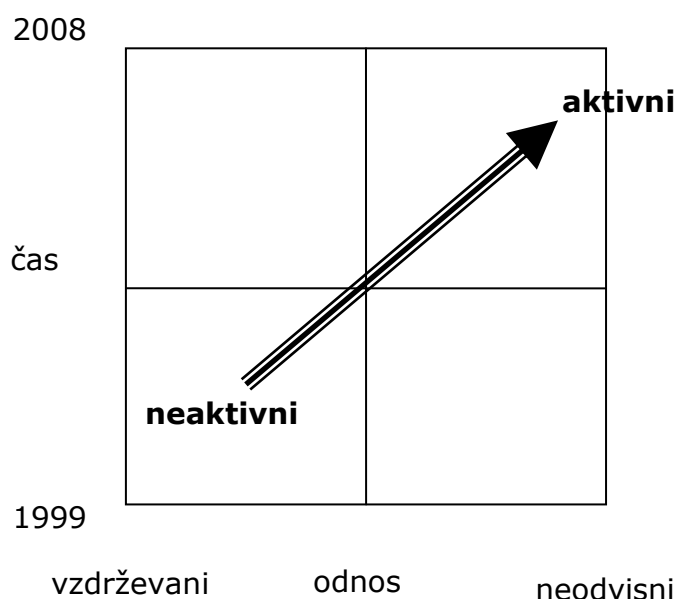
Metodološko je model vezan pretežno na analizo sekundarnih virov: objav definicij, konceptov in rezultatov raziskav ali študij primerov tudi še neobjavljenih virov npr. gradiva delovne skupine slovenskih strokovnjakov. Le-ti so se odločili za uporabo izraza »starejši«, kadar se navaja podatke v širšem smislu in izraza »starejši odrasli« kadar se tematika zoži na področje izobraževanja. Upoštevana je IMRAD shema, dodani so mednarodni primeri in predlog konkretnih ukrepov.

Primarne podatke smo analizirali za udeležbo starejših odraslih v svetovanju in v izbranih neformalnih oblikah učenja, pri čemer smo neformalne oblike učenja izbrali na podlagi dveh kriterijev: 1. razpoložljivost primerljivih kvantitativnih podatkov za daljše časovno obdobje in 2. dobra odzivnost udeležencev. Tako so na voljo podatki o starostni strukturi udeležencev za projekte Študijski krožki, Organizirano samostojno učenje, Borza znanja, Centri za vseživljenjsko učenje in Informativno izobraževalna dejavnost v IO. Zaradi omejenega časa in sredstev nismo mogli zajeti primarnih podatkov o delovanju ključnih institucij v izobraževanju odraslih, vendar smo jih predstavili kot primer dobre prakse ter upoštevali vsa gradiva in pripombe njene vodje doc dr. Dušane Findeisen v okviru delovne skupine. Pregled izobraževanja starejših v tujini sta pripravili dr. Sabina Jelenc Krašovec in dr. Sonja Kump, ki sta predstavili tudi izobraževalne potrebe in udeležbo starejših v izobraževanju, opredelili razvojne vidike izobraževanja starejših ter bistveno razširili vpogled v literaturo.

Model tako vsebuje izčrpne teoretske podlage za obravnavo starejših pa tudi statistične kazalce, ki opredeljujejo družbeno stvarnost, v kontekstu katere jih obravnavamo. Navezava modela na družbeni kontekst je razlog za navedbo kazalcev družbene blaginje. Primeri so predstavljeni kvantitativno in kvalitativno v besedilu in v prilogah (prilogi 2 in 3), poleg tega obsežen pregled literature omogoča nadaljnje preučevanje problematike. Besedilo podajamo kar najbolj strukturirano in shematično, zlasti model sam.

Konceptualni okvir modela

Literature, ki obravnava starejše, njihovo življenje in izobraževanje, je vse več, saj splošno zanimanje za to področje narašča. Terminologija je bogata, ključne besede/predmetne oznake obravnave »starejše« pa pestre npr. stari (ljudje), starejši (ljudje/delavci), starostniki, upokojenci; ljudje v tretjem/četrtm življenjskem obdobju, tretja generacija ipd. Odnos do starejših se očitno spreminja – v literaturi in javnem diskurzu. Podoba starejših prehaja iz pretežno »vzdrževanih, neaktivnih« in povezanih s temami, ki so v družbi tabuizirane, v »neodvisne, aktivne« ter bližje temam, ki se ukvarjajo s kakovostjo življenja, in posebnostmi potreb in življenjskih stilov tega obdobja življenja. Razumevanje starosti in starejših kot *problem*² se torej preobraža v njihovo razumevanje *kot izziv in celo kot priložnost-i/skritega zaklada*.

Slika 1: Odnos do starosti in starejših odraslih v slovenskih objavah v obdobju 1999-2008

Primer 1: Anketirani v raziskavi Kapitalske družbe (KAD 2008) lastno mejo starosti postavljajo na 62 let oz. »takrat, ko se tako počuti«. Tedaj pričakujejo aktivno življenje, večinoma pozitivno prihodnost, tudi uživanje (zato se želijo hitro upokojiti), pogosto enačijo upokojitev z nastopom starosti. Z vidika dela in družbenega položaja

² starejši kot

pričakujejo spoštljiv odnos in možnost dlje delati (kot si sami želijo), čeprav želijo prepustiti delovna mesta mlajšim in ne biti breme družbi (ibid).

Primer 2: Odnos do starosti v mednarodni raziskavi iz leta 2006 (AXA, 2006), je prav tako pretežno pozitiven, saj približno polovica od 6915 vprašanih z vseh celin gleda na upokožitev pozitivno (pet dejavnih profilov (hedonisti (75%!)), družinsko orientirani (42%), deloholiki (zaposleni, toda redko v Nemčiji in Franciji redko, pogosto pa v ZDA in Kanadi), obsedeni z zdravjem (28%) in hiperaktivni z neopredeljenim deležem (?%)), druga polovica pa je do upokožitve negativno razpoložena (brezdelni, apatični in prikrajšani) zaradi upada dohodka ob upokožitvi, nezadovoljstva in pesimizma, ker ne morejo uresničevati svojih pričakovanj (npr. želje po potovanjih). Negativen odnos do upokožitve je zastopan v azijskem in v 40% evropskega dela vzorca³.

Del objav ne presega nekritičnega privzemanja stereotipov iz preteklosti, zato so mnogi statistični podatki predstavljeni le delno ali neargumentirano posplošeni. Večina definicij izhaja iz bioloških ali medicinskih definicij ter iz procesa staranja kot dela življenja, ko zaradi progresivnih fizioloških sprememb v organizmu prihaja do upadanja bioloških funkcij in sposobnosti organizma za prilagajanje metaboličnemu stresu (Pečjak 2007 po enciklopediji Britannica). Ustreznejše izhodišče predstavlja »teorija življenjskega kroga« oz. življenjepisa kot organizacijskega načela, ki ga posameznik lahko soustvarja (Findeisen 2007 in 1999). Psihologija življenjskih obdobj je pri tem ključna, prehodi med njimi pa so prelomnice, ki jih določata družbena in posameznikova interpretacija, ki se med seboj ne prekrivata vedno (Jelenc Krašovec in Kump 2008). Starostna meja, ki v literaturi razmejuje »starejše« od »mlajših«, je v literaturi različna:

- 45 let (Strategija aktivnega staranja, 2007)
- 60 let (Strategija varstva starejših, 2006, DeSimone, 2002)
- 65 let (Erickson 1963, DeSimone 2002),
- 69 let (Kožuh Novak 2007).
- 75 → 85 → več od 85 (Strategija varstva starejših, 2006)

³ Družbe blaginje, med katerimi se med najbolj razvitimi nahaja tudi Slovenija, imajo visoko materialno in energetska blaginjo (BDP, HDI) in nizko družbeno kohezijo. Materialistično pogojena zahodna kultura s svojim nizkim vrednotenjem smisla starosti ter (tradicionalne) vloge skupnosti je oteževalna okoliščina razvoja modela izobraževanja starejših odraslih.

Kronološka starost in razvoj pogosto ne sovpadata, kar s starostjo postaja vse bolj očitno. Vse večjo pestrost vrednot s starostjo ponazarja model črke »V«, kar velja upoštevati tudi pri snovanju izobraževanja. Obrobne družbene skupine pogosto nekritično obravnavamo kot monolitne in zanje oblikujemo enovite izobraževalne programe. Primerneje od kronološkega opredeljevanja starejših odraslih je torej govoriti o življenjskih obdobjih v povezavi z družbeno vlogo posameznika npr. starejšega zaposlenega delavca, upokojenca, ipd. (Findeisen, 2008). Socialni vidik starejših namreč vsebuje tudi pričakovane vloge in vrednote, povezane z zadovoljstvom, če jih posameznik dosega oz. nezadovoljstvom, če jih ne uresniči (Jelenc Krašovec in Kump 2008). Avtorici Jelenc Krašovec in Kump (2008) po H. Bee (1996) razdelita obdobje odraslosti na pet časovnih obdobj, od katerih vsako zaznamujejo fizične in kognitivne spremembe, spremembe delovnih in družinskih vlog ter odnosov z drugimi, razvoj osebnosti in osebni pomen, ter ključne naloge, ki naj bi jih opravil posameznik v posameznem obdobju⁴. Seveda gre za približne ocene, ki v grobem določajo časovne premise, prav gotovo pa take klasifikacije potrjujejo, da obstajajo družbeni stereotipi glede doseganja pričakovanih rezultatov v posameznem starostnem obdobju.

⁴ Bee govori o biološki in socialni uri (Bee 1996); biološka ura začne glasneje tiktakati v obdobju srednjih let (srednja odrasla doba), ko se začnejo izraziteje kazati znaki staranja (slabšanje vida, manjša elastičnost, gube, zmanjšana sposobnost reprodukcije, pojav nekaterih bolezni, pešanje hitrosti pomnjenja in priklica informacij, itn.). V istem času postaja tiktakanje socialne ure manj slišno, saj je večina odraslih v tem obdobju že dosegla neke pričakovane norme (imajo otroke, ki bodo kmalu samostojni, kariera je na vrhuncu, itn.). Hkrati se posameznik v tem obdobju pogosteje obrača vase in v tiste dele svoje osebnosti, ki niso neposredno povezani z družbenimi normami. Če bi povezali vpliv biološke in socialne ure, bi lahko rekli, da biološka z leti tiktaka vse glasneje, socialna pa vse bolj tiho.

Neenotnost definicij in nehomogenost »starejših« po njihovih starostih, značilnosti vedenja in družbeni vpetosti, so mnogi skušali poenotiti z grupiranjem oziroma tipiziranjem (prim. Trstenjak v sedemdesetih letih po tipičnih lastnostih⁵, Finci po izkušnjah in biografiji⁶). Nekateri so namesto iskanja skupnih značilnosti izpostavili tim. »spodnjih 10%« t.j. nepokretne, prizadete, izločene ter »zgornjih 10%« starejših, t.j. močno dejavnih tudi v visokih starostih (Pečjak 2007).

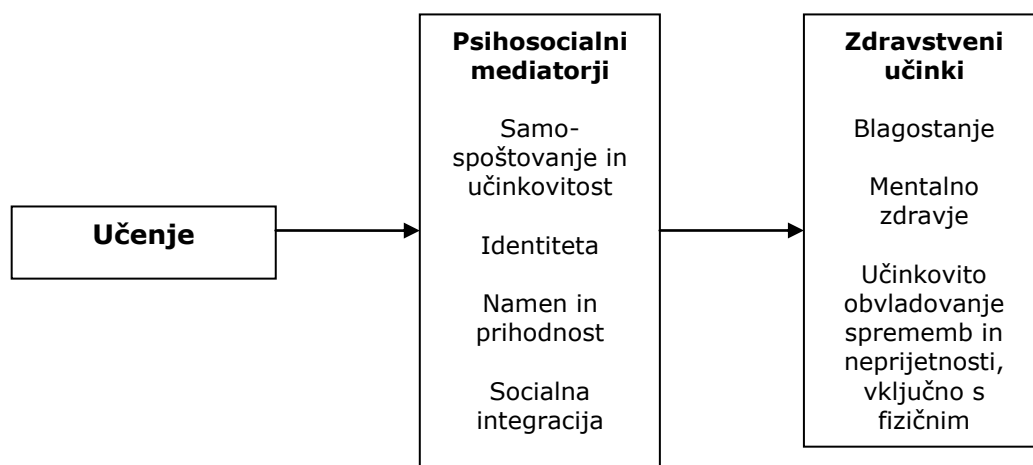
Dr. Ramovš pri opredelitvi starosti, staranja in dela s starejšimi izhaja iz ravnotežja potreb in zmožnosti v šestih razsežnostih, ki jih razumemo tudi kot osnovne motivacijske sile za razvoj (Ramovš 2006):

1. telesni (organizem in materialni pogoji za življenje),
2. duševni (kognicija, čustvovanje, vedenje in spomin),
3. duhovni (notranja osebna svoboda izbire in odgovornost za odločitve,
4. socialni (odnosi v vsakdanjem sožitju),
5. razvojni (učenje iz preteklosti, od ljudi in predajanje izkušenj v okolje),
6. bivanjski (volja do smisla v življenjski situaciji in celoti življenja).

Hammond (2004) trdi, da sta zdravje in učenje medsebojno povezana z mediatorji, kakor prikazuje naslednja shema:

⁵ Generacije kot skupine s skupnimi izkušnjami in biografijo (Järvi 2003) lahko grupiramo predvsem po položaju srednje generacije, in sicer 1. generacijo (rojeni do 1920) kot zaznamovano z vojno in ekonomsko depresijo, 2. (rojeni 1930/40) zaznamovano z rekonstrukcijo in rastjo blaginje zaradi industrializacije 3. (rojeni okoli 1950) zaznamovani z odsotnostjo dramatičnih izkušenj, rastjo blaginje in izobraževanja, usmerjeno v odnose in tehniko; 4. (1950-60) kot generacijo obmestij, komunikacije, tehnike in zavedanja globalnih problemov ter 5. rojeno po letu 1970 kot generacijo peciva, videa in zabave;

⁶ Na športnike, raziskovalce, filozofe/politike, tipe z enakomerno porazdelitvijo ustvarjalnosti skozi vse življenje oziroma tipe z dvema ali več vrhovi ustvarjalnosti cit. v Požarnik, 1981.

Slika 2: Psihosocialni mediatorji (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Hammond, 2004)

Dejstvo je, da celo reprezentativni vzorci za posamezno s starostjo opredeljeno skupino vsebujejo različne značilnosti starejših ter ne omogočajo interpretacij, ki bi veljale »za vse«, temveč le za znak, po katerem je bil posamezni vzorec oblikovan. Zato je odgovornost strokovnjakov za to področje, vodij interesnih skupin starejših, ustanov (za starejše in širše), tudi političnih strank, izjemna, še posebej zaradi njihovega vpliva na javno mnenje, ki povratno vpliva na samopodobo starejših, razvoj družbenih predsodkov⁷ in odzivanje starejših na posamični in družbeni ravni.

Na primeru starejših odraslih je družbena zakonitost izrivanja manjšin posebej vidna (Findeisen 1999). »Socialno okolje ne prepozna in ne priznava pestrosti potreb marginaliziranih, npr. brezdomcev, alkoholikov, starejših skratka »drugačnih« in istoveti družbeno skupino s tistim, kar je pri njej drugačnega« ter «.. .»marginalizirani nato sami privzamejo to sliko in se

⁷ Pozitivne predpostavke za »starejše so: prijazni, modri, politično močni, svobodni, srečni, zanesljivi, izkušeni, pripadni, usmerjeni v kakovost, manj odsotni, z večjo socialno mrežo. Negativne predpostavke za starejše so: »vsi so enaki«, bolni, izolirani, revni, depresivni, nepotentni, grdi, izolirani. S predpostavkami so povezana diskriminatorna vedenja (tekmovalnost, izrivanje, zavračanje, opuščanje diferenciacije po spolu, izobrazbi, starosti in protiblaginjno razpoloženje (Vincent 1999)

prično tako vesti« (ibid). Strategija »zadovoljujočega samopohabljanja« omogoča obrambo samopodobe (Findeisen 1999), pri čemer prevladujoče potrebe pri moških niso enake kot pri ženskah - Moške zanima akcija, javno življenje, odločanje, urejenost in razumske stvari, ženske pa tudi to kar je negotovo in nedoločno, podrobnosti, odnosi (ibid).

Za model izobraževanja starejših odraslih je ključna družbena konstrukcija pomena, v katero je z verigo vzajemnih interakcij vgrajenih več plasti delovanja družbe ter družbene moči. Če hkrati ne upoštevamo kriznega trenutka modela države blaginje, lahko preživeta družbena konstrukcija pomena vodi v strokovno neutemeljene in neracionalne predloge financiranja izobraževalne ponudbe starejšim odraslim.

Ker izobraževanje starejših odraslih preučujemo z dveh vidikov: osebnostnega in družbenega, velja izpostaviti razlikovanje med staranjem posameznika in staranjem populacije. V slednji kaže biti posebej pozoren na manjše bolj homogene dele populacije starejših.

Primer: Izobraženi starejši intelektualci ostajajo tiha manjšina kljub svoji pionirski vlogi za uveljavljanje pomena znanja v času, ko večina ni dajala prednosti izobraževanju, danes pa jim »zakonodaja močno obdavčuje intelektualne pridobitne aktivnosti« (Zupančič 2007 v Kožuh Novak 2007, Pečjak 2007 idr.).

Izbira posameznika je vpeta v družbo, zato se dilema ravnovesja med življenjsko angažiranostjo in izstopom iz dejavnega življenja razrešuje v tem okviru (Vincent 1999).

Priprava modela je omogočila spoznavanje različnih teorij:

- *teorija življenjskega kroga ali življenjskega razpona,*
- *teorija dejavnosti (iz leta 1972) opredeljuje učenje in kognicijo kot dva komunikativna in družbena procesa in ne kot zgolj psihološko in mentalno dejavnost. Poudarek daje učenju, povezanemu z vsakodnevnimi dejavnostmi starejših odraslih sredi stvarnosti njihovega življenja (Findeisen, 2008). Ne gre je zamenjevati s teorijo dejavnega staranja. Teorija dejavnosti in politika dejavne starosti opozarjata na to, da starejši odrasli izstopijo iz družabnega dogajanja, pa ne zato, ker bi to hoteli, marveč zato, ker jih v to sili družba, ker je »kulturno*

nesprejemljivo« ostati na delovnem mestu, ko nekdo doseže upokojitveno starost. Največja prednost teorije dejavnosti je v njenem prepoznavanju povezave med srednjimi in poznimi leti - večina potreb in motivov, ki vodijo odrasle v dejavnost v družbi, namreč velja tudi v poznejših letih življenja.

- *teorija solidarnosti* govori o potrebi po vzpostavitvi nove družbene pogodbe in nove oblike solidarnosti med generacijami;
- *teorija življenjskih obdobj* porazdeljuje biološko staranje v širše razumljeno obdobje,
- *teorija dejavnosti* predstavlja holističen koncept dejavne starosti, ki zaradi prebivalstvenih sprememb predpostavlja, da lahko politika bistveno določa *stopnjo participacije starejših v družbi*. Holistična naj bi bila posledično tudi *politika dejavne starosti*, in sicer bi naj bila skupek politik, strategij organizacij, ukrepov, pogledov na (starejšega) človeka, in na medsebojna družbena in gospodarska razmerja;
- *teorija izpleta starejših iz družbe* predvideva počasen proces fizičnega in psihološkega umika starejših iz družbe, ker v industrijski družbi povzroča zmanjševanje življenjskih dejavnosti in energije zmanjšano učinkovitost dela. Ta teorija je diametralno nasprotna teoriji dejavnosti. Njena osrednja hipoteza je v tem, da življenje v poznejših letih življenja prinese osamljenost in čas brez obveznosti (izplet, angl. »disengagement«), da je starost obdobje izgub, ki se jim je treba prilagoditi, umik pa je pravi način odziva na te izgube. Potreba po delovni sili se zaradi prebivalstvenih sprememb veča, večina iz dela ne more izstopiti naenkrat, upokojevanje pa (ponekod še) ni izbira. Kljub preživetju stereotipov pa je ta teorija zastarela.
- *Teorija inteligenčne pragmatičnosti in selektivne optimizacije* tehta med pridobitvami in izgubami v obliki adaptivnega procesa;
- *Havinghurstova teorija »srečnega staranja«* temelji na življenjskem zadovoljstvu, na katerega vplivajo dolgotrajno življenje, fizično zdravje, mentalno zdravje, uspešnost mentalnih sposobnosti, proizvodnost, sposobnost soočanja s težkimi situacijami, obvladovanje dogajanja, usposobljenost za odnose, modrost, itd. Vsi naštetih indikatorji so tudi

temelj usposobljenosti za nadaljnje dejavno življenje starejšega človeka.

- *Teorija družbene integracije* (po Durkheim-u) starejših ne integrira v družbo, ker z njo ne delijo ciljev, zavesti, načina življenja in prepričanj ter je njihov stik z njo vse šibkejši.

Z vidika posameznika je ključna predvsem možnost za uresničevanje volje, stališče, vpliva, skrbi za skupno. Ključni so torej procesi in ne kategorije, skupine ali institucije, ki jih določajo. Ključna so razmerja, ravnotežje med posameznikom in skupnostjo, ki se na državni ravni ponovno opredeljuje. Vse večja materialna blaginja ter vse večja pluralizacija družbe veljata tudi za starejše, katerih družbeni položaj že stoletja niha skladno z razvojnimi obdobji družbe (Findeisen 1999, 2007, 2008).

Tako so se starejši v obdobju 1945-1990 predvsem prostočasno interesno združevali v klubih upokojencev, kasneje v univerzi za tretje življenjsko obdobje, danes so aktualne pobude po njihovem zadrževanju na delovnih mestih in njihovem ponovnem vključevanju na trg dela. Vloga države kot (močne) oblike družbene solidarnosti se spreminja, liberalizem sicer spodbuja avtonomnost in svobodo ter z njima utemeljuje gospodarsko rast, medtem ko je socialni steber razvoja ostal družbena dilema. Za starejše to pomeni vprašanja družbene enakosti, socialne varnosti, njihovo družbeno osvobajanje in njihov družbeni napredek. Današnje krize politike starosti in staranja zato ne razumemo kot finančne krize, temveč bolj kot krizo kulturnega modela organizacije (starostnih obdobj).

V Sloveniji v preteklosti ni bilo ločnice med identiteto oz. socialno vlogo zaposlenega in upokojenca, ker tudi ni bilo masovnega zaposlovanja in posledično pokojnin. Starih ljudi je bil glede na celo populacijo manjši delež, kraj dela in bivanja nista bila ločena, vsi so bilo vpeti v (vseživljenjsko) fizično delo, religija je imela večjo vlogo, družba je bila manj atomizirana, nižji sta bili pismenost in formalna izobraženost, zato pa toliko bolj pomembne izkušnje starejših ter njihova skrb za mlajše, ki so jim lastnina starejših in gospodarjenje z njo omogočila preživetje in socialni položaj (Požarnik, 1981). Tedaj večplastna vloga starejših (bili so vir znanja, spretnosti, materialne blaginje in socialne varnosti) je po šibitvi in razkroju teh vezi v pluralni družbi omogočila visoko raven individualizacije, tudi osvoboditve nadzorujočih družbenih norm. Po fizičnem premiku velikega dela družbe s podeželja v mesto ter urbanizaciji življenjskega stila je večinoma ostal do starejših

spoštljiv odnos (npr. vikanje, včasih celo onikanje), vgrajen celo v pravne norme delovne zakonodaje (dodatek na delovno dobo, trajanje dopusta, zaščita pred brezposelnostjo po petdesetem letu ipd.), a tudi ekonomski ukrepi npr. ugodnosti za upokoјence v obliki popustov, ovirano dodatno pridobivanje zaslučka starejših. S tega vidika so zlasti tisti z največ znanja najmanj družbeno spodbujani za njegovo uporabo. Na podlagi statističnih podatkov lahko kljub neenakomerni porazdelitvi blaginje v slovenski družbi govorimo o razmeroma uspešni skrbi za ekonomsko blaginjo starejših in problematičnosti nematerialnih elementov življenja, tistih torej, ki dajejo preživetju tudi kakovost in smisel.

Z rastjo deleža starejših v (evropski in slovenski) družbi postaja fizična osamitev starejših vidna in obenem zaznana kot problem. Številnost je v literaturi in medijih absolutno prevladujoč element zanimanja za starejše, zlasti v povezavi z demografski trendi in materialno blaginjo v obliki javnih financ, o čemer v Sloveniji poteka živahna in čustvena razprava (prim. Kožuh Novak 2007). Po drugi strani ni prišlo do usihanja spoštovanja do živega stika med generacijami ali do naravnega okolja (prim. Hočevnar 2008), ampak le spremenjenih možnosti za njegovo udejanjanje (npr. starejši, ki živi v bloku in/ali nima nekdanje tradicionalne socialne mreže). To ustvarja »nišo« ponudnikom, ki uveljavljajo prezrte interese ter vmesnikom med preživetveno oz. materialno oskrbljenim posameznikom⁸ in njegovimi dejanskimi življenjskimi potrebami. To so npr. mediji, lokalne civilno družbene ali ideološko pogojene iniciative in institucije. Model se omejuje na tiste, ki posamezniku (lahko) nudijo izobraževalne storitve.

Vprašanja skrbi za starejše se izkorišča tudi za druge razmisleke o kulturni organizaciji družbe in porazdelitvi njenih virov (npr. o vlogi civilne družbe, o participaciji nekaterih delov družbe, o stranskih učinkih sedanje strukture družbe npr. nasilju, samomorilnosti, o primerjavah materialnega standarda med posameznimi družbenimi skupinami). Źal literatura redko povezuje te

⁸ Tu ne govorimo o njegovih zdravstvenih potrebah, ki jih ureja medicina in delno sociala, temveč o kulturno-izobraževalnih potrebah, ki posameznika povezujejo z družbenim okoljem.

kontekste, zato je mozaik različnih ugotovitev slabo povezan, kar lahko daje tudi izkrivljeno sliko in tako prispeva k negativni družbeni klimi do starosti in starejših, ki jo občutimo ne glede na našo starost ter namesto sprejemanja in odpiranja dialoga sproža odpore, socialno izolacijo in krepitev predsodkov in stereotipov, s katerimi v Sloveniji pogosto označujemo značilnost »starejših« kljub empirično drugačni sliki (Požarnik 1981, Findeisen 1999, Kožuh Novak 2007). Če so torej nekdanji predsodki pogojeni predvsem z biološkimi spremembami, usihanjem fizične moči in odzivnosti, imajo novi predsodki izvor predvsem v trendu rušenja številčnega razmerja med starejšimi in mlajšimi, zaostajanjem starejših za tehničnimi novostmi in slabem poznavanju starejših nasploh (Findeisen 1999). Negotovost in napetost ob vprašanjih možnosti ohranitve materialne blaginje ni le značilnost starejših, ampak tudi drugih družbenih skupin, ki se soočajo s spremembami dotlej veljavnih vzorcev življenja npr. razmerja med zaposlitvijo in družino, ki vpliva na posameznikov družbeni status in je ob prehodu med statusoma doslej večinoma določala starejše (Furlan 1991), danes pa tudi zelo mlade ljudi.

Stališča do starejših ljudi največkrat niso razumsko utemeljena, temveč vsebujejo kulturno in socialno prenosljive stereotipe, ki so splošno sprejeti, generalizirani in vplivajo na to, da se ne upošteva več značilnosti posameznika, temveč se upoštevajo značilnosti starejših odraslih kot skupine, pri čemer se starejši podobno kot mnoge druge skupine niso uspele prilagoditi zahtevam spremenjene družbe in so zaradi izgubljene moči in vpliva podrejeni ali celo odvisni. Glendenning in Battersby (1990) sta pred petnajstimi leti opozorila, da je večina izobraževalnih programov za starejše odrasle zasnovanih na zmotnih domnevah, kot so:

- prevlada psihološkega "deficitarnega" modela glede sposobnosti učenja starejših odraslih;
- domneva, da prispeva k emancipaciji in pridobivanju moči kakršnokoli izobraževanje;
- nekritičnost do ciljev in namenov izobraževalnih programov za starejše odrasle;
- neupoštevanje različnih stopenj marginalizacije pri starejših osebah;

- domneva, da se izobraževanje starejših odraslih izvaja v interesu starejših ljudi.

Omeniti velja tudi dimenzijo, ki se ji v modelu izobraževanja ne bomo posvečali, a je vsaj za del starejših v Sloveniji pomemben – duhovnost. Starejši v Sloveniji so rasli ob pretežno krščanski duhovnosti in njeni institucionalizaciji, zato so do nje razvili določen odnos. Ta odnos ima različne predznake: pozitivnega npr. pripadnost, negativnega npr. odpor ali nevtralnega npr. kritična distanca. Podatki o prostovoljnem udejstvovanju v verskih ustanovah kažejo, da jih 91% predstavljajo upokojenci, zlasti ženske, (zaposleni pa so prostovoljno dejavni zlasti v društvih in ustanovah, študentje pa v različnih zavodih (Kolarič s sod. 2006)).

Družbeni temelji izobraževanja starejših odraslih v Sloveniji

Ravnotežje med gospodarskim stanjem in družbeno stvarnostjo je občutljivo, saj gre za uravnovešeno med na eni strani avtonomnostjo, svobodo in na drugi socialnostjo in solidarnostjo skupnosti (države) do šibkih. Številčnost je pri tem bistvena. Danes se ob spremenjeni starostni strukturi družbe (in drugih razlogov) spreminja tudi njeno delovanje, organizacija in položaj generacij. Poleg tega velja poleg številčnosti upoštevati tudi pestrost generacije starejših, ki je ena njenih temeljnih značilnosti. V mislih imamo pestrost po izobrazbi, življenjskih izkušnjah, materialnih možnostih, socialnih okoljih in načinih življenja.

Režimi blaginje so različni (Kump 2008): liberalni, konservativno-korporacijski, socialdemokratski in mediteranski-ter so v povezavi s profilom izobraževalne politike. Znotraj posameznih režimov so lahko večje razlike. Izobraževanje je pogosto predvsem instrument, zato je vlaganje v njegovo dostopnost po srednji šoli (=participacijo kot obliko dela) konkurenca financiranju programov socialne varnosti (=dohodka), lahko pa tudi nadomestek demografskim izzivom.

Preučevanje izobraževanja starejših odraslih in gradnje celostnega modela se lahko lotimo z različnih zornih kotov: z družbenega, psihološkega, ekonomskega pa tudi političnega. Ker slednji terja široko družbeno razpravo in soglasje akterjev, model izobraževanja starejših najprej osvetljujemo z naslednjih izbranih vidikov družbenih okoliščin starejših v Sloveniji:

- število,
- materialne razmere,
- zaposlenost in
- izobraževalne potrebe.

Število starejših v Sloveniji in oris njihovih materialnih razmer

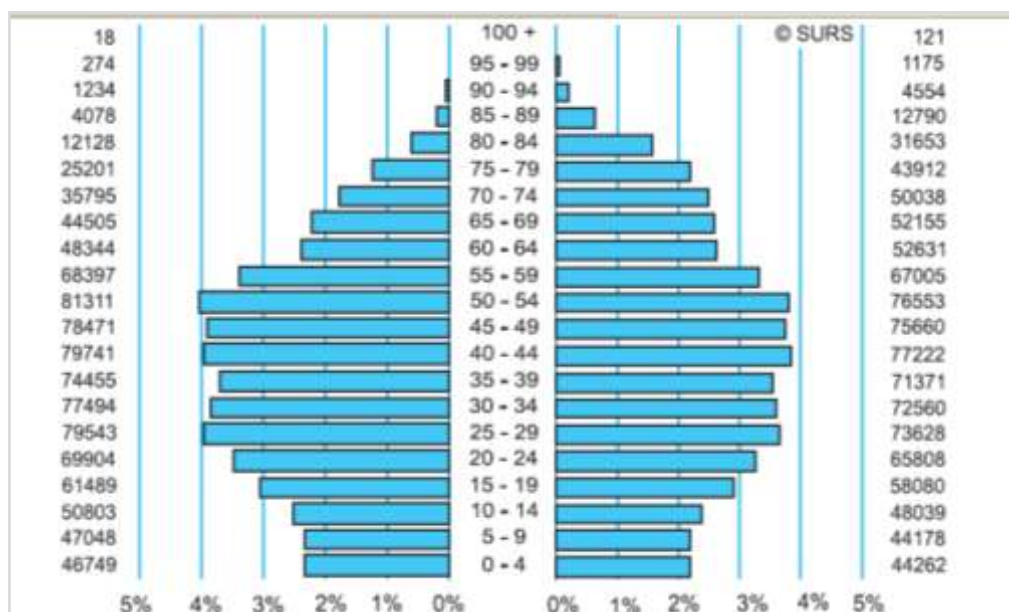
Število starejših v Sloveniji je odvisno od starostne meje, s katero jih opredelimo. V letu 2006 je bilo v Sloveniji **319.631 ljudi**, starejših od 65 let. Če mejo starosti znižamo na 60+, je to število bistveno večje (420.606), pri 55+ z dodatnimi 135.402 ljudmi že presežemo pol milijona prebivalcev (556.008). Število prebivalcev, starejših od 50 let je 713.872, starejših od 45 let pa celo 868.003, torej skoraj polovica prebivalcev Slovenije (preglednica 1).

Preglednica 1: Struktura prebivalstva, starega več kot 65 let za leto 2006

Star. razred	Število
65-69 let	96.660 (4,8% od 2 mio)
70-74 let	85.833
75-79 let	69.113
80-84 let	43.781
85-89 let	16.868
90 + let	7.376
SKUPAJ vseh 319.631 (15,9% od 2 mio)	
0-4 let	91.011
5-9 let	91.226
10-14 let	98.842
SKUPAJ vseh 281.079	

Povprečna starost prebivalstva se s časom viša: ob osamosvojitvi je bila dobrih 36 let, leta 2005 pa skoraj 41 let, pri čemer je bilo razmerje med številom mladih (<15) in starih (>64), ki ga imenujemo indeks staranja, leta 1991 ugodnejše (11,1%) kot petnajst let kasneje (15,6%). Pričakovano trajanje življenja je za moške krajše (74,84 let) kot za ženske (81,89).

Oblika starostne piramide za leto 2007 v Sloveniji je tipična za razvite dežele, torej z vidika biološkega ravnotežja nepravilna (Pečjak 2007) (slika 3).

Slika 3: Starostna piramida za leto 2007 (www.stat.si/doc/pub/slo_figures_07.pdf)

Primer mesta Ljubljana

Po statističnih podatkih se je na ozemlju Mestne občine Ljubljana v obdobju 1996-2006 zaradi odseljevanja in umiranja starejših ljudi število prebivalstva zmanjšalo, povprečna starost pa povečala (39,1 → 42,2), in to bolj od podatkov za Slovenijo (38 → 40,8). Odseljevanje je zajelo zlasti mlajše (18%) in više izobražene, kar je posledično tudi zmanjšalo delež otrok, starih manj kot 15 let (za 3,1%) in zvišalo delež starejših od 64 let. To ne pomeni le nezasedenosti šol in prezasedenosti domov za starejše, temveč tudi, da je v Ljubljani že več starejših od 64 (17,8%) kot mlajših od 15 let (13,2%). Zanimanje za redno vzdrževanje in sanacijo bivalnih površin je zato manjše, očitna je tudi odsotnost pobud za družbeni razvoj. Ponekod so starejši nezadovoljni s pogoji bivanja (hrup zaradi otroških igrišč, neurejenih parkirišč in gostote prometa). Odseljeni povzročajo pritisk na prostor zaradi gradnje infrastrukture in migracije 67.400/dan (podatek za leto 2002).

Tipične razlike v (materialnem) standardu med skupinami, oblikovanimi po posameznih življenjskih obdobjih, niso bile potrjene, pač pa je bilo ugotovljeno, da $\frac{3}{4}$ upokojenih samostojno skrbi zase in v družbo prispeva bodisi v obliki skrbi za mlajšo generacijo bodisi v obliki udejstvovanja v delovnem in družbenem okolju (Ramovš 2007). O pestri notranji strukturi starejših zaenkrat nismo našli podrobnejših podatkov.

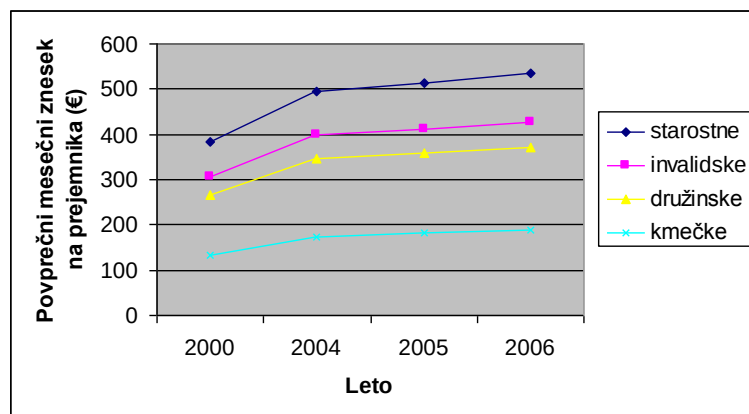
Primer položaja ene od skupin starejših ljudi

Kmečke pokojnine so po vseh podatkih nižje od starostnih pokojnin. Z vidika družbenih vlaganj in možnosti razvoja, torej tudi dostopnosti izobraževanja, so starejši kmetje izrazito podhranjena skupina starejših ljudi. Če ne živijo v skupnem gospodinjstvu z mlajšo generacijo, so socialni problem, h kateremu je prispevalo tudi preteklo družbeno izključevanje (nacionalizacija zemlje in pridelkov, odvzem socialnih pravic, negativni prizvok statusa »kmet«, ipd.). Zato velja kot zelo resno razumeti sporočila več avtorjev o neuresničeni skrbi za dostopnost zdravstvenih, izobraževalnih, trgovskih idr. uslug starejšim v približno polovici Slovenije, cit. »zaradi ekonomskih vzrokov so ukinjene številne avtobusne zveze, majhne trgovine v naseljih in vaseh, zato starejši in invalidi nimajo dostopa do nakupa oz. uslug za dnevne potrebe«.

Z vidika materialne blaginje velja, da starejši prispevajo k blaginji družin več kot na splošno družine za njihovo (materialno) blaginjo. Stanovanje deli z mladimi 6,8% starejših, delovno jim pomaga 33,7%, finančno pa prispeva v proračun gospodinjstva 18,2% starejših, na vse navedene načine hkrati pa 26% starejših (Kožuh Novak 2007).

Dohodek starejših večinoma predstavlja njihova pokojnina. Nacionalno pokojnino prejema 17.690 starejših, vdovski dodatek pa 22.569 starejših (Kožuh Novak 2007). Trende drugih tipov pokojnin prikazuje slika 4, iz katere so razvidne tudi absolutne razlike med višinami pokojnin po njihovih tipih (starostne, invalidske, družinske, kmečke). Številni statistični podatki opozarjajo na dve posplošitvi, ki sta v javnem diskurzu pogosti, a neupravičeni:

- številčno razmerje med »upokojenci« in »starejšimi« se pogosto enači,
- podatek o najnižji pokojnini, ki jo je leta 2006 prejemale okoli 200.000 upokojevcev, se posplošuje na vse upokojence.

Slika 4: Povprečni mesečni znesek na prejemnika v zadnjih letih (€)

Pokojnina je pomembna kategorija. Del pokojnin je tudi socialni prejemek, saj je npr. leta 2004 v državnem proračunu starost kot razlog predstavljala skoraj polovico izdatkov (43,0%) za socialne prejemke (www.stat.si/doc/pub/slo_figures_07.pdf).

Denarna pomoč kot edini vir preživljanja nudi država osebam, ki so trajno nezmožne za delo, in osebam, starejšim od 60 let, če so brez vsakršnih dohodkov oz. prejemkov, brez premoženja in nimajo nikogar, ki bi jih bil

dolžan in sposoben preživljati, in živijo doma. Merila za pridobitev te pomoči so objavljena v 24. čl. Zakona o socialnem varstvu (Ur. l. RS št. 54/92). Denarna socialna pomoč je denarna pomoč (v izjemnih primerih se lahko deloma ali v celoti izplača v naravi v obliki bonov, naročilnice, plačila računov itd.) dodeljena upravičencem, ki si ne morejo sami zagotoviti preživetja z delom, s pravicami iz dela ali zavarovanja, z dohodki iz premoženja in iz drugih virov oziroma z nadomestili ali prejemki po drugih predpisih ali s pomočjo tistih, ki so ga dolžni preživljati, ali na drug način.

V Sloveniji je v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami med prebivalci, starejšimi od 65 let, ki živijo sami, najvišja stopnja revščine (39.9%), v letu 2003 pa je pod mejo revščine živelo dvakrat več starih ljudi (21.9%) kot drugih starostnih skupin prebivalstva (Socialni razgledi: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/socrazgledi/SR2006.pdf).

Glede nedohodkovnih virov bivanja in oskrbe so si podatki razmeroma enotni: na področju javnega so starejši predvsem prejemniki (pokojnine, zdravstvena oskrba), na področju zasebnega pa predstavljajo socialno podporo družini (Kohli 2008), zato je:

- dostopnost storitev in prevoza odvisna od lokacije bivanja in je v manjših naseljih in izven mest slaba ali celo odsotna. Zato so prikrajšani tisti, ki niso transportno samooskrbni, kar predstavlja približno polovico starejših.
- dostopnost izobraževanja je prav tako odvisna od »stroškovne utemeljenosti«, torej je zagotovljena le na področjih večje zgostitve prebivalstva (prim. Bogataj 2007).
- Družina je morebitno nadaljevanje/ nadomestilo modelu države blaginje, ker ne gre le za tehnična vprašanja, ampak za medgeneracijski stik, pomoč pri skrbi za otroke, čustveno oporo, včasih tudi materialno pomoč (Kohli 2008).

Kakovost bivanja osvetljuje raziskava Starejši za starejše, ki sta jo izpeljali Zveza društev upokojencev Slovenije in Slovenska filantropija, po kateri znaša delež starejših, ki so deležni skrbi domačih 71% (Kožuh Novak 2007), po podatkih iz leta 2004 (Ramovš 2004) pa 75%. 82 % starejših od 69 let ne potrebuje pomoči, kar pomeni, da jo približno 33.000 potrebuje (Kožuh Novak 2007). Vpetost v družinsko in lokalno okolje sta za blaginjo starejših torej ključna (dnevne stike z otroci navaja za 71% anketiranih,

23% pa celo večkrat na teden) in vključujeta poleg materialne blaginje starejših predvsem njihovo socialno okolje (stike, komunikacijo). Ker so odnosi pogosto konfliktni, družina/ gospodinjstvo ni vedno kakovostno okolje za življenje starejših (Požarnik 1981, Ramovš 2004, Kožuh Novak 2007)⁹. Negativne plati domače oskrbe avtorji pripisujejo namreč predvsem:

- Konfliktnim odnosom v gospodinjstvu
 - o znotraj gospodinjstva,
 - o med gospodinjstvom in starejšim,
- onemogočenemu stiku, skrbi spričo odsotnosti zaradi šolanja ali službe,
- neusposobljenosti za komunikacijo s starejšimi in za medgeneracijsko sožitje.

V Sloveniji je 10,9 % starejših od 69 let pogosto osamljenih, 31, 4% včasih, nikoli pa 54,5% (Kožuh Novak 2007). Opaziti velja tudi ravnanje starejših samih, ki so na splošno v primerjavi z nekdanjimi generacijami bolj aktivni, bolj zahtevni, bolj fizično sposobni, bolj izobraženi, imajo več finančnih sredstev kot predhodne generacije, pogosto tudi bolj ustvarjalni, samostojni in razmišljajo o svoji nadaljnji karieri (Drofenik 2007). Tudi mlajši in še zaposleni imajo visoka pričakovanja glede aktivnega preživljanja obdobja starosti, saj je Kapitalska družba leta 2008 ugotovila, da 53% anketiranih za starost aktivno varčuje¹⁰(KAD 2008).

Bivanje v 69 domovih za starejše je bilo v letu 2006 v Sloveniji zagotovljeno 13.699 oskrbovancem. Število prošenj za sprejem narašča, domovi za starejše so polno zasedeni, zato je čedalje daljše čakanje na prosto posteljo. Skoraj tri četrtine mest v domovih za starejše so v letu 2006 "zasedle" ženske (74,6 %) (www.stat.si/doc/pub/slo_figures_07.pdf). Starejši so »hudo marginalizirani,

⁹ veliko starejših živi v prevelikih, za starejše neudobnih stanovanjih, veliko mladih družin pa se stiska v neustreznih prostorih zanje ... se za selitev ne morejo odločiti ali pa mlajši starejšim selitve ne dovolijo« (Kožuh Novak 2007); Do sporov pride takrat, kadar starejši nimajo dovolj prostora zase, kadar morajo živeti skupaj z mlajšimi iz ekonomskih razlogov ... in kadar se način življenja, vrednote in vzgojni prijemi hitro spreminjajo, ... kadar poskušajo nastopiti preveč avtoritativno ... sklicujoč se na »starševske pravice«, življenjske izkušnje in svoje domnevne žrtve« (Požarnik 1981). »to počnejo tisti,... ki so v sebi omahljivi in se uveljavljajo tako, da hočejo obvladati druge.... svojo negotovost pa prikrivajo z nekakšno bolešno ranljivostjo, občutljivostjo in prizadetostjo ..«(Požarnik 1981).

¹⁰ zlasti v bankah (30%), skladih (24%), delnicah (18%), nepremičninah (14%), prek naložb in zavarovanj (po 4%) in na druge načine (4%).

osiromašeni in zapuščeni tako na podeželju kot v urbanih okoljih, kjer so bolj skriti in težje dostopni« (Kožuh Novak 2007). V domovih za starejše ne vlada pričakovano razmerje med 30% tistih, ki potrebujejo zdravstveno pomoč in 70% zdravih, temveč je tam okoli 80% tistih, ki brez pomoči ne morejo (Drenik v Kožuh Novak 2007).

Primer za Nemčijo

V Zahodni Nemčiji jih 54% živi samsko, 41% v dvoje in le 5% v troje ali več, medtem ko v vzhodni Nemčiji 37% sami, 51% v dvoje in 12% v troje.

Življenjska raven gospodinjstev se je večini močno zvišala, znotraj svoje starostne skupine pa so starejši (vsaj) dihotomno porazdeljeni na:

- del, ki socialno in ekonomsko blaginjo uživa ob povišanju materialnih stroškov (vsaj 25% 65+ v letu 2004 je potoval v tujino) in
- del, ki ne živi v blaginji ali pa je ne uresničuje na tak način (vsaj 33% 65+ v letu 2004).

Primer rasti življenjske blaginje v Sloveniji za obdobje 1990-2007

Podatki za obdobje 1995-2005 kažejo na pocenitev hrane in avtomobilov, torej na zvišano življenjsko raven, ki jo izražamo z delovnim časom, potrebnim za nakup hrane in potrošnih dobrin. Ta čas se je namreč večinoma močno skrajšal. Za nakup kilograma bele moke ne potrebujemo več 11 oz. 9 minut, temveč le še 8, za nakup kilograma svinjine ne več 1 uro in 58 minut ali 1 uro in 34 minut, temveč uro in 2 minuti, za nakup kilograma sladkorja ne več 20 oz. 14 minut, temveč le še 12. (www.stat.si/doc/pub/slo_figures_07.pdf) (preglednica 2).

Preglednica 2: Delež gospodinjstev s trajnimi potrošnimi dobrinami (ibid)

	1990	2000	2005	2007
Lastno stanovanje/hiša	63	84	83	81
Avtomobil	71	78	79	80
Pralni stroj	93	97	96	96
TV-barvni	72	95	96	96
Hladilnik	95	96	98	98
Pomivalni stroj	10	30	40	42
Računalnik		2001:47	61	2006:65

Delež registriranih avtomobilov je v obdobju 2001-2005 povečal več kot za polovico, delež gospodinjstev z dostopom do spleta pa je narasel s 24% v letu 2001 na 54% v letu 2006 (www.stat.si/doc/slo_figures_07.pdf, Banovec 2007). Rastejo izdatki gospodinjstev za kulturo, rekreacijo in komunikacijo (npr. število mobilnih telefonov in njihovih naročnikov).

Čeprav je med vsemi starostnimi skupinami delež tistih, ki si zasebna potovanja privoščijo, najmanjši v skupini 65+ (le 8%), je leta 2004 šla ¼ oz. 25% populacije 65+ na daljše zasebno potovanje (tedaj je bil delež 65+ v populaciji 17, 8%), večinoma v zdravilišča, pri čemer so ustvarili največje št. nočitev (5), njihov cilj pa je bil predvsem sprostitev, počitek, zabava (ne rekreacija). 33% te skupine prebivalstva si potovanja ni privoščilo.

Varčevalne navade je preučila Kapitalska družba in ugotovila, da večina anketiranih (84%) za starost računa predvsem nase (54% deloma, 30% v celoti) in 14% na državo, pri čemer se ločita profila »varčevalca za starost« in »nevarčevalca« (varčevalec je moški med 20 in 50 let, vodilni, s prihodkom nad 400 €, ki vidi paleto oblik možnega varčevanja, pozna ponudnike, se zaveda, da pokojnina ne bo zadoščala in prihodnost vidi optimistično=.

Anketiranim se zdi pokojninski sistem zapleten, slabo ga poznajo, lastne neaktivnosti se zavedajo in so skeptični do skupnega (=države).

13% javnih uslužbencev dopolnilno pokojninsko zavarovanje sklenjeno pri KAD, kjer je donosnost naložb močno padla in je celo negativna.

Element družbenega konteksta je tudi javni diskurz, v katerem je pogosto izpostavljena »zapostavljenost« starejših¹¹ in nizko vrednotenje njihovega preteklega dela npr. »omalovaževanje 4-letne borbe proti okupatorju glede na 6-dnevno osamosvojitveno vojno« (Kožuh Novak 2007). Družbeni položaj starejših je »nedorečen« (Findeisen 1999), ker se po eni strani z vprašanji starejših v Sloveniji ukvarja serija institucij, nekatere tudi več desetletij ter starejše obravnavajo številni strateški dokumenti (priloga 1), po drugi strani pa mnogi starejši sami nekritično privzemajo »nenaklonjeno družbeno klimo«. Dr. Ana Kranjc na dilemo odgovarja konstruktivno ter potrebo po medgeneracijskem sodelovanju utemeljuje z dolžino obdobja starosti in vsebinskim bogastvom starejših, s čimer konceptualno že udejanja VŽU in prodira na področje dela s konceptom »dejavne starosti«. Evropska parlamentarka Ljudmila Novak usmerja v vzgojo (!) za sobivanje, solidarnost, boljše sodelovanje ter opozarja na pomen ravnotežja med javnim in osebnim na različnih področjih:

¹¹ »namesto, da bi nas ... povabili, ... nas obravnavajo kot tiste, ki potrebujejo varstvo« ali »bi bili bolj razpoznavni če bi s seboj pripeljali predstavnike ciljne skupine« (Kožuh Novak 2007)

- Institucionalno varstvo starejših v razmerju z njihovim neodvisnim osebnim življenjem,
- Odgovornostjo družbe in odgovornostjo posameznika
- Odgovornostjo otrok do staršev in starejših do družbe nasploh.

Solidarnost in sodelovanje tudi sicer vse bolj postajata trend ekonomskih znanosti, ki so se v času recesije znašle pred rezultati svoje doktrine. Odpirajo se mnoge družbene dileme o nadaljnjem razvoju in v njih imajo starejši s svojimi izkušnjami in znanjem zagotovo pomembno mesto.

Družba se bo z dilemami zagotovo soočila, morebitna razprava o njihovem razreševanju terja udeležbo starejših v njej, in to tistih, ki so privilegirani in vplivni ter tistih, ki živijo na socialnem obrobju, saj bodo oboji zagotovo nosili posledice njihovega razreševanja. V javnem diskurzu – medijih in velikem delu literature – velja, da so starejši zapostavljeni. Po dostopnih podatkih tega nismo mogli nedvoumno potrditi: pregled palete institucionalnih možnosti za starejše podaja priloga 1, njihove interese zastopa parlamentarna stranka, edina opredeljena s starostjo, tudi starostna struktura nosilcev odločanja v delu javne uprave in na ravni lokalnih skupnosti zapostavljanja starejših ne izkazuje. Zelo verjetno gre za splet okoliščin, v katerih nemajhen potencial ozaveščenih starejših svojo energijo, znanje in čas (z različnimi motivi) vlaga v pomembno in kompleksno družbeno vprašanje ter s tem prispeva k preseganju uveljavljajočega se individualizma ter v udejanjanje kulturno pogojene skrbi za družbeno spregledane, odrinjene in prezrte kot je, žal, tudi del starejših ljudi.

Starejši kot delovno aktivno prebivalstvo

Na trgu dela je bilo delovno aktivnih leta 2005 približno 66% prebivalcev, v starostnem razredu 55-64 let pa le 30,7% ljudi (v EU 42,5%). V začetku devetdesetih let je namreč prišlo do množičnega zgodnjega upokojevanja, sedanje generacije se upokojijo relativno zgodaj. Zaposlenost po starostnih razredih je bila strukturno neskladna: leta 2007 je bila brezposelnost mladih v starostnem razredu 15-24 let več kot dvakrat višja kot splošna brezposelnost (13,9% oz. 6%), obenem pa naj bi se za ohranitev današnje ravni blaginje delež delovno aktivnih starih med 55-64 let do leta 2010 zvišal na 70%. Namesto zviševanja deleža delovno aktivnih populacijske projekcije napovedujejo zmanjšanje deleža delovno aktivnih, o čemer je UMAR pripravil za obdobje 2010-2050 podrobne analize v posebni publikaciji (Kajzer 2007).

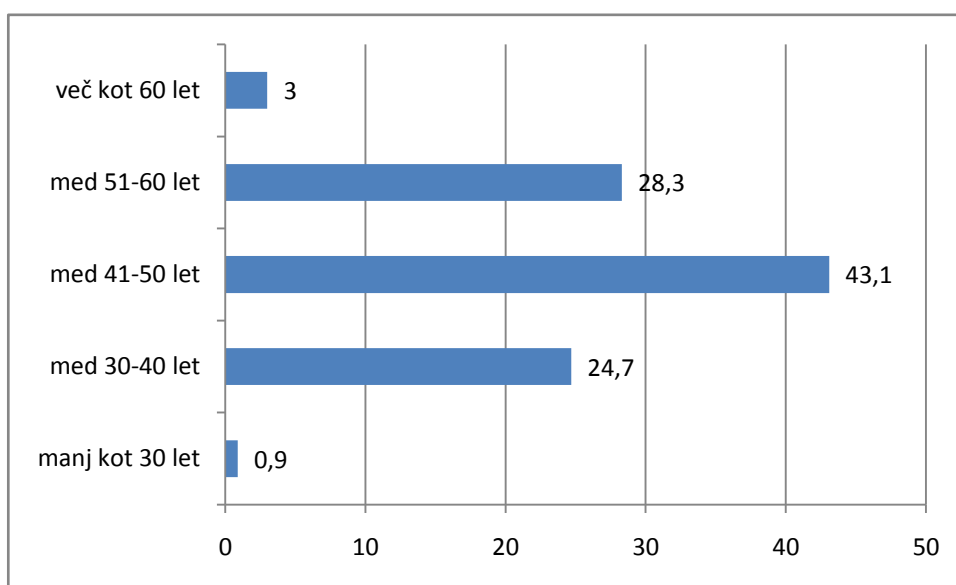
Primer regulacije deleža delovno aktivnih v drugih državah

Delež delovno aktivnih je v nekaterih evropskih državah še višji (Danska 75,9, Nizozemska 73,2%, Velika Britanija 71,7% so visoko nad evropskim povprečjem. Finci so v sedmih letih s promocijo in javno razpravo o vrednotah in odnosu do starejših spodbudili odločanje za daljšo delovno aktivnost in dvignili delež delovno aktivnega prebivalstva s 36,2% na 52,7%. Vpeljali so tri stebre (zdravje, vključenost varnost), štiri nacionalne programe (za starejše zaposlene, za blaginjo na delovnem mestu, za razvoj delovnih mest, za produktivnost.), z reformo pokojninskega sistema omejili možnosti predčasnega upokojevanja ter odprli možnosti ta fleksibilno upokojevanje.

Prav skrb za obseg javnofinančnih izdatkov spričo relativno visokega in naraščajočega deleža upokojenih je razlog za trenutno visoko strokovno in medijsko pozornost starejšim. Po besedah dr. Ane Krajnc je višja številčnost delovno usposobljenega in z izkušnjami opremljenega prebivalstva pomemben razvojni dosežek (Krajnc 2008), ki pa ga gospodarstvo različno uspešno izkorišča. UMAR svetuje rešitve v družinski politiki, prilagajanju socialne zaščite, zdravstvenega in pokojninskega sistema ter v spremembah na trgu dela). Vprašanja starejših delavcev se zdaj skrivajo za pojmi »enake možnosti zaposlovanja«, »prepoved diskriminacije delavcev«, »prožne delovne okoliščine«.

Delovanje starejših na vodstvenih mestih ni zanemarljivo. Starejših od 50 let je od tretjine do polovice (pač glede na delodajalca), starejših od 60 let pa 3-8%:

- v delu državne uprave, za katerega je bilo mogoče pridobiti podatke (to je 872 funkcionarjev, mandatnih vodij in vodij sektorjev, ki skupno vodijo 35. 000 zaposlenih v javni upravi), je starejših od 40 let 74,4% (graf 1).
- med župani kot nosilci odločanja leta 2002 je delež starejših od 40 let 92,2% (preglednica 3)
- za starostno strukturo vodilnih v NVO, ki se obravnavajo kot »zasebni sektor«, podatkov ni.

Graf 1: Starost vodij dela državne uprave (Bagon 25.3.2008).

Preglednica 3: Starostna struktura županov leta 2002 (Županske volitve leta 2002 (SURs 25.3. 2008))

Starost (let)	Delež županov (%)	Rang	Mestne občine	Opombe
30-39	7,8	IV.		
40-49	44,0	I.	6	
50-59	39,9	II.	5	
60+	8,3	III.		Več kot mlajših!
Povpr. st. 49,3			Povpr.st. 48,8	

Večina delodajalcev nima posebne kadrovske politike do starejših, večinoma ne poznajo njihovih prednosti in imajo pred njimi predsodke. Tim. »management starostnikov« v Sloveniji v nasprotju s tujino ne deluje (KAD 2008), saj:

- 71% podjetij nima strategije zadrževanja starejših zaposlenih na delovnem mestu,
- manj kot polovico podjetij (46%) razpolaga s kadrovskim načrtom upokojevanja, ki vključuje izobraževanje in rekreacijo ter
- si le 29% podjetij prizadeva zadržati starejše zaposlene.

Tudi Zavod za zaposlovanje (2006) ugotavlja podobno in med najpomembnejšimi ovirami za zaposlovanje starejših navaja dva vzroka:

- delodajalska prednost mlajšim,
- privilegirajoča zaščita starejših, zaradi katere se presežki zaradi poslovnih razlogov rešujejo s predčasnimi upokojitvami, za katere so zaposleni večinoma tudi motivirani, če sta mogoča dokup let ali odpravnina (Destovnik 2007).

Ravnotežje bi bilo mogoče zagotoviti z ukrepi aktivne politike npr. stimulirati zaposlovanje starejših z izpostavljanjem njihovih prednosti (preudarnost, umirjenost, lojalnost, zanesljivost in odgovornost).

Primer pokojninskega zavarovanja pri KAD:

Kolektivno DPZ ima sklenjenih 60% podjetij (domača z deležem državnega kapitala); 69% jih ima sklenjeno kolektivno obliko dodatnega PZ, 31% podjetij nima sklenjene kolektivne oblike DPZ (to so predvsem manjša podjetja-do 150 zaposlenih). Pokojninska zakonodaja in dodatno pokojninsko zavarovanje sta zaposlenim slabo razumljiva, premalo znana, o njih bi si zaposleni želeli izobraževati.

Izobraževalne potrebe starejših z vidika čustvenih in socialnih procesov na ravni posameznika

Učenje je trojni proces: kognitivni, emocionalni in socialni (Illeris 2004), zato se v nadaljevanju posvečamo predvsem dvema vidikoma učenja starejših na ravni posameznika:

- emocionalnim okoliščinam učenja,
- kontekstualizaciji učenja.

Pri učenju kot kognitivnem procesu gre predvsem za pridobivanje spretnosti in znanja (ta vidik obravnava področje psihologije), medtem ko predstavlja učenje kot emocionalni (psihodinamski) proces psihološko energijo, ki se prenaša s čustvi, stališči in motivacijo (področje razvojne in osebnostne psihologije). Poleg tega je posameznikova identiteta socialni konstrukt, ki se ustvarja skozi izkušnjo in ne v izolaciji (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Jarvis 1992). To velja za odrasle v vseh življenjskih obdobjih, še posebno pa za starejše odrasle, ki svoje življenje vrednotijo predvsem skozi izkušnje. Če je učenje dejavno, sodelovalno in reflektivno, je v središču procesa rasti posameznika, zato mora izobraževanje vključevati dialog, v katerem se izkušnje izmenjajo in se do njih opredeljujemo. Učenje omogoča rast in razvoj ter ni le zaklad (Delors!), ampak proces, ki nas humanizira. Večina učenja ostaja naša odgovornost, drugi lahko le injicirajo začetne izkušnje. Reflektivno učenje pripelje do rasti in razvoja ter je reprodukcija obstoječe kulture, v primeru nestrinjanja z obstoječim kontekstom pa lahko vodi v inovacije.

Če je učenje definirano kot sprememba vedenja kot rezultat izkušnje/prakse (tradicionalna definicija, Jarvis 2001), je Jarvis dodal interaktiven element in Kolbov cikel preciziral v modelu ter opredelil različne tipe učenja:

- neučenje (predpostavka, neodločitev, zavrnitev)
- nerefleksivno učenje (predzavestno učenje, vaja večščin, pomnjenje)
- refleksivno učenje (kontemplacija, refleksivne veščine, izkušnjsko učenje)

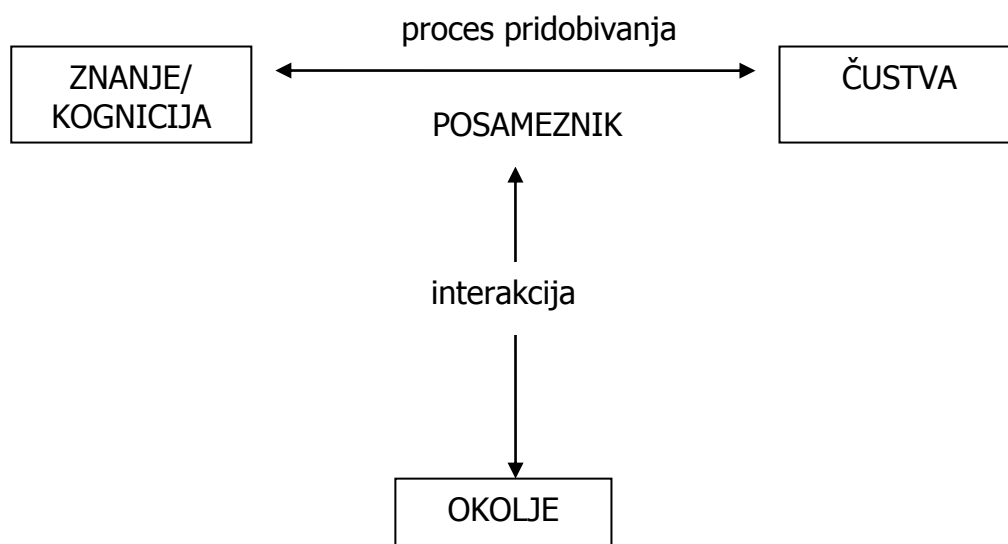
V obdobju odraslosti je glavna pozornost posameznikovega učenja usmerjena k obvladovanju sprememb v življenjskem ciklu, k družini in delu, k interesom, v življenjski stil in oblikovanje stališč, zato učenje določa predvsem notranja motivacija. Učenje v zrelih letih ni tako ciljno usmerjeno kot učenje v mladosti; starejši odrasli niso naravnani k problemom eksistencialne narave,

kot v prejšnjem obdobju odraslosti, zlasti če so sorazmerno dobro finančno in socialno situirani. Usmerijo se k socialnim dejavnostim, k pomoči drugim, partnerju, želijo pomagati svojim otrokom in vnukom ali deprivilegiranim skupinam, če se soočajo z njimi. To velja predvsem za pripadnike srednjega sloja, ki so relativno privilegirani in zato lahko usmerjeni k osebnostnemu bogatenju in harmoniji v življenju, medtem ko se mnogi starejši odrasli ukvarjajo z vprašanji preživetja. Med tema skupinama starejših odraslih je glede želje in pripravljenosti za izobraževanje velik razkorak.

Če se starejši lahko učijo tisto, kar želijo vedeti, razumeti, študirati ali uporabiti, se postopoma osvobajajo od družbenih določevalnic, uveljavi se individualizacija –učenje za razvoj posameznikove osebnosti, omejeno z osebnimi potrebami in interesi, okrepljeno odgovornostjo (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Illeris 2004). Ugotovitve raziskav o udeležbi starejših odraslih v Sloveniji kažejo, da je starejših odraslih, ki se vključujejo v izobraževanje, sorazmerno malo. Dejavnikov, zaradi katerih ostajajo starejši odrasli v veliki meri nedejavni in izključeni iz družbenega dogajanja, še ne poznamo povsem, čeprav so nekatere smeri razmišljanja že nakazane (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Jarvis 2003). Tudi strategije poučevanja odraslih – gerontogogika- (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Glendenning 2000, Jarvis 2001, Formosa 2002) so razmeroma šibko razvite, čeprav je jasno, da je izobraževanje v starosti odvisno od posameznikovega izobraževanja skozi celoten življenjski cikel (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Erikson 1994, Sugerman in Woolfe 1997, Glendenning 2000) in je izobraževanje ključno za zmanjševanje marginalizacije starejših odraslih zaradi ekonomskih, socialnih, političnih in kulturnih dejavnikov. Kritična gerontogogika kot izobraževalna praksa kritične izobraževalne gerontologije poučevanje **in učenje pojmuje kot kolektivno in pogajalsko prizadevanje med starejšimi odraslimi. Takšno učenje, ki poteka na osnovi načel kolektivnosti in dialoga, predpostavlja osvobajanje in spreminjanje** (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Battersby 1987), **izobraževanje ni nevtravno, ampak vključuje moralne in etične dimenzije.** Starejši odrasli naj bi pridobili več moči in nadzora nad vsemi vidiki izobraževalne dejavnosti, vključno z vsebino, organizacijo in

načrtovanjem učnega programa (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Glendenning 2000). Povezanost učenja odraslih s socialnim okvirom, v katerem učenje poteka, je torej ključna, čeprav v literaturi prevladujejo nekontekstualizirani individualni ali družbeni vidiki (npr. motivacija ali pa strukturne ovire pri izobraževanju). Pričakuje se razvoj 'mezo' ravni npr. vključevanja ljudi v institucije, gibanja, ker je učni proces predvsem interakcijski proces med posameznikom in njenim/njegovim materialnim in socialnim okoljem kot predpogojema za notranji učni proces (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Illeris 2004).

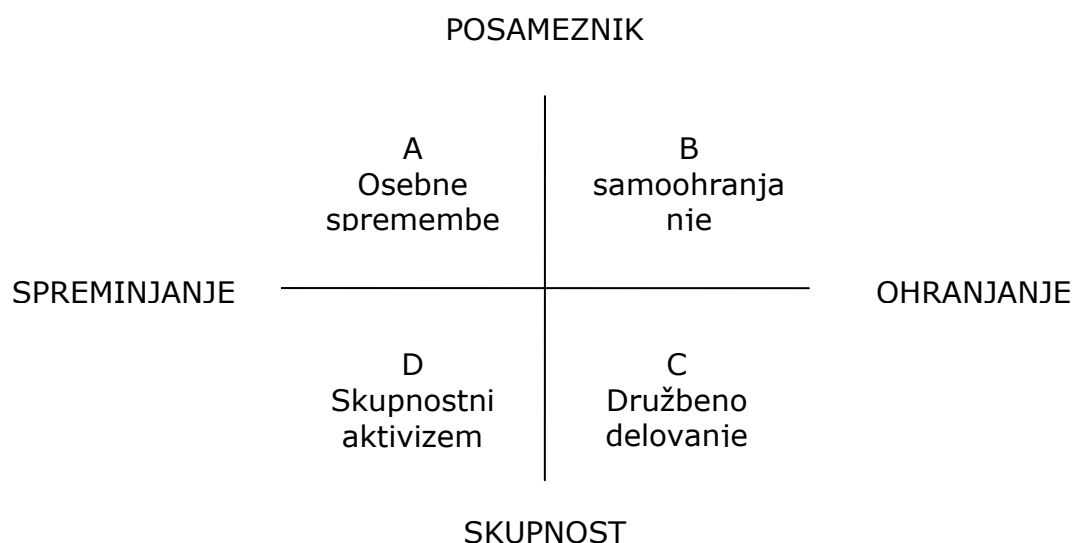
Učenje kot socialni proces je interakcija med posameznikom in okoljem. Obe dimenziji učenja izhajata iz posameznikove biološko-genetske konstitucije, nanju pa vpliva tako individualni kot družbeni razvoj, torej socialni kontekst, v katerem se giblje posameznik. Gre za stalno izmenjavo in povezovanje med kognitivnim in emocionalnim, ki sta nato v vzajemni interakciji z družbeno-socialnim polom (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Illeris 2004). Vse tri dimenzije so vedno integralni del učnega procesa in v praksi ločeno ne obstajajo (graf 2).

Graf 2: Proces in dimenzije učenja (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Illeris (2004))

Tudi Jarvis (1992) umešča učenje v družbeni kontekst in ga opredeljuje kot posledico razhajanja med posameznikovo biografijo in družbeno ustvarjenimi izkušnjami, kar sproža človekovo samospraševanje in učenje. Tako učenje je temeljno, ker je z življenjem povezano neposredno in ga torej ne omejujejo neke družbene zahteve, izražene z od zunaj postavljenimi cilji.

Zakaj je posebno pri izobraževanju starejših odraslih tako pomembna vpetost v socialni/družbeni kontekst? Različne raziskave kažejo, da se posameznikova družbena umeščenost, npr. vpetost v skupnost, razvija tudi s pomočjo učenja. Posledice učenja opredeljuje Schuller (2004a) tako na individualni ravni (dobro za posameznika) kot na kolektivni/skupnostni ravni (dobro za širšo skupnost): učenje prinaša spremembe v človeško življenje in omogoča posamezniku ali skupnosti ohranjati obstoječe stanje. Učinek ohranjanja je manj viden kot učinek spreminjanja (graf 3).

Graf 3: Razvrščanje učinkov učenja (Jelenc Krašovec in Kump, 2008 po Schuller, 2004a)

Razlaga Schuller-jevega grafa kot primer prepletenosti posameznikovega in skupnostnega učenja: Učenje posameznika (lahko) spreminja osebno ali strokovno, lahko pa si prizadeva, da ohrani npr. svoje zdravje, dobro fizično ali mentalno počutje. Z učenjem se npr. lahko izogiba depresiji ali stresu, ko pa se njegovo počutje ustali, pa se začne spreminjati (premik v levo polovico kvadranta). Uči se, da bi še naprej živel polno in zadovoljno življenje.

Na ravni družbenega delovanja (kvadrant C) učenje poteka kot npr. ohranjanje čiste okolice, kulturno življenje, ohranjanje skupnostnega mentalnega zdravja, razumevanje vrednot in položaja drugih, komuniciranje med državljani, kar zahteva 'komunikacijske kompetence' (Habermas 1994). V kvadrantu D pa gre za učenje, ki spodbuja in omogoča družbene spremembe. Te dejavnosti lahko spodbuja posameznik, lahko pa gre za kolektivno učenje npr. konkretne akcije ali pa bolj za druženje, z željo, da bi nekaj spremenili.

Starejši odrasli, ki so družbeno in učno dejavni, se najbolj udeležujejo prav v različnih skupinah na mezo ravni, torej na ravni skupnosti, ki je zanje najbližje družbeno okolje. Vigotski in Wenger opredeljujeta učenje kot interaktivno in kontekstualizirano dejavnost - obliko socialnega kapitala (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Strawn 2003), za katerega je pomembno posameznikovo socialno omrežje. Odnosi, ki se jih ljudje učijo pri najbližjih, so pomembni za njihovo delovanje v vsakdanjem življenju, za sodelovanje z drugimi in tako posledično za ohranjanje širše socialne kohezije in stabilnosti (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Field et al. 2000). Posameznikove vezi torej vplivajo na njegovo dobrobit (bogastvo, zdravje, izobraževanje, relativno imunost za zločine, itd.), pomembne pa so tudi za demokratično življenje širše družbe (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Field 2005). Učenje kot kohezivno in razvojno skupnostno dejavnost, ki se različno oblikuje v različnih družbenih okoliščinah torej velja preučevati tudi na ravni vzorcev odnosov med akterji, med družbenimi enotami in institucijami ter povezati mikro, mezo in makro raven analize. Kljub slabostim tradicionalnih patriarhalnih vzorcev življenja na podeželju, je možnosti za odnose (npr. opazovanje narave, delo z živalmi, udeleževanje v soseski, družinsko življenje) na podeželju več, ker je neinteresno in dolgoročno so-delovanje še ohranjeno in so družine večje.

Trendi razvoja strukture (evropske in slovenske) družbe s tega vidika niso ugodni, starejši pa so drugim delom družbe edinstven vir odnosov (iskati in spodbujati le pozitivne), kar v družbi z ekonomskim modelom razvoja postopoma izginja (Järvi 2003): pri starejših si »dobrodošel«, »imajo čas zate«, »ne hitijo«, pri njih – razen v konfliktnih okoljih – vlada klima prijateljstva, prazničnosti npr. počitnice za otroke, praznovanje Božiča itd.,

naklonjenosti, zato so učna priložnost za (neplačljiva) darila kot so ljubezen, spoštovanje, spoznavanje preteklih vzorcev življenja npr. sprejemanje poraza ali sestopa, na družbeni ravni pa pripravljenost vsega okolja, da ponudi upanje (»se nasmehne«), da vzpostavi (za)upanje, prepozna in »sprejme« (prim. Järvi 2003, Kogoj 2004).

Učinki učenja na življenje odraslih in starejših odraslih v obliki človeškega, socialnega in identitetnega kapitala, ki se nato kaže(jo) v boljšem zdravju, trdnjih socialnih omrežjih, kakovostnejšem družinskem življenju in na drugih področjih (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Schuller 2004). Nekateri učinki so lahko zelo očitni (npr. sprememba vedenja po končanem programu izobraževanja), še pogostejše pa so učinki bolj kompleksni, saj učenje ni le kot občasno prisotna dejavnost, ampak integralni del življenja posameznika.

Primer: nekdo se vključi v program izobraževanja zaradi nekih drugih razlogov, posledično pa zaradi boljše samopodobe in samozavesti postane dejaven v lokalni skupnosti. Te povezave lahko odkrivamo s kvalitativnim raziskovanjem diadnih odnosov med posameznimi rezultati učenja.

Izobraževanje lahko ustvarja učinke vsaj na tri načine:

1. lahko spreminja posameznikovo izbiro,
2. lahko spreminja ovire, s katerimi se posameznik sooča, ali pa
3. povečuje zalogo znanja in informacij, ki vplivajo na posameznikovo vedenje.

Merjenje učinkov je težko, ker gre za kompleksne interakcije. Poleg družine in poklica, ima izobraževanje vodilno vlogo pri človekovem oblikovanju, ohranjanju, spreminjanju in razumevanju identitete in prepričanju vanjo, pri čemer je vpet v širši družbeni kontekst. Ta moč daje posamezniku sposobnost za razumevanje in premagovanje različnih družbenih, poklicnih in osebnih ovir in možnosti, ki se pojavljajo v modernem življenju.

Za starejše odrasle so poleg materialnih ugodnosti in statusa pomembne tudi nevidne ugodnosti - samospoštovanje, občutek smiselnosti življenja, sposobnost za samoaktualizacijo in sposobnost kritičnega mišljenja – ki ga oblikuje družbeno okolje, v katerem posameznik živi, dela in se giblje in ki

določa motivacijo, odločitve za vključitev v izobraževanje, ravnanje posameznika v učni skupini ter njegove učne rezultate.

Izobraževanje za starejše je pomembna podpora in spremljevalna pa tudi ključna dejavnost za vzpostavljanje omrežij socialne opore starejših ter pomemben dejavnik vključevanja starejših v družbo. Glede na odnos, ki ga imajo starejši do lastnega okolja in glede na način, na katerega se lotevajo reševanja svojih težav, Furlan nadalje definira tri tipe starejših odraslih, in sicer:

- avtonomni tip starejših odraslih, ki jih odraža kreativnost, živahnost kar pripomore tudi k ohranjanju fizično svežino. Tovrstni posamezniki so odpornejši na različne neugodne spremembe v okolju ter zaradi navedenega tudi veliko bolj avtonomni. So tudi zelo izkušeni in zelo spontani;
- prilagojeni tip starejših odraslih, ki opravljajo naloge, naložene s strani lastnega okolja. To jih ohranja v dobrem stanju, a le dokler jih okolica ščiti in jim nalaga nove zadolžitve. Če pa so prepuščeni sami sebi, se kaj hitro zgodi, da začnejo tovrstni posamezniki zelo hitro nazadovati;
- anomični tip starejših odraslih, za katerega je značilna popolna odvisnost od okolja, hkrati pa okolju tudi ničesar ne nudi. Pri tovrstnem tipu starejših odraslih sta telesna in psihična zmogljivost med seboj povezani – fizične težave se kaj hitro odražajo tudi na psihični ravni.

Socialni položaj odraslih je starejšim sprejemljivejši, če:

- sprejmejo svoje fizične in psihične spremembe in predvsem, če se na ustrezen način soočijo s svojimi omejenimi zmogljivostmi,
- sprejmejo spremenjen družbeni položaj,
- sprejmejo skromnejšo družinsko vlogo,
- si najdejo družbo, v kateri bodo na ustrezen način sprejeti,
- pričnejo z aktivnostmi, ki so za njih sprejemljive in so jih sposobni opravljati.

Na izobraževalno ponudbo pa pomembno vplivajo tudi temeljne razlike med mlajšimi in starejšimi odraslimi z vidika njihovih psihičnih značilnosti, ki jih Furlan navaja razmeroma stereotipno:

- selektivna pozornost, in sicer le na tiste vsebine, ki jih neposredno zanimajo. Do mlajših odraslih so negativno usmerjeni, negativno pa označujejo vse tisto, kar ni po njihovem okusu;
- oslabiljene funkcije pomnjenja, pri čemer je še posebej zanimivo, da se pogosto spomnijo dogodkov iz davne preteklosti, ne pa sodobnejših dogodkov;
- zaradi slabše koncentracije ter enostranskega in nepopolnega pomnjenja delujejo starejši odrasli nemalokrat raztreseno, kar pogosto pripelje do tega, da jih okolje podcenjuje;
- pri starejših odraslih prihaja do upada splošnih mentalnih sposobnosti, kar je posledica degenerativnih sprememb, kar je posledica fizičnih (arterioskleroza v možganskih krvnih žilah, sprememba celic živčnega sistema) in psihičnih sprememb (šibka motivacija, pasiven odnos do težav);
- za starejše odrasle je značilna tudi mentalna rigidnost, kar pomeni, da zelo težko spreminjajo mnenja, stališča in dožemanja;
- čeprav je sposobnost za učenje pri njih zmanjšana, se lahko še vseeno zelo veliko naučijo, seveda pa morajo biti za to učenje izjemno motivirani;
- v obdobju staranja in starosti se pri odraslih krči krog njihovih prijateljev, saj se večino časa zadržujejo doma, kar pa pripelje do tega, da se najpogosteje začnejo družiti z otroci oz. vnuki.

Navedene značilnosti starejših odraslih velja upoštevati v pripravi in izvajanju izobraževanja za starejše odrasle, njihovem vključevanju v izobraževanje in kakršnokoli učenje. Predstavljajo temelj za prilagajanje v prvi vrsti vsebin izobraževanja in učenja, kot tudi organizacije in izvedbe tega (način dela, časovna razporeditev ipd.).

Primeri izjav o razlogih za vključitev v izobraževanje, ki so jih podali starejši odrasli: ».. ker sem se vse življenje morala učiti za poklic, pa menda imam zdaj pravico, da se učim zase.... ker želim razumeti mlade in delati z njimi... ker me učenje veseli in sem zaradi učenja bolj samozavesten. ... da ne bi postal zaprt vase in samozadosten, ... da ne bi mislili, da velja le naše znanje in da že vse znamo..... ker sem nedavno prebolela depresivno epizodo in so mi rekli, da moram najti okolje vrstnikov, da moram nekaj delati, ...ker sem spoznala, da imam veliko dolžnosti do sebe. Da osmislim svoje življenje in življenje drugih okrog sebe.....ker moji otroci nimajo časa, da bi se izobraževali za vzgojo otrok, pa pridejo po znanje k meni.«

Socialna omrežja so vsaj dveh tipov: omrežja socialne opore in skupnostna omrežja (Mandič, Hlebec 2005). Omrežja socialne opore ali osebna omrežja nudijo posamezniku različne vrste neformalne pomoči in opore. Skupnostna omrežja pa so usmerjena na kolektivno oz. skupnostno raven, k artikuliranju skupnih kolektivnih problemov in rešitev. Pomembno vlogo pri vzpostavljanju in krepitvi socialnih omrežij ima kolektivno učenje, zlasti učenje drug od drugega, ko lahko udeleženci tega učenja izrazijo, izmenjujejo in širijo svoje izkušnje in znanje ter na osnovi tega delujejo. V istem interaktivnem procesu, v t.im. »procesu socialnega učenja« se oblikujejo individualne in kolektivne identitete. Teorija kolektivnega učenja (in razvoja kolektiva, skupnosti) torej vključuje individualne in skupinske komponente (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Kilgore 1999). Individualne komponente so identiteta, občutek povezanosti in zavest. Komponente kolektivnega razvoja pa vključujejo kolektivno identiteto, skupinsko zavest, solidarnost in organiziranost. Na podoben način se v kontekstu skupnostnega izobraževanja (community education) obravnava izobraževanje starejših prebivalcev, ki naj bo usmerjeno na krepitev moči posameznika in lokalne skupnosti (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Crowther, Galloway in Martin 2005).

Lahko bi rekli, da v literaturi s področja družbenih ved obstaja konsenz o pomenu socialnih omrežij na vseh ravneh, od omrežij na globalni ravni do sposobnosti, da se uspešno soočamo z vsakdanjim življenjem. Pretok norm in informacij pomeni dokaz delovanja omrežij; proučevanje omrežij pa se tesno prepleta s proučevanjem socialnega kapitala. Vsekakor gre pri omrežjih za soodvisnost in ne odvisnost akterjev, odnosi so kanali za pretok materialnih in nematerialnih virov. Gre za stike, vezi, transakcije, komunikacijo, instrumentalne odnose, čustva, avtoriteto/moč in sorodstvene odnose. (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Schuller, Baron in Field 2000). Socialni kapital v tem primeru ni atribut posameznika, temveč je v funkciji odnosov med agenti in med družbenimi institucijami.

Campbell ugotavlja, da visoka raven udeležbe v skupnostnih dejavnostih in učinkovita horizontalna omrežja povečujejo splošno raven zaznane lastne učinkovitosti med člani skupnosti (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Campbell 2000). Skupnostna kohezivnost je izredno pomembna, saj nekatere raziskave kažejo, da se npr. vedenje, povezano z zdravim načinom življenja, bolj kot s pomočjo dejstev in informacij o tveganjih, ki jih ponujajo izobraževalni programi, oblikuje skozi kolektivno oblikovane socialne identitete. Fukuyama razlikuje med družbami, ki jih označuje visoka ali nizka stopnja zaupanja in posledično imajo različne družbe tudi različne vrste solidarnostnih organizacij, od katerih so ene stare, ekonomsko škodljive in neučinkovite, druge pa ustvarjajo blagostanje. (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Fukuyama 1995). Posameznik se lahko vključuje v vseživljenjsko učenje:

- na lastno pobudo ali
- s podporo njegove skupnosti;
- lahko pa skupnost oblikuje strategije za kolektivno akcijo, kar je pomemben element spodbujanja učenja in izobraževanja družbeno in učno nedejavni starejših odraslih.

Zadnje raziskave kažejo, da je v populaciji starejših v Sloveniji še vedno najpomembnejše neformalno socialno omrežje, še posebno pa socialna omrežja, ki jih sestavljajo sorodniki in partner (Hlebec, Kogovšek 2003; Hlebec 2004); izginjajo skupnostne vezi (Jelenc Krašovec in Kump, 2008 po Dragoš, Leskošek 2003, Mandič, Hlebec 2005), ki jih bo potrebno v prihodnosti spet okrepiti. Prav zato bodo verjetno programi skupnostnega izobraževanja in drugih oblik izobraževanja za starejše v prihodnosti pridobivali pomen, saj lahko pomembno zmanjšujejo družbeno izključenost starejših odraslih.

Da bi potencialno dostopnost tudi udeležili, je potrebno starejše o njej informirati, ponudbo starejšim prilagoditi¹² in preučiti ovire za odziv (npr. poti

¹² Informacije javnega značaja so dostopne tudi na daljavo (redna pošta, faks, e-pošta, telefon, splet). E-uprava je dostopna, vendar je informacijska pismenost še nizka. To pomeni, da je zavedanje potrebe, vedenje, kako priti do informacij, jih ovrednotiti, ter kako z njimi komunicirati, še slaba (Skulj 2007). Delež neuporabnikov s starostjo raste.

za preseganje tim. digitalne ločnice). Domača literatura priporoča naslednje prilagoditve potrebam starejših:

- prilagoditev vsebine informacij (iz poklicno zanimivih v interesno zanimive¹³; umikanje nasilnih in nezaželenih informacij),
- prilagoditev oblike informacij (npr. večje črke, večja preglednost, poosebljenje informacij),
- sprememba procesa iz: stroka → politika v: ciljna skupina → stroka → politika), kar je svojevrstna kritika dosedanje strokovnega dela (prim. Banovec 2007, Kožuh Novak 2007)

Večina empiričnih raziskav o udeležbi odraslih v izobraževanju kaže, da vpliva na odločitev za izobraževanje več dejavnikov. Van der Kamp (1996) jih razvrsti v tri skupine, to so: sociološki (izobraževanje v mladosti, prejšnja udeležba v izobraževanju odraslih, socialne vloge - delo in prosti čas, spol, starost), psihološki (ovire za izobraževanje, značilnosti izobraževalne ponudbe, osebnostne značilnosti in kognitivne zmožnosti, motivacija, stališča, namere) in ekonomski dejavniki (stroški izobraževanja kot ovira, udeležba v izobraževanju kot investicija).

Ovire za razvoj izobraževanja starejših odraslih so: urbane, ekonomske, psihološke, kulturne in politične narave (izobraževalne in socialne politike, ki sta zakoličili industrijski pogled na starejše, socialno politiko, politiko znanosti, urbano politiko, gospodarsko politiko itd), ki spodbuja ali zavira izobraževanje starejših odraslih (Findeisen 1999).

Ne obstajajo študijske smeri, ki bi oblikovale strokovnjake na področju geragogike in socialne gerontologije, socialne ekonomije, ipd., malo je raziskav na tem področju, dejavnost ostaja razpršena, v civilni družbi, primanjkuje skupnostnih prostorov, izobraženih mentorjev in zlasti v majhnih krajih širitev izobraževalnih možnosti.

¹³ Npr. o dinamičnem prehodu čez digitalno in upokojensko ločnico, o realnosti materialnih virov za osvajanje tehničnih veščin in strokovne kondicije (za morebitno nadaljevanje zaposlitve po upokojitvi) (Banovec 2007), navodila o uporabi različnih e-storitev in o zaščiti pred nezaželenimi sporočili (Destovnik, 2007).

Socialna omrežja in visoka raven zaupanja v omrežjih spodbujajo hiter prenos informacij in znanja, ki poteka pogosto zelo koordinirano in povezano. To hkrati zmanjšuje potrebo po organiziranem izobraževanju (prim. Field 2005). To se do neke mere izraža tudi v Sloveniji, saj dejavnosti, povezane z domom in družino, pogosto izključujejo dejavnosti izven doma.

Učenje skozi medosebne vezi, pogovore z drugimi sproža interakcija med ljudmi. Priložnostno, samostojno učenje odraslih je v primerjavi z organiziranim formalnim in neformalnim izobraževanjem ključno, saj dokazuje, da so socialno bolj dejavni ljudje oz. bolj povezani odrasli redkeje vključeni v organizirano izobraževanje, saj tega pravzaprav ne potrebujejo. V organizirano izobraževanje odraslih se pogosteje vključujejo npr. osamljeni odrasli. Drugi, ki imajo dovolj opore pri svojcih in prijateljih, se družijo in izmenjujejo znanje in informacije na drugačne načine. Da se tako druženje lahko dogaja, pa mora biti skupnost dobro povezana in odprta za različne potrebe ne le starejših odraslih, temveč vseh generacij.

Razvoj, vloge in primeri izobraževanja starejših odraslih v Evropi

Razvojni vidiki izobraževanja starejših

Državno financirano pokojnino je prvi na svetu vpeljal Bismarck leta 1889, ko je bila pričakovana življenjska doba 49 let. Danes je upokojenska skupnost v Evropi ekonomska in socialna sila (stranke, revije, programi) z možnostjo aktivnega, izpolnjujočega življenja.

Izobraževanje je bilo nekaj časa razumljeno kot »vpliv odraslih generacij na tiste, ki še niso pripravljeni na družbeno življenje« (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Jarvis 2001), saj je le manjšina po osnovnem šolanju učenje nadaljevala. Razvoj IO kaže na spremembo razmišljanja, najprej religioznega, kasneje pa razmišljanja srednjega razreda, ki z izobraževanjem razvija kulturni kapital, z nepoklicnim učenjem zlasti med ženskami. Družbena gibanja so spodbudila dotlej nedejavne, vendar se je tako v formalnem kot v neformalnem okrepila političnost izobraževanja. Koncept vseživljenjskega učenja se je kot izobraževalna strategija pojavil pred tremi desetletji kot odziv na omejene možnosti izobraževanja v zgodnji fazi posameznikovega življenja, torej na formalno izobraževanje (Jelenc Krašovec in Kump, 2008 po OECD 2004 in EURYDICE 2002). Tržno gospodarstvo pa je VŽU vpelo v poklicne cilje, zaradi česar je splošno izobraževanje pristalo na obrobju in kot potreba po zagotavljanju druge možnosti oz. priložnosti (angl. second chance) za tiste, ki iz izobraževalnih možnosti v zgodnjem obdobju življenja niso imeli ali jih zaradi kakršnihkoli razlogov niso »izkoristili«.

Premik k vseživljenjskemu učenju je ključnega pomena za uspešen prehod v na znanju temelječo družbo in posledično tudi za uspešno gospodarstvo, pri čemer gre predvsem za poudarjanje dveh dimenzij (OECD 2004, EURYDICE 2002):

- časovne, ki enakovredno obravnava izobraževanje in učenje od začetnega do nadaljevalnega izobraževanja (pomen pridobivanja in dopolnjevanja znanja, sposobnosti, kvalifikacij, usposobljenosti od predšolskega obdobja pa vse do obdobja po upokojitvi, kar posamezniku omogoča predvsem lažje prilagajanje v družbi znanja) ter

- vsebinske, ki enakovredno obravnava formalno, neformalno in priložnostno izobraževanje in učenje. Vseživljenjsko učenje veliko pozornost namenja tudi osebnim in družbenim potrebam po izobraževanju, uveljavlja različne vsebine in oblike, ki razvijajo vse človekove sposobnosti, in razvija priložnosti in pogoje za učenje v družini, lokalni skupnosti, na delovnem mestu.

Evropa si prizadeva ohraniti blaginjo z obstoječim ekonomskim modelom, ki pa ga staranje prebivalstva zaradi potrebe po negi oslabeledih ogroža, ker so vse ohlapnejši in zmanjšani sistemi, ki so jo zagotavljali prej. Družine so se zmanjšale in prestrukturirale, fizične razdalje med generacijami so zvečale, poklicni vzorci žensk spremenili¹⁴. Odprlo se je vprašanje, katere obveznosti (moralne, uradne in finančne) določajo skrb za starejše in njihovo nego, pri čemer globalni pregled stanja kaže, da je evropska kultura (kombinacija socialnih transferjev in tradicionalne družinske skrbi) pri tem drugačna od ameriške, temelječe na ekonomiji ali vzhodnih ter azijskih vzorcev, kjer skrb prevzema družina. Religije in ekonomski pritiski igrajo pri tem veliko vlogo in evropsko ravnotežje se približuje družinskemu modelu skrbi za starejše.

Sistemi izobraževanja in usposabljanja imajo po sporočilih Sveta EU socialno in ekonomsko vlogo. Izobraževanje je pogosto instrument politike zaposlovanja, ekonomske politike ipd., zato je argument »na znanju temelječa družba« v praksi pogosto negiran. Evropske države na to dilemo odgovarjajo različno:

- Skandinavske in kontinentalne države npr. Francija, Italija, Belgija, Avstrija, Nemčija) ob zviševanju davkov prerazporeditev dohodka tudi v socialno državo,
- nove članice ob rušenju birokratske države sledijo ameriški oz. liberalni usmeritvi v zasebno oskrbo, ki so ji v Evropi blizu atlantske države (Velika Britanija, Irska) in Švica, po svetu pa Japonska, Kanada, Nova Zelandija, Avstralija).

Javno financiranje dostopa do izobraževanja in programov socialne varnosti se torej premika iz (pasivnega) zagotavljanja varnosti k (aktivnemu)

¹⁴ in so nezdružljivi s cilji Lizbone, ki predvideva do 2010 polovico zaposlenih iz starostnega razreda 50-64 let.

zagotavljanju udeležbe (Kump 2008), kjer je ključen dejaven interes posameznika (radovednost o sočloveku, o prostoru, iskanje zanimivega in pozitivnega v obojem ter zato iskanje dialoga z njim) (Ramovš 2008), na ravni politike pa medsektorska in institucionalna sinergija.

Primeri sinergij

Države se združujejo ob ohranitvi kultur, EU dokumenti jasno zaznavajo stanje in smer, evropske cerkve so se preusmerile iz boja za oblast v krepitev vezi z dialogom, francoski model preraščanja nuklearnih družin v družinske skupnosti daje večji prostor za medsebojno izmenjavo pozitivnih praks in preseganja družinskih napetosti, slovensko mreženje za kakovostno staranje povezuje znanost-državo in lokalne skupnosti ipd.

Stanje in trendi

V Evropi se bo delež starejših (65 let in več) v obdobju do leta 2050 skoraj podvojil (iz 16% leta 2004 na 30% leta 2050) (www.ec.europa.eu/eurostat/). Po letu 2010 se bo število starih med 65 in 79 let močno povečalo, leta 2030 naj bi jih bilo že za 37,4% več (Evropska Komisija 2005), število starejših od 80 let naj bi se iz 18,8 milijonov do leta 2050 povečalo na 34,7 milijonov (ibid.). V EU-15 je leta 2003 visokošolsko izobrazbo imelo samo 16% ljudi, starih od 55 do 64 let (Evropska Komisija 2005a). Hkrati v Evropi strmo narašča število »starajočih se delavcev« (od 55 do 64) let, starejših oseb (od 65 do 79 let) in ostarelih ljudi (80 in več), manj pa je otrok (stalna nizka rodnost), mladih in delovno sposobnih odraslih (glej Evropska Komisija 2005a).

V EU je poleg Slovenije še šest držav z višjim deležem starih od deleža mladih – Italija, Grčija, Španija, Portugalska, Latvija in Nemčija (MDDSZ, 2006c). V novih članicah EU je pričakovano trajanje življenja krajše od povprečja v EU15, kar vpliva na podatke za celotno EU. To pa ne velja za Slovenijo, ki se uvršča na dno lestvice držav EU (glej tudi MDDSZ, 2006c). V Evropi je v letu 2003 delež starejših od 85 let znašal 14%; največje deleže najstarejših imajo Italija, Nemčija in Grčija (glej Mercken 2004). Govorimo o tim. »dvojnem staranju« - staranju celotne populacije in hkrati staranju najstarejše populacije. Velik delež najstarejših predstavljajo ženske (EAEA, 2006).

Pregled zdravja, staranja in upokojevanja v Evropi (SHARE)¹⁵ za populacijo 50+ v 10 evropskih državah v letu 2004 in 2006/7 je pokazal:

- upadanje števila otrok (v starosti 50-60 let jih ima 25-30% po 3 otroke; 40% po dva in 20% po 1),
- prevladovanje skupnih gospodinjstev (58%) (zlasti v Grčiji, Italiji, Španiji, a s starostjo delež pada na cca 25%), v skupini centralno evropskih držav - Švica, Nizozemska, Nemčija, Avstrija - povprečno okoli 30% živi v skupnem gospodinjstvu s starostjo pa pade na 5%, v skupini skandinavskih držav pa živi tako približno 20% v starosti <60 ter po 80 pade na 1%) ter ;
- prevladovanje poročenih (80%), s starostjo pa ovdovevanje, zlasti žensk;
- pretok denarja in pomoči od starejših v mlajše generacije:
 - o v Skandinaviji 30% in 20%),
 - o v osrednji Evropi različno (finančno za vse približno 20%, socialno pa več v Avstriji in Nemčiji (20%), manj v Franciji, na Nizozemskem in v Švici 10%),
 - o v mediteranskih državah starejši dajejo najmanj denarja mlajšim, precej več pa socialne opore (nad 40% v Grčiji, Italiji, pod 40% v Španiji);
- pozitivna bilanca tega pretoka do starosti 80 let, z najvišjim presežkom v starostnem razredu 60-70 let ter v državah Belgiji, Italiji in Grčiji ter Švici, nato pa po 80 letu postane bilanca negativna do višine 200 € letno.

To pomeni, da družine živijo večinoma povezano, finančna in socialna podpora je znatna in usmerjena večinoma od staršev proti otrokom, bolj glede na potrebe kot glede na pravičnost, zapuščine pa so večinoma enakovredno porazdeljene med otroke. Podpora družine komplementarno dopolnjuje javno

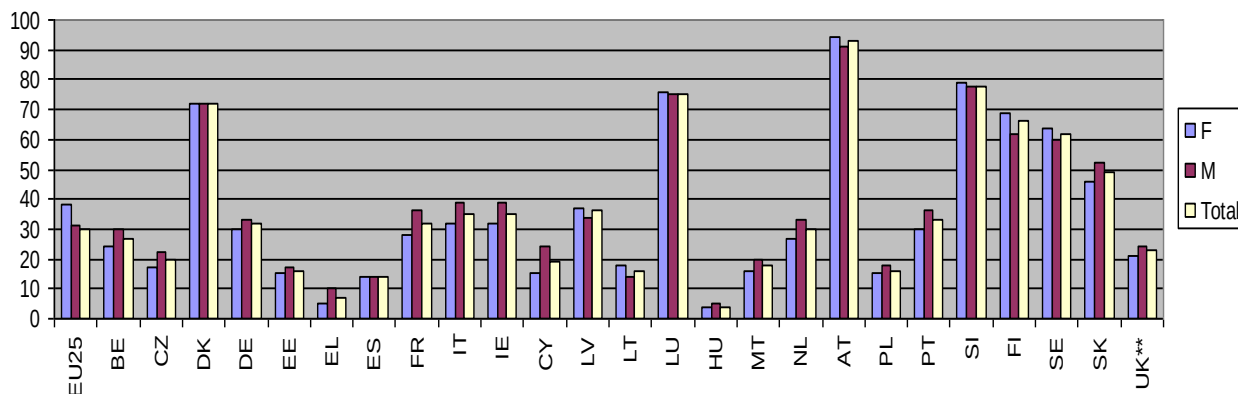
¹⁵ Na vzorcu 27. 000 ljudi so opazovali so finančne prenose, zapuščine, darila, osebno nego, skrb za gospodinjstvo in vnuke, skupno bivanje in fizično bližino, gostoto stikov in čustveno bližino.

podporo (državo), pri čemer so med državami razlike, povezane s tipom blaginje:

- Skandinavija spoštuje in podpira avtonomijo, zato je javna podpora starejšim močna, družine pa kljub pogostemu druženju ne živijo skupaj;
- Mediteranske države skrb za starejše prepuščajo družini, kar gre predvsem na račun omejene individualizacije žensk, povezane z nižjo rodnostjo. Družine so pogosto konfliktno in preobložene (odpoved razvoju, zaslužku, individualizaciji), številna so protislovja: po eni strani bližina močnejša od konfliktov ter omogoča vključevanje (česar država ne more zagotoviti), po drugi strani pa so družinski prenosi selektivni in lahko poglobljajo družbene neenakosti.

Medgeneracijska (družinska) pomoč je torej ključna za reprodukcijo, vključenost in obvladovanje življenjskih tveganj, vendar je ogrožena in (za del družbe) ni več zagotovljena. Draga je predvsem za ženske, kar vodi v individualne dileme (širša družina ali razvoj) in dileme politike (spodbujati delodajalce k olajšavam, prepoznati in spodbuditi ustvarjalni potencial starejših).

Kljub temu, da se je Evropska unija zavezala k zviševanju participacije v nadaljnjem izobraževanju, le-to s staranjem strmo pada (po podatkih EUROSTAT-a za leto 2005 je bilo v izobraževalne aktivnosti vključenih 50% starih med 25 in 34 let ter 30% starih med 55 in 64 let (EUROSTAT, 2005 v EAEA, 2006). Po podatkih EUROSTAT-a (Labour Force Survey) je bilo leta 2002 med delovno aktivnim prebivalstvom v izobraževanje in usposabljanje vključenih le 14% starih med 25 in 29 let, starih med 40 in 44 let 8%, starih med 55 in 64 let pa le nekaj nad 4% (EUROSTAT, 2003 v EAEA, 2006). Podatki za leto 2005 kažejo boljšo sliko udeležbe v katerikoli obliki učenja - formalno, neformalno in priložnostno - povprečje za EU25 znaša 30%. Slovenija ima v primerjavi z ostalimi članicami precej visoko stopnjo participacije starejših od 55 let – znaša nekaj manj kot 80% (graf 4).

Graf 4: Vključenost starejših od 55 do 64 let v kakršnokoli učno aktivnost (2005) (Eurostat, 2003 v Komisija Evropskih skupnosti 2006)

Spodbujanje medgeneracijskega stika je skladno s temeljnimi načeli vseživljenjskega učenja, na državni ravni pa so aktualni:

- Porazdelitev blaginje in medgeneracijska enakost (ali lahko družinska podpora nadomesti razkorak v javni in tržni blaginji s pokrivanjem življenjskih tveganj?)
- Zasebna medgeneracijska izmenjava (demografska reprodukcija v povezavi z zaposlitvijo žensk (ali lahko s podporo družini nadomestimo zaposlitev in skrb za starše?))
- Javno-zasebne povezave (ali lahko družina prepreči naval na institucionalno skrb?)

Evropska konferenca o teh vprašanjih (Brdo 2008) je močno poudarjala izenačevanje vrednosti neformalne skrbi z vrednostjo javno financiranih storitev. Ker za enako raven ni več mogoča nespremenjena porazdelitev (materialne) blaginje, se išče nove vire (npr. davek na dediščino), nove modele porazdeljevanja (reforma plač, pokojninska reforma, ker stroški dolgotrajne oskrbe rastejo hitreje od pokojnin) in pomen nematerialnih dobrin – neformalne skrbi ipd. (z vidika tistih, ki upravljajo, za druge, seveda). Pri tem prihajajo v konfliktna stanja nove ciljne skupine npr. družine z 1,2,3, več otroci in pari brez otrok, kar se rešuje s predlogi novih virov, spremembe servisev, spremenjenih vzorcev rabe časa.

Evropska infrastruktura

(Pripravila Vera Mlinar)

Evropsko združenje za izobraževanje odraslih (EAEA: European Association for the Education of Adults) izpostavlja naslednje prednosti izobraževanja starejših, primerljive s predlogi Vseevropskega foruma za izobraževanje starejših mreža PEFETE (Mercken 2004 v EAEA, 2006)

- samostojno in izkušensko učenje (starejši so običajno osebno zavzeti za lastno izobraževanje, imajo izkušnje, ki so jih nabirali vse življenje in jih lahko ponudijo drugim in so na splošno intenzivno vključeni v izobraževalni proces);
- veliko prostora za prostovoljstvo (mnogo aktivnosti v izobraževanju starejših ima značilnosti sodelovalnosti; starejši državljani so lahko prostovoljci v izobraževanju starejših);
- prispevek h kulturni dediščini in človeškemu kapitalu (starejši državljani lahko igrajo pomembno vlogo v odnosu do kulturne dediščine);
- pestre možnosti za izobraževanje (izobraževanje za starejše ponuja veliko ponudnikov, od fakultet in drugih organizacij v sistemu formalnega izobraževanja, do zasebnih organizacij, organizacij za samopomoč, lokalne skupine prostovoljcev idr.).

Za EU je zastavila dva cilja (EAEA, 2006):

- 1) do leta 2010 naj bi bilo zaposlene 50% evropske populacije, stare med 55 in 64 let (Stockholm 2001);
- 2) do leta 2010 naj bi dosegli raven, ko bo povprečna starost ob upokojitvi 64 let (Barcelona 2002).

Evropska komisija je za zviševanje participacije starejših delavcev na trgu delovne sile za doseganje zastavljenih Lizbonskih ciljev priporočila (Evropska komisija v EAEA 2006):

- 1) osredotočenost na investicije, ki bodo starejšim ljudem omogočale posodabljanje in nadgrajevanje njihovih spretnosti, veščin;
- 2) iskanje načinov, ki bi delodajalcem omogočali prepoznavati in zadovoljevati potrebe starejših delavcev;
- 3) spreminjanje miselnosti delodajalcev, da je zgodnje upokojevanje dober način zmanjševanja števila zaposlenih;
- 4) posodobitev davčnih in pokojninskih sistemov in spodbujanje ljudi k delu namesto upokojevanju.

Evropska strategija za zaposlovanje in politika izobraževanja in poklicnega usposabljanja podpira politike in akterje v boju proti šolskemu neuspehu in pri dvigovanju ravni začetnega usposabljanja mladih ter spodbuja »aktivno

staranje«, postopno višanje povprečne upokojitvene starosti in večjo kakovost delovnih mest (Evropska Komisija 2005a). Lizbonska strategija je kot enega izmed ciljev izpostavila zviševanje stopnje vključenosti starejših delavcev (starih med 50 in 64) na trg delovne sile. Hkrati prepozna vseživljenjsko učenje kot tisto, ki lahko k tem ciljem prispeva tudi z izboljšanjem veščin in sposobnosti prilagajanja starejših ljudi.

Komisija evropskih skupnosti oz. njen KOMUNIKE na področju izobraževanja odraslih nosi naslov »*Izobraževanje odraslih: Za učenje ni nikoli prepozno*« (Komisija Evropskih skupnosti 2006). Poudarja pomembnost vlaganja v izobraževanje odraslih, izhajajoči iz ugotovitev raziskave OECD »*Promoting Adult Learning*« (2005). Komunike v četrtem od petih ključnih sporočil izpostavlja prav starejše ljudi, konkretneje potrebo po investiranju v starejše prebivalstvo in ohranjanje njihove aktivnosti v starosti. Četrto ključno sporočilo komunikeja (Komisija Evropskih skupnosti 2006) pravi:

»Države članice morajo zagotavljati ustrezno investiranje v izobraževanje in usposabljanje starejših in migrantov, predvsem pa zagotavljati učinkovitost z oblikovanjem izobraževanja in usposabljanja, ki bo ustrezalo potrebam učečega se. Prav tako morajo okrepiti ozaveščenost o pomembnosti vloge migrantov in starejših ljudi v družbi in gospodarstvu.«

Komunike zelo poudarja pomen aktivnega staranja, poudarja pa tudi potrebo po vključevanju najmanj vključenih (osebe z nizko osnovno izobrazbo, starejši, kmečko prebivalstvo in invalidi) v izobraževanje in usposabljanje. Dvig povprečne starosti ob upokojitvi, hkrati pa zagotavljanje možnosti za aktivno staranje, torej politika aktivnega staranja naslavlja tako obdobje pred kot obdobje po upokojitvi (Komisija Evropskih skupnosti 2006). Zato je potrebno zvišati raven znanja in spretnosti, torej možnosti za vseživljenjsko učenje starejših delavcev. Priporoča investicije v celoten življenjski cikel s podporo na vseh ravneh: vlade, strokovnih teles in sektorjev (Komisija Evropskih skupnosti 2006) ter povečanje učne ponudbo za upokojence.

Vseevropski forum za izobraževanje starejših (PEFETE)

PEFETE je leta 2006 vključeval 15 članic. Projektno v njem sodeluje Univerza za tretje življenjsko obdobje, in sicer v Grundtvig 4 programu, katerega cilj je »povezovanje evropskih organizacij na področju izobraževanja starejših kot tudi širjenje nasledkov raziskav s tega področja« (<http://www.univerzazatretjeobd-drustvo.si/mednarodnadejavnost.htm>). V dokumentih »Učenje v poznejših letih v Evropi« in dokumentu »Učenje v poznejših letih v Evropi – Nadaljnja priporočila« je PEFETE zbral opažanja in priporočila za nosilce odločanja na temo učenja v poznejših letih v starajoči se družbi (glej Klercq 2005):

- Severozahodna Evropa: projekti za aktivno staranje in/ali projekti, ki so osredotočeni na vrednotenje predhodno pridobljenega znanja starejših.
- Vzhodna Evropa: *projekti za usposabljanje starejših za aktivno vlogo pri vzpostavljanju ali obnavljanju družbene infrastrukture in promocija aktivnega državljanstva.*
- Južna Evropa: projekti za družbeno učenje starejših v kombinaciji z usposabljanjem vključenost v socialno okolje.

Priporoča vlaganje v mobilnost, kajti učna dejavnost v starejših letih naj bi ljudem omogočila upravljati z lastnim življenjem na letom primeren in neodvisen način, ta proces pa bodo spodbujale tudi različne poti starejših na mobilnosti po Evropi (Klercq 2005), predlaga spodbujanje neformalnega izobraževanja in prostovoljsko dejavnost, ki sta po njihovih ugotovitvah bolj primerna, kot formalno izobraževanje (ibid). Zato priporočajo, da morajo biti evropske politike usmerjene na vseživljenjsko učenje in zagotavljanje možnosti za delo za vse (ibid). Za to pa sta za posameznika ključna dobra izobrazba in sposobnost participacije na trgu dela skozi vse življenje.

Združeni narodi (leta 1999: mednarodno leto starejših)

Mednarodni načrt aktivnosti na področju staranja je sprejela svetovna konferenca o staranju, ki ga je generalna skupščina potrdila v resoluciji 37/51 3. 12. 1982.

Primeri ponudbe izobraževanja starejših v različnih državah

(Pripravili: dr. Sabina Jelenc Krašovec, dr. Sonja Kump)

Nemčija

Izobraževanje starejših v Nemčiji se je pričelo v šestdesetih letih dvajsetega stoletja, ko je bila tesno povezana z varstvom in skrbjo za blaginjo starejših, kot tistih, ki potrebujejo pomoč. V sedemdesetih letih je postalo del retorike enakih možnosti, torej izobraževanja deprivilegiranih v družbi, v osemdesetih letih pa je končno postalo del ponudbe izobraževanja odraslih in od takrat dalje se izobraževanje starejših obravnava kot pomembno sredstvo za samoorganizacijo, pridobivanje moči in neodvisnega življenja starejših (Mercken 2004). Delno ga financira država, zavedajoč se vloge državljanov v povojni obnovi države, zato jim poleg zdravstvene in socialne pomoči omogoča dejavno staranje tudi s ponudbo izobraževanja na univerzah, s čimer odpravlja družbeno neenakost.

Izobraževalne storitve so neenako razporejene med ljudi, odvisno od stanu, družbenega sloja, spola ali celo generacije. Tako je v Nemčiji izobraževanje starejših tudi izraz potrebe po družbeni pravičnosti (Findeisen 1999) pa tudi potrebe po vključevanju v svet dela, kar pozitivno vpliva na celotno družbo. Zato so tudi ljudske visoke šole svoje programe za odrasle razširile še na starejše odrasle, razmišljajo pa tudi o nujnosti povezave izobraževanja starejših odraslih s socialnim delom ter z nekaterimi dejavnostmi, kot so npr. potovanja. Veliko izobraževanja za starejše odrasle je v rokah evangelistične in katoliške cerkve (Findeisen 1999). V Nemčiji izobraževanje starejših že tradicionalno podpirajo sindikati, ki širijo ponudbo za strokovno izobraževanje in usposabljanje v zadnjem času v okviru politike aktivnega staranja zlasti s ponudbo programov, ki so posebej prilagojeni starejšim delavcem in predupokojitvenih programov, ki jih financira državni proračun.

Tradicionalno ponudbo posebnih oblik izobraževanja za starejše v Nemčiji predstavljajo medgeneracijski programi sodelovanja (Findeisen 1999). V glavnem prevladujejo štiri modeli sodelovanja na ravni medgeneracijskih programov: starejši nudijo storitve mladim (ročni izdelki, domače naloge, razni nasveti, izleti, pomagajo pri ustanovitvi novih podjetij, itd.); mladi nudijo

storitve starejšim (obiski na domu, podajanje raznih lekcij, računalniška predavanja, potovanja, itd.); združene aktivnosti mladih in starejših (sodelovanje v amaterskih gledališčih, študirajo skupaj, učijo se jezikov, študijski krožki, itd.) in programi, ki ponujajo vzajemne dejavnosti (borza znanja; izmenjava znanj, izkušenj, sposobnosti, učenje, itd.).

Primer medgeneracijskega programa je pomoč starejših, ki pomagajo dijakom srednjih šol pri prehodu v poklicno življenje. Starejši mladostnikom pomagajo pri izbiri poklica in prijavah za službo, izboljšanju šolskega uspeha, krepitvi družbene sposobnosti, prepoznavanju in uporabi lastnih prednosti. Vendar pa imajo od tega projekta koristi tudi starejši, saj ostanejo v stikih z mlajšimi generacijami ter spoznajo njihov pogled na svet. Na ta način lahko premagajo medsebojne predsodke in zadržke. V Nemčiji so medgeneracijski programi pomembni tudi zaradi združitve vzhodne in zahodne Nemčije. Gre za to, kako lahko starejši ljudje, ki so se rodili v Nemčiji med drugo svetovno vojno in so 40 let živeli v drugačnih kulturnih okoliščinah, v kapitalizmu in komunizmu, živijo in se učijo skupaj in tvorijo skupno prihodnost.

Začetki odpiranja visokošolskih institucij za starejše ljudi segajo na konec 70-ih let prejšnjega stoletja (Stadelhofer 2002). Nemške univerze za tretje življenjsko obdobje so v glavnem povezane z univerzami in precej akademsko naravnane. Z izobraževanjem se ukvarjajo predvsem univerzitetni profesorji, ki verjamejo, da lahko potrebe starejših ljudi zadovoljijo le z razvojem posebnih izobraževalnih metod in programov (<http://worldu3a.org/worldpapers/u3a-worldwide.htm>). Leta 1984 so ustanovili Zvezno delovno skupino »Odpiranje univerz starejšim odraslim«, v kateri so združili visokošolske izobraževalne ustanove, ki ponujajo in razvijajo programe za nadaljnje izobraževanje za starejše odrasle. Z vključevanjem vzhodnonemških univerz po letu 1989, se je leta 1995 skupina preimenovala v »Akademsko nadaljnje izobraževanje za starejše odrasle. S tem preimenovanjem so hoteli pokazati, da so univerze že uspešno uvedle izobraževalne programe za starejše odrasle ter da morajo na pragu 21. stoletja skladno z družbenim razvojem ustvariti nove naloge za izobraževanje te starostne skupine (Stadelhofer 2002). Pri univerzi v Ulmu pa je leta 1994 nastal sedež Evropske skupnosti za »Učenje v poznejših letih«.

V Nemčiji je okrog 50 univerz ter pedagoških in tehničnih kolidžev, ki ponujajo različne oblike izobraževalnih programov za starejše odrasle. Tudi poimenovanja

teh programov so različna: študiji za starejše (Seniors' Studies), znanstveno/akademsko nadaljnje izobraževanje za starejše odrasle (Scientific/Academic Continuing Education for Older Adults), splošno znanstveno/akademsko nadaljnje izobraževanje (General Scientific/Academic Continuing Education), odprte visokošolske institucije (Opening of the Institutions of Higher Education). Izraz starejši študent (Senior Students) ima dva pomena: v ožjem smislu se nanaša na študente, stare nad 50 let, v širšem smislu pa pomeni vse osebe v drugem in tretjem življenjskem obdobju, ki bi si rade pridobile znanstveno/akademsko znanje. Na večini visokošolskih institucij starejši študentje plačujejo vsak semester »članarino gostujočega študenta« (med 75 in 90 DM) (<http://www.uni-ulm.de/LiLL/2.0/E/2.1.frames.html>).

Marca 1994 je Univerza v Ulmu ustanovila ZAWIW (Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung – Center za splošno akademsko izobraževanje). To je bil odgovor na vedno večje povpraševanje odraslih, še posebej tistih v tretjem življenjskem obdobju, po multidisciplinarnem splošnem izobraževanju. Glavna funkcija ZAWIW-a je razvoj inovativnih izobraževalnih programov za odrasle, še posebej za starejše odrasle. Različni programi ustrezajo interesom in željam udeležencev ter s pomočjo učenja preko raziskovanja poskušajo povečati njihovo avtonomnost. ZAWIW tudi dvakrat letno organizira Pomladne in Poletne akademije, na katerih se ukvarjajo z družbeno pomembnimi vprašanji. Cilji ZAWIW-a so: vzpodbuditi dialog med znanostjo in državljani, opozoriti vse generacije na nujna družbena vprašanja, kvalificirati starejše odrasle za nove naloge in aktivnosti v družbi, gospodarstvu in znanosti, vzpodbuditi samousmerjevalno učenje, podprto z informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami, starejšim odraslim ter organizacijam, ki so ukvarjajo z njihovim izobraževanjem pokazati uporabnost novih komunikacijskih tehnologij, ter združitev različnih virov splošnega akademskega izobraževanja, da bi tako lahko postali uporabni za študij v organizacijah in pri individualnem učenju (http://www.uni-ulm.de/uni/fak/zawiw/ueber_uns/en).

Izobraževanje starejših odraslih se v okviru univerz za tretje življenjsko obdobje lahko izvaja v naslednjih petih različnih oblikah (<http://www.uni-ulm.de/LiLL/2.0/E/2.1.frames.html>):

- splošni študijski tečaji (na nekaterih univerzah so dodatno razvili še tečaje za določene ciljne skupine);
- tečaji za pripravo upokojenih ljudi na prostovoljske dejavnosti;
- strukturirani izobraževalni programi v okviru splošnega izobraževanja, s poudarkom na ključnih družbenih vprašanjih;
- akademski programi nadaljnjega izobraževanja, nastali po dogovoru/pogodbi (programe organizirajo tudi izven študijskih tednov);
- Modeli, ki se razvijajo v okviru sodelovanja med univerzami in neuniverzitetnimi izobraževalnimi ustanovami (npr. »Ženska akademija« med Univerzo v Ulmu in Centrom za izobraževanje odraslih v Ulmu).

Center za splošno akademsko izobraževanje na Univerzi v Ulmu poskuša povečati sposobnost uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije pri starejših odraslih. Tako je leta 2000 v okviru projekta Učimo se skupaj začel s projektom Virtualne samo-učeče se skupine v Nemčiji. Namen tega projekta je bil pospešiti razvoj samo-učečih se skupin odraslih, ki se zanimajo za nadaljnje izobraževanje, jih povezati v mreže ter tako ustvarili sodelovanje med skupinami in njihovimi posamezniki. Center je oblikoval tudi prvi nemški internetni časopis »Lerncafe« za starejše odrasle. V prvi vrsti je namenjen tistim starejšim, ki bi radi dobili informacije o novih oblikah učenja ter novih tečajih in ki iščejo navdih za učenje (Stadelhofer 2002). Center za splošno akademsko izobraževanje na Univerzi v Ulmu je z združenjem »Starostniki v družbi znanja«, Ministrstvom za gospodarstvo in tehnologijo, družbami IBM, Vobis in nekaterimi drugimi, organiziral kampanjo »Senior-Info-Mobil«. Ta projekt naj bi omogočil ljudem v tretjem življenjskem obdobju, da spoznajo prednosti novih tehnologij in njihovo uporabo. Posebej izdelan avtobus z vgrajenim internetnim lokalom je dal starejšim odraslim možnost, da ugotovijo, kaj je to internet ter ga tudi preizkusijo. Uspešno so izvedli tudi različne oblike tečajev in dogodke, kot so uvodna predavanja o internetu in predstavitve interneta, delavnice v »elektronskih učilnicah«, brezplačno »surfanje«.

Velika Britanija

Čeprav ima izobraževanje odraslih v Veliki Britaniji dolgo tradicijo, so prve izobraževalne institucije, ki so namenjene izključno starejšim, nastale relativno pozno. Nastajanje univerze za tretje življenjsko obdobje v Veliki Britaniji sega v leto 1978, ko so vzpostavili stike s prvimi podobnimi univerzami v Franciji. Čeprav so bili ustanovitelji britanskih univerz za tretje življenjsko obdobje navdušeni nad dosežki francoskega modela, so razvili svoj model teh univerz, ki so neodvisne od tradicionalnih univerz. Danes so to najbolj znane organizacije, namenjene starejšim odraslim, ki delujejo kot prostovoljne organizacije in jih v celoti vodijo študentje ter so primer povezovanja in harmoničnega sodelovanja britanske tradicije prostovoljnega dela skupaj z javnim sektorjem. Po britanskem modelu so začeli U3A ustanavljati tudi v Avstraliji in na Novi Zelandiji. Vse britanske univerze za tretje življenjsko obdobje so popolnoma avtonomne organizacije, neodvisne od političnih ali religioznih vplivov; razvijajo se v skladu s potrebami in viri okolja, v katerem delujejo (<http://www.tewkesburyu3a.org.uk/History/history.html>). Univerze se same financirajo in delujejo na neprofitni osnovi. Namen izobraževanja na teh univerzah je izboljšati kvaliteto življenja vedno številčnejši populaciji ljudi v tretjem življenjskem obdobju s pomočjo številnih študijskih programov, fizičnih vaj in družbenih aktivnosti. Univerze za tretje življenjsko obdobje se v glavnem financirajo iz prispevkov svojih članov. Vsak član letno plača članarino svoji lokalni univerzi. Vse dejavnosti univerz udeleženci načrtujejo in izvajajo sami, ne da bi za to zahtevali plačilo (<http://www.uni-ulm.de/LiLL/2.0/E/2.1.frames.html>). Plačani niso niti mentorji niti organizatorji, tekoče stroške pa pokrivajo iz majhnih letnih članarin (<http://worldu3a.org/worldpapers/u3a-worldwide.htm>). Drugi viri financiranja so občasni, v obliki subvencij in sponzorstev lokalnih in nacionalnih organizacij. Lokalne skupnosti univerze za tretje življenjsko obdobje podpirajo tako, da jim oddajajo prostore za predavanja ter vodenje organizacij v dvoranh, knjižnicah in šolah po zelo nizki ceni ali pa celo zastonj. Vendar tudi v primeru, če je takšna podpora ukinjena, delo univerz bolj ali manj nemoteno poteka naprej, saj veliko dejavnosti poteka na domovih članov univerz za tretje življenjsko obdobje ([54](http://worldu3a.org/worldpapers/u3a-</p></div><div data-bbox=)

worldwide.htm). Programi britanskih univerz za tretje življenjsko obdobje so zelo različni. Posamezne univerze ponujajo učne aktivnosti, ki so v skladu z željami članov in s katerimi poskušajo zadovoljiti čim več različnih interesov (http://www.u3a.org.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=160&Itemid=178). Število univerz za tretje življenjsko obdobje se nenehno povečuje, leta 2007 jih je bilo 629 (<http://worldu3a.org/worldpapers/u3a-worldwide.htm>). Za razvoj novih univerz za tretje življenjsko obdobje kot tudi za povezovanje in podporo delovanja obstoječih lokalnih univerz skrbi nacionalna mreža Third Age Trust, ki je bila oblikovana leta 1983.

V Veliki Britaniji je na razvoj številnih medgeneracijskih programov najbolj vplivalo spoznanje, da je potrebno za starejše ustvariti možnosti prostovoljstva s tem pa tudi njihove možnosti za aktivno vključevanje v lokalno skupnost. V teh programih lahko starejši postanejo pomembna podpora ostalim, programi pa spodbujajo tudi socialno povezovanje, prispevajo k osebnostnem razvoju in v aktivnem državljanstvu (Midwinter in drugi 1997). Danes v Veliki Britaniji obstaja širok spekter medgeneracijskih programov, ki se šele razvijajo ali pa so se že v celoti uveljavili (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Hatton-Yeo in Ohsako 1999). To so npr. programi, pri katerih skupaj sodelujejo mladi in starejši pri različnih projektih in akcijah v lokalnih skupnostih; programi, v okviru katerih starejši ljudje svetujejo otrokom in staršem v ranljivih samohranilskih družinah; programi, v okviru katerih mladi obiskujejo starejše na domu ali v dnevnih centrih; Starejši ljudje delujejo kot mentorji v šolah in pomagajo mladim pri premagovanju učnih in drugih težav. Večino teh programov izvajajo šole ali ustanove za starejše. Podobno kot v drugod v razvitem svetu je tudi v Veliki Britaniji udeležba starejših odraslih v formalnih oblikah izobraževanja nizka. Pomembno oviro za udeležbo starejših na oddelkih za nadaljnje izobraževanje pri tradicionalnih univerzah predstavljajo vpisni pogoji, saj se zahtevajo dokazi o predhodni stopnji izobrazbe. Negativen vpliv na udeležbo pa imajo tudi visoke šolnine oziroma nezadostno subvencioniranje izrednega študija, ter slaba prilagojenost izobraževalnih programov potrebam in interesom starejših ljudi. Toda v zadnjem času je že kar nekaj univerz, ki ponujajo programe,

prilagojene potrebam in interesom starejših ter omogočajo udeležencem nadgradno obstoječih znanj in spretnosti preko različnih individualnih in skupinskih učnih izkušenj. Tako npr. University of Central Lancashire igra pomembno vlogo v izobraževalnih dejavnostih starejših ljudi, saj nudi pomoč 60 skupinam univerz za tretje življenjsko obdobje, izvaja poletne aktivnosti za starejše in skrbi za dobrodelni sklad, ki omogoča dvoletni študij žensk, starejših od 60 let, ki še nimajo izkušenj z visokošolskim izobraževanjem. Večina starejših odraslih, ki želijo študirati in si pridobiti diplomu, študira na britanski Odprti univerzi, kjer ni strogih vstopnih pogojev, ampak je vpis odprt za vse odrasle, ne glede na predhodno izobrazbo. Za manj mobilne starejše ljudi pa je pomembna tudi možnost izobraževanja na daljavo, ki je značilna oblika študija na Odprti univerzi.

Začetki predupokojitvenega izobraževanja segajo v petdeseta in šestdeseta leta 20. stoletja. Že takrat so začeli nekateri izobraževalci razmišljati o vlogi izobraževanja pri pomoči starejšim pri pripravi na upokojitev. Leta 1964 je bila ustanovljena zveza »Pre-retirement Association of Great Britain and Northern Ireland, ki se je iz Londona širila s svojimi enotami v vse dele države (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Glendenning 2000). Zveza je ponujala predvsem informiranje o zdravju in boleznih, o finančni pripravi na obdobje po upokojitvi, o prostočasnih dejavnostih, o medsebojnih odnosih v starosti itd. Danes vsebinsko bogate predupokojitvene programe ponujajo sindikalna združenja.

Ker se tudi v Veliki Britaniji soočajo s problemom vključenosti starejših ljudi na trgu dela, vlada sprejema različne ukrepe, da bi spodbudila večjo vključenost starejše delovne sile v izobraževanje in usposabljanje. S tem hočejo spodbuditi boljše možnosti starejšim zaposlenim, da lahko dlje ostajajo aktivno udeleženi v delovnih procesih. Tudi v Veliki Britaniji, kot v večini evropskih držav, so starejši zaposleni še zmerom nizko zastopana skupina tako v programih za poklicno in strokovno usposabljanje, kot tudi v programih za samozaposlitev. V izobraževanje se jih vključuje dvakrat manj v primerjavi z mlajšimi zaposlenimi. Pomembne razlike se kažejo tudi na področju ponudbe

tovrstnih programov. Starejšim zaposlenim je ponujeno bistveno manj programov za usposabljanje v zvezi z delom kot mlajšim generacijam zaposlenih. Značilno je, da so starejši delavci daljšega usposabljanja deležni predvsem na samem delovnem mestu, izven delovne organizacije pa le kratkotrajnih programov. Vladna organizacija, ki se ukvarja z izobraževanjem starejših delavcev je New Deal 50 Plus. Poleg pomoči pri usposabljanju, starejšim nudi tudi pomoč pri iskanju zaposlitve.

Pomembno področje izobraževanja in usposabljanja starejših predstavlja prostovoljstvo. V Veliki Britaniji ima namreč prostovoljsko delo v lokalni skupnosti dolgo tradicijo. Tako je med starimi od 55 do 64 let okoli 25% prostovoljcev in celo 30% med starejšimi od 65 let. Starejši se v prostovoljsko delo vključujejo zaradi občutka odgovornosti do družbe in želje pomagati in biti koristen drugim. Številna društva, centri za izobraževanje odraslih in prostovoljski programi Nacionalnega varstva v tej zvezi omogočajo starejšim vključitev v ustrezne tečaje, kjer se usposobijo za prostovoljsko delo na področjih, ki jih zanimajo.

Združene države Amerike

Zahteve po večji izobraževalni ponudbi v ZDA prihajajo s strani novih generacij starejših ljudi. Zaradi boljšega zdravja in višje izobraženosti se generacije starejših ljudi lažje in pogostejše vključujejo v izobraževalne dejavnosti. To sta že pred časom predpostavljala Worthy in Ventura-Merkel (1982), saj sta napovedovala povečano udeležbo zaradi trdno povezanih skupin starejših ljudi, ki bodo imele več let formalnega šolanja. Splošen porast deleža formalnega izobraževanja je namreč bistven napovedovalec udeležbe v izobraževanju odraslih. Situacijo na področju izobraževanja starejših določa predvsem povpraševanje na trgu izobraževanja in ne načela socialne pravičnosti. Finančna sredstva za različne programe izobraževanja starejših odraslih v glavnem prispevajo udeleženci izobraževalnih dejavnosti sami. Javna finančna sredstva pa so usmerjena predvsem k izobraževanju mlajših, torej so vir plačila izobraževalnih programov starejših članarine, šolnine in prostovoljni prispevki.

Številne javne in zasebne izobraževalne institucije razvijajo inovativne programe za starejše ljudi in tekmujejo za njihov čas, denar in energijo. To zagotavlja široko ponudbo različnih programov, učnih načrtov in oblik izobraževanja. Tudi zaradi naraščanja povpraševanja so javne institucije, kot so srednje šole, univerze in kolidži, dodatno razvile svojo izobraževalno ponudbo in omogočajo starejšim odraslim vpis v svoje programe. S študijem v teh programih si lahko starejši pridobijo formalno priznano izobrazbo. Običajno starejši študenti obiskujejo predavanja z ostalimi, tradicionalno mlajšimi generacijami študentov. V več državah ZDA so starejši od 62 ali 65 let opravičeni plačevanja šolnine za študij. Ker pa ostajajo vstopni pogoji na univerzah in kolidžih rigorozni, ostaja udeležba starejših v teh programih nizka (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Courtenay 1989). Tovrstni študij zaradi tega ostaja privilegij starejših z akademsko stopnjo izobrazbe.

V ZDA nimajo posebnih univerz za starejše odrasle, imajo pa narodno poznan Elderhostel, ki vključuje mnoge poteze evropskega modela univerze za tretje življenjsko obdobje.

Elderhostel je bil ustanovljen leta 1975, ko je skupina univerz in kolidžev organizirala kratke poletne tečaje za ljudi, starejše od 60 let. V devetdesetih letih 20. stoletja so bili programi na voljo v vseh državah ZDA in tudi v drugih državah, starostna meja za vpis pa se je znižala na 55 let. Elderhostel danes predstavlja mrežo, ki vključuje univerze, kolidže in druge visokošolske institucije v ZDA, Veliki Britaniji, Kanadi in v Skandinavskih državah. Izobraževalni programi se od institucije do institucije zelo razlikujejo in vključujejo od naravoslovnih, družboslovnih in humanističnih vsebin do programov telesne vadbe. Udeleženci programov se selijo iz enega univerzitetnega središča do drugega, s povprečno enotedenskim bivanjem v vsakem. Živijo v študentskih domovih, se prehranjujejo v študentskih restavracijah ter se udeležujejo različnih ponujenih dejavnosti, npr. koncertov, teniških tečajev, piknikov, itd. (Withnall in Kabwasa 1989).

Starejši odrasli sodelujejo tudi pri izobraževanju skozi medgeneracijske učne aktivnosti, ki so bile zasnovane v zgodnjih osemdesetih letih 20. stoletja. Običajno take aktivnosti vključujejo starejše odrasle in otroke ali mladostnike. Medgeneracijske učne aktivnosti so lahko formalne ali neformalne, organizirajo pa jih tako univerze kot Elderhostel. Tako je npr. univerza Temple prepoznala pomen interakcije med različnimi generacijami in ustanovila poseben center za

medgeneracijsko učenje, ki po državi povezuje različne medgeneracijske programe (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Courtenay 1989). Številne študije so pokazale korist tako ene kot druge aktivnosti za obe generaciji. V splošnem programi, kjer se dve različni generaciji uči skupaj, kažejo na to da se vsaka generacija uči več o drugi, in hkrati doživi izkušnjo s pozitivnim odnosom drug do drugega. V ZDA obstajajo trije osnovni modeli medgeneracijskih programov (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Hatton-Yeo in Ohsako 1999):

- Prevladujoči in hkrati najobsežnejši model vključuje programe v šolah, kjer več kot dva milijona starejših deluje v vlogah mentorjev, trenerjev ali prijateljev otrok in mladih v starosti od pet do osemnajst let.
- Drugi model vključuje programe, kjer otroci mladi iz vseh slojev družbe pomagajo starejšim odraslim, ki so običajno izolirani, institucionalizirani ali živijo v domovih za starejše.
- Tretji model pa se nanaša na programe, kjer heterogene skupine mladih in starih delujejo v korist skupnosti (npr. poskrbijo hrano brezdomcem, zbirajo obleko in igrače, urejajo igrišča, sodelujejo v skupnostnih projektih). Medgeneracijski programi se razlikujejo po različnih vidikih, tako glede na udeležence, lokacijo, vrsto dejavnosti, organiziranost, itd.

Čeprav ni preglednih podatkov o udeležbi starejših odraslih v neformalnih oblikah izobraževanja, so starejši vključeni v številne učne aktivnosti zunaj tradicionalne oblike: starejši odrasli se vključujejo v neformalne združenja, kot so centri za seniorje, delavske skupine, klubi, različna društva, muzeji, javne knjižnice, cerkve, lokalni skupnostni centri in področne agencije. Zelo odmevno vlogo pri izobraževanju starejših odraslih imajo skupnostni kolidži, ki jih je v ZDA čez 1.200. Ti kolidži ponujajo predvsem neformalne izobraževalne programe, ki so posebej prilagojeni starejši populaciji in vključujejo različna področja, npr. razvedrilne dejavnosti, hobiji, prehrana, izleti, učenje tujih jezikov itd. Poleg tega v ZDA deluje še okoli 15.000 centrov za seniorje, ki jih podpirajo lokalne oblasti, običajno pa so deležni tudi določene državne podpore. Centri zagotavljajo brezplačne tople obroke in zdravstveno nego starejšim, ob tem pa jim ponujajo še številne in raznolike rekreacijske in izobraževalne programe. Zaradi finančne pokritosti so ti izobraževalni

programi najbolj izkoriščena izobraževalna možnost starejših. Poleg tega so pomembne tudi organizacije OASIS (Older Adult Services and Information Systems), ki predstavljajo združenja med delovnimi in neprofitnimi organizacijami; s svojimi izobraževalnimi, kulturnimi, prostovoljskimi in zdravstvenimi programi ponujajo starejšim odraslim številne možnosti za neodvisno in aktivno sodelovanje v družbenem življenju.

Čeprav zaposlovanje starejših delavcev v ZDA ni tako pereč politični problem kot npr. v Evropi ali na Japonskem, številne zakonodajne spremembe v zadnjih štiridesetih letih prispevajo k omogočanju starejšim delavcem, da ostajajo na trgu dela. Zaradi tega je vključenost populacije v starosti nad 55 let na trgu dela relativno visoka. Izobraževanje in usposabljanje, povezano z delovnim mestom in delovno silo, ponujajo številna podjetja in druge izobraževalne institucije. Podjetja, kljub zakonskim spodbudam, še vedno dajejo prednost investicijam v usposabljanje mlajših delavcev. Tako je pri izobraževanju, ki je povezano z delom, opazen skromen porast izobraževanja pri starejših delavcev, če jih primerjamo z mlajšimi delavci. Toda v ZDA imajo delavci možnost, da se postopno upokojujejo: lahko gredo v pokoj za eno ali dve leti in se za tem vrnejo na delo. V tej zvezi so razširjeni programi predupokojitvenega izobraževanja, ki so v ZDA prisotni že od sredine prejšnjega stoletja.

Kot drugod po svetu, se tudi v ZDA uveljavlja uporaba nove tehnologije v izobraževanju (npr. internet, študij na daljavo), tako da se približa učenje večjemu številu starejših ljudi. V tej zvezi je bila vzpostavljena tudi računalniška mreža za starejše: SeniorNet. Mreža ima več kot 100 centrov, ki organizirajo računalniške tečaje, v okviru katerih se člani učijo drug od drugega. Pomembne izobraževalne možnosti za starejše predstavljajo tudi množični mediji, posebej televizija, pa tudi radio in časopisi.

V zadnjih desetletjih so se močno razvile tudi neprofitne organizacije - Instituti za učenje v pokoju, ki povezujejo različne univerze, kolidže in druge visokošolske institucije ter spodbujajo starejše prebivalce k sodelovanju, načrtovanju, izvajanju in evalvaciji programov.

Prvi Inštitut za učenje v pokoju je bil ustanovljen leta 1962 v New Yorku, od tam pa se je ideja hitro širila po celi državi. Danes je v ZDA približno 180 takšnih inštitutov. Tipična študijska skupina vključuje okoli 35 upokojencev, ki se zbirajo v predavalnicah visokošolskih institucij. Srečanja trajajo dve uri enkrat tedensko. Večino skupin vodijo neplačani prostovoljni člani inštitutov, manjši del programov pa vodijo plačani profesorji gostujočih fakultet. Programi ne vključujejo preizkusov znanja, za vključitev pa se ne zahteva določena predhodna izobrazba. Člani plačujejo članarino, katere višina je odvisna od podpore gostujoče visokošolske institucije.

Po podatkih NHES (National Household Education Surveys) se je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja odstotek ljudi v starosti 66 – 74 let, ki so se v posameznem letu vključili vsaj v eno obliko izobraževanja odraslih, več kot podvojil: od 8,4% v letu 1991 na 19,9% v letu 1999 (Manheimer 2002). Največji porast udeležencev v starosti od 55 – 74 let so beležili v neformalnih oblikah izobraževanja, ki so jih zagotavljale lokalne skupnosti v organizaciji centrov za seniorje, cerkev, knjižnic itd.; delež udeležencev se je s 4,6% v letu 1991 dvignil na 11,6% v letu 1999. Tudi delež starejših oseb, ki so bili vpisani v formalne izobraževalne programe, je s 5,5% v letu 1991 narasel na 8,6% v letu 1999.

Švedska

Na Švedskem je skrb za starejše javna odgovornost, ki zagotavlja kvalificirano in usposobljeno osebje. Švedska vlada je že v devetdesetih letih 20. stoletja sprejela program »Družba za vsa leta«, v okviru katerega so širili razpravo o temah kot je vseživljenjsko izobraževanje, medgeneracijska povezovanja, vloga starejših v družbi itd. Za praktična soočanja s temi vprašanji pa je vlada financirala že omenjeni projekt Starejši odrasli, ki ga koordinirajo predstavniki Ministrstva za izobraževanje in znanost (ki skrbijo za področje izobraževanje starejših) in predstavniki Ministrstva za zdravje in socialno varstvo (ki so odgovorni za različne oblike pomoči starejšim). Stopnja izobrazbe mlajših generacij se zaradi velike politične podpore nenehno povečuje, s tem pa se večja tudi razkorak v stopnji izobrazbe med mladimi in starejšimi. Zato je pomembna vloga izobraževanja odraslih na Švedskem je zmanjšati prepad med generacijami v izobraževanju (Thaeng, Waervik, Education and Ageing,

2000). Eden od načinov zmanjševanja prepada predstavljajo medgeneracijski programi.

Tako je vlada leta 1999 financirala obsežen projekt Starejši odrasli, v okviru katerega so razvijali nove izobraževalne programe; 10 od 64 projektov, ki so bili izbrani, so bili medgeneracijski programi. Med njimi so npr. programi, katerih cilj je povezovanje mlajših in starejših v virtualni resničnosti, kot tudi v življenju nasploh; programi, v katerih učence osnovnih šol seznanjajo s starostjo in staranjem, npr.: projekti imenovani »Čez generacijske ovire«, »Mladi srečujejo starejše«, »Mešanica generacij« in projekti, kjer mlajši spremljajo starejše ter projekti, ki razvijajo skupne, javne prostore, kjer se srečujejo vse generacije. Medgeneracijski programi so se na Švedskem začeli širiti konec osemdesetih let 20. stoletja. Organizatorji programov so sredstva zbirali s pomočjo sponzorjev, sami organizatorji pa so delali prostovoljno. Primer takšnega programa je program »Stari očetje«, ki se je začel leta 1996 v šolah, imenovan je tudi »Več moških v šolah«. Ustanovila sta ga dva starejša moška kot poskusen projekt. Ker se je izkazal za uspešnega, se je postopno razširil na različne šole. Učinke tega programa je proučevala Boström (2002), ki je na šolah ugotavljala sovplivanje in medsebojno učenje med otroci, »dedki« (starejšimi gospodi) ter učitelji. Ugotovila je, da so sodelovanje »dedkov« pri šolskih in obšolskih dejavnostih učenci pozitivno sprejeli in ocenili, da se z »dedkovo« prisotnostjo povečuje zaupanje, občutek opore in varnosti, sodelovanje in kakovost življenja vseh vpletenih.

Program medgeneracijskega izobraževanja je razvilo tudi švedsko društvo upokojencev PRO (Pensionarernas Riksorganisation), ki ima posebno sekcijo o medgeneracijskem izobraževanju. Cilji programa so zmanjšati segregacijo med mlajšimi in starejšimi generacijami, ustvariti družbo, ki bo varna za vse, kjer sodelujejo vse generacije, povečati vključenost starejših odraslih v družbo, z njihovimi izkušnjami in znanjem. Programi medgeneracijskega izobraževanja pri PRO vključujejo različne teme, kot npr.: mladi in starejši skupaj za boljšo prihodnost, vključevanje starejših v skupnost in starejši v delovnem okolju, odnos do staranja in starejših, informacijska tehnologija, obveščanje študentov o staranju, medgeneracijske ovire itd.

Poleg medgeneracijskih projektov so starejšim odraslim na voljo tudi študijski krožki, ki lahko pomenijo alternativo za starejše odrasle, ki so zaradi finančnih razlogov, bolj ali manj izključeni iz formalnega izobraževanja (Jelenc Krašovec in Kump (2008) po Thaeng in Waervik 2000). Na začetku 20. stoletja so na Švedskem različna izobraževalna društva začela ustanavljati študijske krožke,

kar so kasneje posnemale številne druge, predvsem evropske države. Študijski krožki so brezplačni in prostovoljni, namenjeni vsakomur, v veliki meri jih financira država. Udeleženci se udeležujejo tečajev po lastni izbiri, glede na svoje interese. Temeljni cilj krožkov je dati ljudem splošno izobrazbo, ki si je niso mogli pridobiti v šolskem sistemu in jih bolje pripraviti na izražanje svojih interesov v skupnosti, predvsem demokratičnih. Lahko predstavljajo tudi način reševanja problemov, ki jih prinaša globalna družba. Zelo pomembna pa je tudi socializacijska funkcija študijskih krožkov, saj se ljudje srečujejo v manjših skupinah in se učijo skupaj, v skladu z svojimi lastnimi interesi. Že skoraj 100 let so študijski krožki subvencionirani iz državnega proračuna. Vsak tretji švedski državljani se v povprečju enkrat tedensko izobražuje v študijskem krožku. Vsako leto poteka okoli 350 000 študijskih krožkov z več kot 3 milijoni udeležencev (Jelenc Krašovec in Kump, 2008 po Thang in Warwick 2000).

Starejši odrasli se lahko izobražujejo na univerzah za tretje življenjsko obdobje. Prva univerza za tretje življenjsko obdobje je bila na Švedskem ustanovljena leta 1979 v Uppsali. Cilj univerze je intelektualno spodbuditi starejše odrasle, saj je pomembno, da so aktivni tudi na mentalnem področju, ne samo fizičnem. Za članstvo v univerzi za tretje življenjsko obdobje ni določenih nobenih formalnih pogojev glede stopnje izobrazbe in starosti. Udeleženci so večinoma upokojenci, povprečna starost je zato višja od 55 let. Socialna struktura udeležencev je različna, prav tako poklicna izobrazba. Univerze za tretje življenjsko obdobje na Švedskem so povezane z ljudskimi univerzami, ki so jo v štiridesetih letih osnovala tradicionalne univerze, z namenom, da bi spodbujale prostovoljno izobraževanje starejših odraslih. Univerze za tretje življenjsko obdobje se financirajo s pomočjo občinskih in državnih sredstev, manjši del sredstev pa predstavlja članarina udeležencev. Izobraževalni programi se po univerzah za tretje življenjsko obdobje razlikujejo, saj vsaka univerza sestavi programe glede na preference udeležencev. V glavnem prevladujejo tri oblike izvajanja programov:

- predavanja (različni predmeti, predavatelji so univerzitetni profesorji, asistenti, včasih tudi znani avtorji, igralci itd),

- študijski krožki (vključene so različne teme kot npr. jeziki, umetnost, zgodovina, naravoslovje) in
- študijski izleti (izleti na razne razstave, ogled zgodovinskih znamenitosti...).

V današnjem času je na Švedskem veliko pobud za uvajanje novih izobraževalnih programov za starejše, in sicer v cerkvah in raznih prostovoljskih organizacijah, med katerimi se pojavljajo razlike glede načina in vsebine izobraževanja, očitne med podeželskimi in mestnimi območji. Starejši se tako lahko vključijo v različne oblike neformalnega izobraževanja: študijski krožki, ljudske visoke šole, izobraževalna združenja, programi, ki jih podpirajo delodajalci in sindikati ipd.

Posebna skrb za izobraževanje starejših je prisotna tudi v dveh velikih društvih za upokojence: PRO (Pensionarernas Riksorganisation) ima približno 380.000 članov, SPF (Sveriges Pensionarsförbund) pa 200.000 članov (Bostrum; Intergenerational programmes). PRO ima svojo ljudsko visoko šolo, ki je namenjena upokojencem iz cele države, ki imajo možnost obiskovanja posameznih izobraževalnih dejavnosti. PRO ljudska šola ima zelo pestro izbiro programov, med drugim ponuja izobraževalne programe za brezposelne in programe o medgeneracijskem izobraževanju, ki trajajo običajno en teden.

Na pobudo vlade je bil leta 1997 oblikovan program imenovan Seniornet, ki je namenjen za starejše odrasle (55 let in več). Cilj programa je, da bi vsaj četrtina oz. več kot milijon starejših odraslih aktivno uporabljala internet.

Nizozemska

Na Nizozemskem so se medgeneracijske dejavnosti začele leta 1993, vendar so se takrat odvijale bolj na priložnostnih temeljih, npr. ko so otroci ob posebnih priložnostih obiskovali domove za starejše, starejši odrasli pa so bili gostje na šolah. Pomembno vlogo pri nadaljnjem razvoju, promociji in organizaciji medgeneracijskih programov je imel Nizozemski inštitut za socialno varstvo in blaginjo. Danes imajo v državi številne in raznolike medgeneracijske programe, ki vključujejo mnoge izobraževalne dimenzije. Veliko pobudnikov novih medgeneracijskih programov je starejših odraslih, ki se zaradi upokojitve počutijo odrinjene oz. nepomembne, hkrati pa si želijo, da bi lahko svoje znanje posredovali drugim. Na njihovo pobudo so nastali naslednji projekt zanimivi programi kot so npr. »Bratovščine«, v okviru katerih starejši kot svetovalci posredujejo svoje znanje in izkušnje drugim ljudem in jim pomagajo na najrazličnejših področjih.

Program se je začel Amsterdamu, kasneje se je razširil še v 90 nizozemskih mest. Ljudje, stari 50 let in več, ki so pripravljeni svoje znanje in veščine deliti z drugimi, oblikujejo posebne bratovščine, ki jih lahko kdorkoli prosi za brezplačno pomoč. Starejši prostovoljci lahko tako pomagajo kot mentorji v šolah, mlajšim pomagajo z nasveti pri poslovnih zadevah, pazijo otroke s posebnimi potrebami. Na takšen način se seveda spodbuja pozitivna medgeneracijska interakcija.

V Programih PUM, ki jih je oblikovala ena od nizozemskih organizacij za zaposlovanje, sodelujejo upokojeni vodstveni delavci in kot prostovoljci ponujajo svoja strokovna znanja za potrebe gospodarstev v deželah tretjega sveta. Upokojeni strokovnjaki in vodstveni delavci delajo tudi kotčasni svetovalci za neprofitne organizacije. Nekaj medgeneracijskih programov je nastalo zaradi vedno večje večnarodnostne sestave nizozemske družbe. V teh programih mladi iz etničnih manjšin pomagajo onemoglim starejšim in si tako zaslužijo nekaj denarja; starejši Nizozemci pomagajo otrokom priseljencev, da se lažje vključijo v nizozemsko družbo in pomagajo odraslim priseljencem pri učenju nizozemščine kot njihovega drugega jezika. Ostali programi nastajajo na pobudo kulturnih, socialnih in zdravstvenih ustanov, delovnih organizacij in različnih institutov. Tudi vsebine teh programov so raznolike in pestre. Med njimi so najštevilčnejši naslednji programi:

- Promocija zdravja: čeprav se je veliko teh programov začelo kot

»starejši za starejše«, so kasneje v programe vključili tudi mlade prostovoljce. Pomagajo starejšim na domu in tistim, ki skrbijo za svoje stare starše.

- Razvoj stanovanjskih skupnosti: promocija socialno lokalne infrastrukture.
- Medgeneracijski programi v raznih organizacijah: veliko tradicionalnih organizacij se sooča s starejšo populacijo članov in odkriva nove možnosti v medgeneracijskih dejavnostih, ter pridobiva nove mlade člane.
- Medgeneracijski programi na delovnih mestih: v nekaterih podjetjih so razvili neke vrste svetovalne programe za mlade delavce, katere bi starejši uvajali in usmerjali v njihovo delo ter za starejše uslužbenke, ki bi jim mlajši pomagali pri delu z računalniki.
- Medgeneracijski programi za oskrbo in pomoč: otroci obiskujejo vrtce in starejše odrasle v domovih.

Prve univerze za tretje življenjsko obdobje so na Nizozemskem nastale po francoskem vzoru leta 1984, namenjene pa so bile starejšim od 50 let. Večina današnjih univerz za tretje življenjsko obdobje je vezanih na tradicionalne univerze, s tem pa so omejene z rigoroznimi akademskimi standardi. Na nekaterih univerzah imajo posebej za starejše oblikovane izobraževalne programe, ki vodijo do diplome. Na Nizozemskem so pogoste razprave o tem, da bi bilo potrebno razširiti obstoječe univerzitetne programe in liberalizirati akademske standarde, tako da bi bili programi dostopnejši širšim krogom starejše populacije. V tej zvezi na nekaterih univerzah nove programe za starejše sprejemajo posebne komisije, ki jih sestavljajo izključno starejši odrasli. Na ta način so vsebine programov bolj usklajene s potrebami in željami starejših slušateljev. Cilj nizozemskih univerz je slediti družbenemu razvoju in v tej zvezi v svoje programe vključujejo novosti, kot so npr. uporaba računalnika in interneta, razprave o najugodnejših življenjskih pogojih za seniorje, medicinski programi ipd. Visokošolske institucije, ki ponujajo možnosti izobraževanja starejših, so se leta 1991 združile v nacionalno mrežo HOVO - visokošolsko izobraževanje za starejše odrasle. Cilj HOVO je spodbujanje visokošolskih organizacij, da na univerzitetni ravni organizirajo posebne programe, namenjene populaciji starejših odraslih, starih nad 50 let.

Starejši odrasli se lahko izobražujejo tudi na daljavo v okviru Odprte univerze. Vendar zaradi pomanjkanja socialnih stikov, ki je značilen za ta način študija,

veliko starejših odraslih sčasoma opusti te programe. Izkaže se, da je izobraževanje na daljavo najbolj ustrezno za tiste starejše, ki niso mobilni.

Leta 1997 je bil ustanovljen Nacionalni forum za izobraževanje starejših odraslih. Njegovo osnovno izhodišče je bilo povezano s stališčem, da ima vsaka oseba, ne glede na starost, pravico do izobraževanja, pridobivanja znanj in sposobnosti, učiti se uporabe novih tehnologij in slediti razvoju. Nacionalni forum za izobraževanje starejših odraslih predstavlja zvezo ponudnikov za izobraževanje odraslih, ki jo sestavljajo:

- Mreža visokošolskega izobraževanje za starejše odrasle - HOVO,
- Zveza nizozemskih ljudskih univerz; skupine za izobraževanje, usposabljanje in svetovanje,
- Zveza katoliških društev za starejše,
- Zveza starejših odraslih,
- Protestantske zveze starejših odraslih,
- Svet za poklicno izobraževanje in izobraževanje starejših odraslih.

Glavni cilj Nacionalnega foruma za izobraževanje starejših odraslih je razvijati ponudbo in povpraševanje za izobraževanje starejših odraslih; pri tem pa tudi spodbujati medgeneracijsko izobraževanje.

Starejši odrasli kot prostovoljci s svojim znanjem in izkušnjami sodelujejo tudi v ustanovah, kot so knjižnice in muzeji. Večina medgeneracijskih programov je organiziranih na lokalni ravni ob podpori ene od obstoječih lokalnih organizacij.

Šele pred nedavnim so na Nizozemskem začeli načrtovati politiko vključevanja starejših delavcev v izobraževanje in usposabljanje za delo – PEFETE (www.pefete.wz.cz). Ker je v poznih devetdesetih letih 20. stoletja naraslo pomanjkanje delovne sile, se danes izvaja manj pritiska na starejše zaposlene, da prepustijo svoja delovna mesta mlajšim generacijam. Tudi delodajalci kažejo več interesa za dodatno usposabljanje starejših delavcev. V državi imajo trenutno samo en redni program usposabljanja – to je program usposabljanja za ponoven vstop starejših bolničark na trg dela. Obstaja še vrsta kratkotrajnih programov usposabljanja na delovnem mestu. Izven podjetij takšne programe ponujajo različne organizacije in agencije. Poleg tega

vlada financira svetovalne programe za starejše odrasle, ki jih zanima samozaposlitev.

Na Nizozemskem obstaja tudi dolga tradicija predupokojitvenega izobraževanja, ki se je začelo konec šestdesetih let prejšnjega stoletja in je še vedno zanimivo za številne starejše delavce. Tovrstno izobraževanje, ki je dobra orientacija za nadaljnje učne dejavnosti po upokojitvi, je dostopno tudi za partnerje bodočih upokojencev.

Ponudbo široko dostopnega izobraževanja za starejše predstavlja mreža Seniorweb, ki si prizadeva za povečevanje računalniške pismenosti med starejšimi. Mreža je vzpostavila pregledno spletno stran, ki je namenjena preprostemu načinu spoznavanju računalnika in svetovnega spleta (www.pefete.wz.cz). Na tej strani lahko obiskovalci najdejo zanimive spletne povezave, spletno klepetalnico in nasvete v zvezi z izobraževanjem. Mreža Seniorweb organizira tudi izobraževanje za internetne inštruktorje. Ti usposobljeni prostovoljci Seniorweb-a po vsej državi izvajajo računalniške tečaje, pogosto pa poskrbijo tudi za ustanovitev izobraževalnih centrov in kiber-kavarn. Večina inštruktorjev je seniorjev, ki prav tako kot udeleženci tečajev niso odraščali z računalnikom in zato dobro razumejo potrebe in probleme poznih začetnikov. Poleg izobraževanja na različnih lokacijah po državi, Seniorweb razvija tudi izobraževanje na lastni spletni strani.

Značilnosti izobraževanja starejših v Sloveniji ob pregledu ponudbe in odziva nanjo

Izobraževalna ponudba za starejše se je razvila iz eksperimentalnega programa za starejše v letu 1984 (Kump in Jelenc Krašovec 2005 cit. Krajnc 1992, Findeisen 1999). To je bil temelj Univerzi za tretje življenjsko obdobje, ki so jo leta 1986 razvili prostovoljci Andragoškega društva. Društva upokojencev so na krajevni ravni pomemben vir športnih, kulturnih, rekreativnih in družabnih prireditev, med katerimi imajo nekatere tudi izobraževalni značaj. Tudi prostovoljno udejstvovanje v NVO vsebuje elemente izobraževanja. Od 90 let dalje so na voljo ciljne dejavnosti izobraževanja za odrasle, ki jih ponujajo U3, LU, NVO in javni zavodi, med katerimi so študijski krožki najprimernejši zaradi vsebinske prožnosti in načina dela ter so uporabni tako za zviševanje kakovosti individualnega bivanja kot za delo na delovnem mestu ali v lokalni skupnosti.

Predupokojitveni programi so se v Sloveniji razvili leta 1998, v tujini pa so bili uzakonjeni že pred petindvajsetimi leti. V zadnjem času so aktualni medgeneracijski prostovoljski programi, ki razvijajo socialno mrežo in tako dopolnjujejo skupnostno izobraževanje in prostovoljno delo (Zveza medgeneracijskih društev za kakovostno starost, Združenje za socialno gerontologijo in gerontoagogiko Slovenije, Gerontološko društvo, Inštitut Antona Trstenjaka z izobraževanjem prostovoljcev). Ponudba izobraževanja za odrasle sloni na specializiranih organizacijah za izobraževanje odraslih¹⁶.

Na področju identifikacije učnih potreb starejših in možnosti za njihovo zadovoljevanje je v Sloveniji verjetno najbolj znana Univerza za tretje življenjsko obdobje z večletnim kontinuiranim spremljanjem izobraževalnih značilnosti starejših, z razvojem učne ponudbe za tisti del starejših, ki se bolj ali manj samoiniciativno lahko odziva na plačljivo ponudbo ter z intenzivnim

¹⁶ v 357 organizacijah za izobraževanje odraslih je bilo v šolskem letu 2005/2006 zabeleženih 301.790 udeležb, največ (235.608) v programih, ki nimajo javne veljavnosti, od tega večina, 81 %, v programih za potrebe poklicnega dela (glej tudi prilogo 2). Med javnoveljavnimi programi so najbolj obiskane vozniške šole.

vpenjanjem v mednarodni prostor. Motiv tega dela starejših ni sprememba življenjskega sloga, temveč obnova nekdanjega znanja, prva priložnost za izpolnitev želja, izobraževanje za pomoč članom družine in vzpostavljanje bogatejših odnosov z njimi, višjo funkcionalno pismenost, boljše razumevanje sebe, drugih in družbenega dogajanja tudi želja po aktivnosti in preprosta vedoželjnost in ugodje učenja (Šantej, <http://www.univerzazatretjeobdruštvo.si/potekstudija.htm>). Ključna se zdi tudi ugotovitev, da »starejši išče stik s preteklostjo, ustvarja identiteto in postavlja tradicijo vse bolj v ospredje« (Šantej, ibid) ter da ima željo predati drugim¹⁷ Inštitut Antona Trstenjaka se posveča medgeneracijskim odnosom in je razvil programe za kakovostno sožitje s starim družinskim članom ter zamislijo oskrbo starih ljudi v oskrbniški družini. Medgeneracijskim odnosom se je posvetila tudi Fakulteta za socialno delo zlasti z vidika uveljavljanja spoštovanja kot stebra družbenih odnosov. Primer prereza ponudbe izobraževanja starejših za maj 2008 prikazujemo v prilogi 2.

Izobraževalno nedejavnih je med vsemi prebivalci v Sloveniji 42,7%. Določajo jih izobrazba (manj kot OŠ), zaposlenost (brezposelnost ali zaposlenost za določen čas) in tudi starost. Po udeležbi starejših v izobraževanju v starostni kategoriji 58-64 let je Slovenija »po zaslugah dolgoletnega truda civilne družbe više od mnogih držav. Nastaja »podoba dejavne starosti, pri čemer je izobraževanje nujni pogoj za takšno starost« (Findeisen 2007). Udeležba v izobraževanju s starostjo pada, prav tako z ravno izobrazbo. V vzorcu za leto 1987 je bilo anketiranih 12% > 60 let, v vzorcu za leto 1998 pa 7,4% > 65 let (statistični delež 91:11%, 2005:15,6%); Leta 1987 je bilo izobraževalno dejavnih 26,8% anketiranih (+ morebitno dejavnih 10,8%). Med starejšimi od 60 let jih je bilo izobraževalno dejavnih le 15%, mnogi so se odločali za učenje prek RTV (7,8%), za učenje v klubih in društvih (6,7%). Le 0,7% starejših od 60 let se izobraževala za pridobitev izobrazbe (Kump in Jelenc Krašovec

¹⁷ Nepreverjene izkušnje kažejo na razkorak med tim. prebivalci »zahodnih« držav, kjer tega čuta nismo opazili spričo prevladujočega individualizma in tržne orientacije ter prebivalci »vzhodnih« države, ki ob nižji materialni blaginji še ohranjajo smisel za skupno, »naše«, za željo po predajanju svojega drugim, po moralnih dolžnostih do drugih ipd.

2005). Od šolajočih se otrok na prehodu v starejšo generacijo je le še polovica izobraževalno dejavnih, na prehodu v generacijo starih staršev pa le še 16% oz. po 60 letu le še 11% (Kump in Jelenc Krašovec, 2006).

Raziskav, ki bi bile namenjene izrecno proučevanju izobraževanja starejših odraslih, je v Sloveniji malo. V prvem delu bomo predstavili sekundarno analizo podatkov treh reprezentativnih raziskav o udeležbi odraslih prebivalcev Slovenije v izobraževanju, opravljenih v letih 1987, 1998 in 2004 (Jelenc 1989; Mohorčič Špolar 2001; Mirčeva 2005).

Preglednica 4: Starejši od 60 let glede na dejavnost, morebitno dejavnost ali nedejavnost v izobraževanju odraslih v letih 1987, 1998 in 2004 (Jelenc 1989, Mohorčič Špolar 2001, Mirčeva 2005)

	DEJAVNI	MOREBITNO DEJAVNI	NEDEJAVNI	Skupaj
1987	15,6 %	2,6 %	81,8 %	100 %
1998	3,6 %	21,7 %	74,7 %	100 %
2004	12,1%	21,4%	66,5%	100%

Razlogi za vključitev so predvsem notranji (samouresničenje, radovednost, obvladovanje lastnega življenja/dela, možnost izgradnje socialnega kapitala)¹⁸. Podobno ugotavljajo različni avtorji: Findeisen (1999), Destovnik (2007), Banovec (2007) in Kožuh Novak (2007).

Ovire, ki otežujejo ali celo preprečujejo udeležbo, so:

- situacijske (prezaposlenost, družina, stroški, kraj – navajajo jih predvsem mlajši),
- dispozicijske (starost, neizobraženost – navajajo jih predvsem starejši) in
- institucionalne (programi, način izobraževanja - ni razlik).

Problem predstavljajo »konkurenca« drugih dejavnosti, predsodki in ponudba, ki ni usklajena s potrebami, nizka izobraženost in socio-ekonomski položaj. Za

¹⁸ ».. ni težav s tem, da se ljudje ne bi učili.....vendar v večini primerov motiv ni izobrazba za poklic ali za zaposlovanje in ostajanje na delu za deficitarne poklice« (Banovec, 2007). Med upokojenci vlada zanimanje za znanje o pravicah in dolžnostih starejših, o lobiranju zanje, o načrtovanih aktivnosti načrtovalcev razvoja na državni in lokalni ravni in o tem, kako živijo starejši drugje (Kožuh Novak 2007).

mlajšo generacijo odraslih so od najpogostejše ovire prezaposlenost in družinske obveznosti, za starejšo generacijo (stari starši) pa dojemanje starosti kot ovire, pri čemer so za leto 1987 iste osebe kot temeljna razloga za učno nedejavnost najpogostejše navedle pomanjkanje časa in družinske obveznosti (Kump in Jelenc Krašovec 2006).

Starejši v družbo bolj prispevajo znanje, vrednote, izkušnje kot pa svoj davčni prispevek. Zato je najbolj aktualen tisti del upokojenih, ki ima formalno najvišje izobrazbe in je pripravljen biti dejaven. Nekdanja materialna soodvisnost generacij je z materialno blaginjo prekinjena, zato primarne potrebe dela starejših niso materialne narave, temveč socialne (občutek osamljenosti in neupoštevanja ter družbeno vprašljivo vključevanje tega dela populacije v razvoj). Za tiste, ki materialno niso preskrbljeni velja enako, vendar k temu velja dodati tudi materialni vidik.

Do leta 2004 je delež starejših odraslih s končano osnovno šolo ali manj upadel na 35,2 %; delež starejših odraslih, ki so končali poklicno šolo ostaja skoraj enak (27,2 % starejših), narasel pa je delež starejših odraslih s štiriletno srednjo šolo (22,1 %) in višjo oz. visoko šolo ali več (15,5 %). Izobrazbena struktura starejših odraslih se je v zadnjih letih izboljšala, kar bi lahko razumeli kot boljšo pripravljenost starejših odraslih za izobraževanje. Delno se je to sicer pokazalo s ponovnim porastom udeležbe od leta 1998 do 2004, vendar pa delež izobraževalno dejavnih starejših odraslih še vedno ni dosegel ravni izpred sedemnajstih let, kar nas opozarja na kompleksnost problematike. Pričakujemo lahko, da se bo izobrazbena struktura starejših odraslih v prihodnosti še izboljševala.

Družinske obveznosti, stroške izobraževanja in prejšnjo izobrazbo starejših odraslih v letu 1998 niso ovirali bolj kot desetletje prej, saj je leta 1998 večino izobraževanja, v katerega so se vključevali starejši odrasli, financirala bodisi država bodisi organizacije, v katerih je potekalo izobraževanje. Morda lahko odgovore starejših odraslih leta 1998 razložimo tudi z dejstvom, da stroški izobraževanja ne predstavljajo pomembne ovire za vključitev, ker se izobražujejo predvsem tisti starejši odrasli z dovolj visokimi prihodki (to pa so večinoma bolj izobraženi).

Ker sprememba socialnega statusa (zlasti zaposlitvenega) spremeni vlogo v družini, motiviranost za aktivnosti, še posebej učne, lahko pride do brezvoljnosti, apatičnosti, nezainteresiranosti za reševanje težav, kar pa je neposredno povezano tudi s spremembo psihičnih značilnosti starejših (Furlan, 1991). Večina starejših od 60 let je kot temeljne motive za izobraževanje tako v raziskavi leta 1987 kot leta 1998 navajala motive, ki sestavljajo skupni motiv »povečati uspešnost svojega delovanja«. Med te motive so vključeni odgovori, kot npr. »pridobiti znanje, omogočiti si svoj razvoj«, »izboljšati svoj položaj«, »uspešnost pri delu, poklicu, stroki«, »obvladovanje odnosov v družbi, uveljavitev« ipd. Za motiv »povečati uspešnost svojega delovanja« se je leta 1987 opredelilo 57 %

starejših od 60 let, leta 1998 pa 61 % vseh v tej starostni skupini. Pri obeh raziskavah so bili pomembni tudi drugi motivi, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v nobeno od kategorij – npr. »doseči cilj«, »imeti urejeno okolje«, »veselje do narave«, »veselje do določenega znanja« ipd. Pomemben razlog za vključitev starejših od 60 let v izobraževanje je »veselje do učenja«, ki je pri obeh raziskavah pri starejših od 60 let glede na ostale starostne skupine tudi najmočnejše zastopan motiv. Leta 1998 je kar 17 % starejših odraslih ta motiv izbralo kot pomemben. To ne preseneča, saj s starostjo motive, povezane z delom in zaposlitvijo – še posebno pri bolj izobraženih – nadomeščajo motivi, povezani z željo po samouresničevanju ter večjo kakovostjo bivanja.

Nizka udeležba se je v literaturi doslej pripisovala predvsem:

- predčasnemu upokojevanju ob prestrukturiranju gospodarstva,
- nizki izobrazbi starejših (Kump in Jelenc Krašovec 2005: več kot polovica anketiranih > 60 let je imela le OŠ ali manj).

Zato je bilo ugotovljeno zmanjšanje izobraževalne participacije starejših kljub večji ponudbi, saj se je po eni strani »večina interesov preselila iz delovne v zasebno sfero« (ibid), po drugi pa so se omrežja posameznikov s časom povečala.

V času tim. družbe znanja je izločen/reven tisti, ki ni dovolj usposobljen in je osamljen na družbenem robu¹⁹. Ne gre le za iskanje razmerja med individualno in družbeno odgovornostjo za znanje, gre tudi za razmerje med preteklimi in sedanjimi znanji in spretnostmi, med formalno in neformalno pridobljenimi, med njihovo uveljavljenostjo in prezrtostjo. Uveljavitev znanja starejših in njegova nadgradnja z manjkajočimi veščinami (npr. IKT) in vsebinami, ki jih zanimajo, še manjka. Za posamezna poklicna področja so bile identifikacije potreb že opravljene (npr. za gozdarstvo Bogataj, 2007).

Generacija staršev kot generacija starih staršev imata v letu 1987 v osebnem omrežju socialne opore povprečno 13 oseb, v letu 2005 pa v povprečju med 14 in 15. Stopnja izobrazbe ne vpliva na velikost omrežja posameznika, le pri najbolj izobraženih starih starših (z končano višjo ali visokošolsko stopnjo izobrazbe), je omrežje nekoliko manjše. V letu 2005 je velikost omrežja tistih, ki so bili učno aktivni, večja kot velikost omrežja tistih, ki so bili učno neaktivni. To velja tako za generacijo staršev kot starih staršev.

¹⁹ Cvahte v Kožuh Novak 2007: »... v ... sodobni informacijski družbi, ko pravzaprav ni nobene gotovosti, kjer je vsak odgovoren sam zase, nujno več narediti za tiste starejše, ki so še aktivni in moramo kot družba znati izkoristiti njihove potenciale, pa tudi za tiste starejše, ki so morda bolni, neosveščeni, zapostavljeni, izključeni iz družbe, revni in še kako potrebni pomoči in ukrepov, da bi svoje pravice lahko in pa predvsem znali varovati. Morda nimajo svojcev, so sami in osamljeni, morda pa svojce imajo pa ti nimajo časa zanje. Najslabše, imajo svojce, pa se jih bojijo, ker so ti do njih grobi, jih izkoriščajo, zapirajo v stanovanja in jim prepovedujejo stike z zunanjim svetom in prijatelji.« Ker »nam vsem primanjkuje znanja, generacij ne moremo deliti na one, ki vedo in one, ki ne vedo (Findeisen 2007).

Motivi za izobraževanje se spreminjajo (Kump in Jelenc Krašovec 2006):

- leta 1987 je v tretji generaciji (stari starši) prevladoval motiv uporabnosti znanja, skrbi za družino ter napredovanje na delovnem mestu,
- leta 2005 so v tretji generaciji prevladovala motiva praktična znanja, potrebna za prilagajanje zahtevam sodobne družbe, ter druženje.
- leta 2005 je bil drugi generaciji ključen motiv za udeležbo v izobraževanju osebna rast, želja po znanju ter izobraževanje za delo.

Zanimiva je predvsem ugotovitev, da se **za mnogimi ovirami skriva odpor do izobraževanja, kar potrjuje Jarvisovo tezo o neusklajenosti ponudbe in potreb.** Tudi »stroški izobraževanja« za velik del starejših postajajo s starostjo vse večja ovira.

S študijo primera je bilo ugotovljeno, da na razlike v učnih dejavnostih starejših odraslih močno vplivajo bivanjske okoliščine in socialna omrežja. V vaškem okolju ali drugod, kjer se ljudje spontano družijo, pogovarjajo in sodelujejo, nastane omrežje, kohezija, spodbuda. Tako je na primer (tradicionalno) vaško naselje, ki je spodbudno, kadar se pričakovanja članov npr. družine, skupine ipd. ujemajo s pričakovanji okolja. Zavirajoči elementi učenja so npr. patriarhalnost, ohranjanje stereotipov, tudi o vlogi in potencialih starejših. Primestna naselja zasebnih hiš zaznamuje razkroj skupnostnih aktivnosti, kjer je ključna posameznikova motiviranost in samoiniciativnost. Manj motivirani odrasli bodo za druženje in učenje lahko uporabljali sosedsko ali skupnostno omrežje in možnosti, ki so tam na voljo, bolj motivirani pa bodo verjetno iskali vire tudi drugod. Druženje v okviru skupnosti tu večinoma ni več povod za oblikovanje dejavnih učnih skupin, saj obstoječa društva običajno niso ustrezen kohezivni element. Izguba skupnostnih prostorov v primestnih naseljih povzroča upadanje »povezav med ljudmi, možnosti za skupne akcije, večanje osamljenosti in osebnega nezadovoljstva« (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Dragoš in Leskošek 2003).

Na učno in izobraževalno dejavnost v takem okolju močno vplivajo družinska klima in pričakovanja v družini oz. diskurz (prim. Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Strawn 2003 npr. diskurz subkulture). Bolj kot so take zaprte skupnosti neprožne, nedejavne, manj dejavnosti in sprememb lahko pričakujemo tudi v prihodnosti. V zaprtih skupnostih je manjša možnost za spreminjanje stanja – dejavnike sprememb je vanje teže vnesti. To tezo potrjujejo rezultati analize intervjujev – ne glede na izobraževalne dejavnosti v okolju, ki jih je imel posameznik na voljo, se njegova učna dejavnost ni bistveno spreminjala. V mestu v blokovskih naseljih je učna dejavnost pogojena s posameznikovimi interesi. Učinki skupnostne iniciative ali lokalnega okolja so minimalni oz. jih ni, učna dejavnost posameznika je odvisna od njegovih prizadevanj, da si med obilico možnosti poišče pravo učno dejavnost zase. Udeleženci poleg znanja pogosto iščejo tudi socialne stike in možnost za preživljanje prostega časa. Nespodbudno okolje zmanjšuje pripravljenost za učenje, vendar je le-ta lahko nizka tudi v pestrejših okoljih. Ovire, zaradi katerih se starejši v izobraževanje ne vključujejo poznamo premalo poglobljeno. **Potrebe prihodnjih generacij starejših odraslih po izobraževanju bodo drugačne od potreb, ki jih pri starejših odraslih ugotavljamo danes.** Na temelju današnjih značilnosti učnih dejavnosti starejših odraslih ne moremo napovedovati, kaj bodo potrebovali v prihodnosti; na osnovi izobrazbene strukture pa domnevamo, da bodo njihove potrebe po izobraževanju drugačne, predvsem pa bistveno večje.

Raziskava pismenosti je pokazala, da je starost povezana tudi z nižjo ravno pismenosti, s čimer je bila utemeljena trditev, da so starejši v tem »ogrožena« skupina (Jelenc Krašovec in Kump 2008 po Hanžek in Gregorčič 2001). Odziv na to ugotovitev je bila priprava različnih izobraževalnih programov, ki pa (še) niso osvetlili kvalitativnega ovrednotenja nizke udeležbe v izobraževanju, pomena spretnosti, ki jih starejši imajo in so bile torej pomembne v času njihove mladosti in virov socialne opore, ki jih lahko izobraževanje ponuja (druženje kot socialna opora, emocionalna opora, instrumentalna opora in informacijska opora).

Ocena ustreznosti in učinkovitosti vključevanja starejših v izobraževanje

Deklaracija Združenih narodov za starejše terja neodvisnost (pri dostopnosti do hrane, varnosti, zaslužka, soodločanja, izobraževanja in bivanja med domačimi), participacijo, pomoč in dostopnost do zdravstvenega, socialnega in družinskega varstva ter poleg samoizpolnjevanja tudi osebno dostojanstvo. Z institucionalizacijo se javnost omeji na interesne skupine, ki svojo vlogo (in moč) krepijo prek medijev, ekonomskih vzvodov in lobiranja. Zato velja ustreznost in učinkovitost izobraževanja odraslih v Sloveniji vrednotiti ne le z vidika posameznika in države, temveč tudi z (razmeroma nerazvitega mezo vidika npr. intermediarnih institucij, ki povezujejo posameznika z višjimi ravni organizacije). Izjemna pestrost starostne skupine namreč vodi v posplošitve in manipulacije s celoto v imenu večine, kar se nanaša tudi na razmerje med individualno in skupno (javno oz. državno) odgovornostjo, ki naj bi se načeloma komplementarno dopolnjevali.

Ustreznost obstoječe izobraževalne ponudbe

	Vidik posameznika	Mezo vidik
Ustrezno Za materialno preskrbljeni del starejših, ki mu je fizično približanje možnostim zagotovljeno (npr. je še osebno ali prevozno gibljiv, je omogočeno preseganje posameznih ovir – npr. slabšega vida).	Svoboda gibanja, udejstvovanja, materialna blaginja skupaj s socialno varnostjo ter socialno vpetostjo za večino, Možnost vodenja (občina, delo, NVO), druge oblike javnega priznavanja znanja in pomena. Razvoj IKT približuje informacije starejšim. Razpoložljivost odprtih, strukturiranih okolij.	Intenziviranje spoznavanja starejših z različnih vidikov (demografskega, ekonomskega, izobraževalnega, ...) Pahljača civilno družbenih, javnih in zasebnih aktivnosti. Obstoje celostnega modela (Slovenska univerza za tretje ž. obdobje) in javnih mrež programov za učenje (npr. ŠK, SSU, ...) in svetovanje. Razumevanje učenja kot podlage za prenos informacij, zgledov in vrednot. Razpoložljivost različnih mentorskih mrež.

Neustrezno	Primanjkuje znanj o starejših in vzajemnega prilagajanja (njih na nov družbeni trenutek, družbe na stvarnost, ki jo predstavljajo) - starejši strukturno niso homogeni, prevladujejo tisti z omejitvami materialne in socialne preskrbljenosti, transportnih omejitev in brez motivov za učenje, del brez družbenega priznanja svojih znanj, vloge, pomena. Ohranjanje stereotipov in obravnave starejših kot odvisnega dela ljudi. Izpraznjenost vzgojnih elementov v izobraževanju na splošno in neusposobljenost strokovnih delavcev za privzgojo poslušanja, sprejemanja, priznavanja, upoštevanja, nege vzajemne komunikacije skozi iskrenost, pristnost, čustveno toplino, empatijo) (Azra Kristančič 2007: v Kožuh Novak 2007). Feminizacija pedagoških delavcev.	Prevladujoča usmerjenost mnogih iniciativ v učinke na osebni ravni in ne na ravni skupnega. Pomanjkanje izobraževalnih programov za starejše, za različne skupine starejših, npr. z vidika vsebin (prevladujejo jeziki, računalništvo, ne estetika, lokalna identiteta, možnosti za pridobitev družbene moči pridobitev novega partnerja, samostojnega gospodarjenja z denarjem in nepremičninami. Pomanjkanje prilagoditev obstoječih struktur, programov, mrež mentorjev (ki bi npr. približale IKT informacije starejšim, jih seznanile z možnostmi učenja in svetovanja, zalsti tistih, ki bi motivirale za njihovo uporabo).
Učinkovito	Razpršene manjše skupine, ki se organizirano učijo individualno, skupinsko. Upoštevanje potreb starejših (npr. njihove strukture, psihosocialnih potreb, ... npr. IKT prilagoditve). Ponudba, ki upošteva socialni kontekst (npr. način delovanja okolja- vaško, primestno, mestno) in mladostne izkušnje (npr. stik z naravo). Dialoško in izkušnjsko učenje ob mentorski pomoči, ki je strukturirano in redno, torej ne priložnostno (Findeisen 1999).	Sproščeno, prijetno vzdušje ter zanimivo, zabavno in ustvarjalno učenje. Osebni stiki omogočajo opredmetenje zavesti, interpretacije pomenov in integracijo preteklosti s prihodnostjo. Ponudba v skupini omogoča zbliževanje časa in perspektiv realnosti. Interakcija, komunikacija, ki vsebuje spoštovanje, soustvarjanje dialoga in sodelovanja. Nenehno prilagajanje skozi konfrontacijo, dogovor in instrumentalizacijo problema, osebno sodelovanje/ vodenje,

Učinkovito	Mreža mentorjev in načrtno ter dokumentirano, a neformalno učenje, ker omogoča ter spodbuja: - avtonomnost, - dejavnost, - opaženost kvalitet in zaslug, torej preseganje negativnih predsodkov; Upoštevanje individualno pogojenega razmerja med učenjem kot resnim, garaškim delom in njegovo naravo izzivalnega odkrivanja npr. kot igro, ki prinaša veselje, užitek, zabavo, torej je vlečni voz življenja. Poudarek na refleksivnem učenju, torej dialogu v majhni skupini, ki je po socialnih vidikih homogena, po drugih vidikih pa heterogena. Svobodna izbira in premagovanje sramu in dvoma pri doseganju namena (=pogum, da si zastaviš cilje).	odkrivanje možnosti za sodelovanje in ustvarjanje rešitev. Participacija, opazovanje, stik s posluhom in spoštljivim odzivanjem (»Državljan« ni rojen, temveč »narejen« - predstavlja kakovost posameznika v času in prostoru, ki jo mora stalno vzpostavljati, najlaže skozi delo, učenje, ..). Igra/prosti čas spremeni vlogo – ni več sprostitvev od dela, ampak vlečni voz življenja.
Neučinkovito	Starejšim neprilagojen razvoj nove ponudbe Osredotočenost na znanje in vsebine, ne pa na čustvene potrebe, odnose in kontekst (naklonjenost, pozornost, pripadnost, odnos do živega, prostor sprejetosti, spremembe vrednot konkretnega okolja), ki pri starejših prevladujejo Ponudba brez načrtnega druženja je za starejše neučinkovita.	Neprilagojen razvoj nove ponudbe Prevladovanje individualizirane ponudbe in pomanjkanje socialnega učenja. Zanemarjanje starejših kot vira (Järvi 2003). Socialna izoliranost Ohranjanje predsodkov, stereotipov.

Ustreznost in učinkovitost podpornih ukrepov države

Pomembno podporo za uvajanje ukrepov z namenom spodbujanja vključevanja starejših odraslih v izobraževanje vsekakor predstavlja Strategija vseživljenjskosti učenja v Sloveniji (Ministrstvo za šolstvo in šport 2007), ki je bila pripravljena po sklepu Ministrstva za šolstvo in šport Republike Slovenije v sklopu uresničevanja programa Evropske unije (EU) Izobraževanje in usposabljanje 2010. Strategija naj bi se začela uresničevati leta 2007 s pripravo operativnega (akcijskega) načrta. Med opredeljenimi cilji strategije vseživljenjskega učenja na evropski ravni vsekakor velja izpostaviti cilj »vsem olajšati dostop do izobraževanja in usposabljanja, z naslednjimi podrobnejšimi cilji:

- ustvariti odprto učno okolje,
- narediti učenje privlačnejše,
- prizadevanje za dejavno državljanstvo, enake možnosti in socialno povezovanje.

Realizacija navedenih ciljev vsekakor prispeva k motivaciji starejših odraslih za izobraževanje, tudi tistih, ki se v izobraževanje vključujejo zaradi drugačnih motivov (ohranjanje miselne aktivnosti, druženje, socialna vključenost ipd.), kar pa ima posledice tudi na zviševanje deleža starejših odraslih, vključenih v izobraževanje in učenje. Seveda pa lahko zasledimo tudi med cilji strategije vseživljenjskosti učenja v Sloveniji nekaj takih, ki prispevajo k prej opisanemu cilju. Ti so zagotovo:

- Omogočiti vsem ljudem učenje in izobraževanje v vseh življenjskih obdobjih, na vseh področjih življenja in v vseh okoljih. Posebno pozornost je treba pri tem nameniti zagotavljanju priložnosti za izobraževalno prikrajšane skupine.
- Omogočiti vsakemu človeku učenje po njegovi meri, to pomeni, da se skušata izobraževanje in usposabljanje prilagoditi potrebam in zahtevam učeče se osebe.
- V nacionalni politiki ter v teoriji in praksi vzgoje in izobraževanja v Sloveniji doseči integracijo vseh področij vzgoje in izobraževanja v koherenten sistem, ki bo zagotavljal enakovredne in enakopravne

možnosti za razvijanje in udejanjanje različnih zvrsti, oblik, vsebin in namenov izobraževanja in učenja.

- Razviti kakovostno in prožno ponudbo možnosti in okoliščin za nenehno učenje, izobraževanje in usposabljanje ter možnost za izbiro raznovrstnih in učinkovitih metod učenja in poučevanja.

Strategija v nadaljevanju nekoliko podrobneje govori o ukrepih, s katerimi bi lahko na nacionalni ravni spodbudili vključevanje starejših odraslih v izobraževanje in jih spodbujali k učenju tudi v tem življenjskem obdobju.

Strategija predvidene ukrepe utemeljuje z naslednjimi argumenti:

- starejši odrasli imajo pravico do kakovostnega staranja,
- doseči je potrebno integriranost starejših v družbo,
- spodbujati je potrebno sožitje generacij.

V ciljno skupino starejših odraslih strategija vključuje starejše delavce, osebe pred upokojitvijo ter vse tiste, ki so v tretjem in četrtem življenjskem obdobju. Realizacija strategije vseživljenjskosti učenja naj bi vplivala na krepitev možnosti za izobraževanje in učenje v tretjem življenjskem obdobju in v povezavi z njim, zlasti:

- izobraževanje delodajalcev in ozaveščanje javnosti o vprašanjih sodelovanja in sožitja generacij na delovnem mestu;
- usposabljanje za življenje po upokojitvi, ki lahko poteka bodisi v podjetjih in ustanovah bodisi v lokalnih skupnostih;
- priprava načrta za kakovostno življenje starejših odraslih, v katerem mora biti dovolj poudarka in možnosti za različne vsebine in oblike učenja;
- usposabljanje starejših oseb za razumevanje mlajših generacij in za komuniciranje z njimi in mlajših za seznanjanje s starostjo in medgeneracijsko sožitje;
- usposabljanje za različne oblike samopomoči starejših oseb med seboj pa tudi v medgeneracijskih skupinah;
- usposabljanje za delo in drugo poklicno pot;

- usposabljanje za sodelovanje in delo v prostovoljskih nevladnih organizacijah;
- usposabljanje starejših za prenašanje njihovega, z izkušnjami pridobljenega znanja na svoje in druge generacije;
- usposabljanje medijev za poročanje o kakovostnem staranju in medgeneracijskem sožitju.

Eden izmed temeljnih podpornih ukrepov (na nacionalni ravni), v prvi vrsti za razvoj in ohranjanje mreže izvajalcev izobraževanja ter ponudbe izobraževalnih programov za starejše odrasle, kar pa posredno vpliva na spodbujanje vključevanja teh v izobraževanje, je vsekakor Program izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji za leto 2007 (Uradni list RS, št. 6036-32/2007). S programom so namreč določeni izobraževalni programi, ki se sofinancirajo iz javnih sredstev, obseg in vrsta dejavnosti, ki so potrebne za uresničevanje programa, obseg sredstev, ki se zagotovijo v državnem proračunu, in ministrstva, pristojna za izvedbo programa.

Med programskimi prioritetami, ki jih Program izobraževanja odraslih spodbuja v posameznem prednostnem področju, posebno skrb namenja tudi infrastrukturi, za katero je v programu navedeno, da bo temu področju tudi v letu 2007 namenjena posebna pozornost – in sicer bo ta pozornost namenjena nadaljnjemu razvoju in vzpostavljanju mrež in partnerstva, ki bodo dolgoročno zagotavljale izvajanje nalog. Posebno pozornost program namenja tudi razvoju mreže javnih izobraževalnih organizacij kot tudi izenačevanju pogojev za izobraževanje odraslih med posameznimi regijami. Vsi našteti ukrepi spodbujajo in vplivajo na dostopnost izobraževanja starejšim odraslim ter na zvišanje ponudbe izobraževalnih programov za starejše.

Program izobraževanja odraslih 2007 natančno določa tudi razporeditev javnih sredstev, namenjenih sofinanciranju aktivnosti na področju izobraževanja odraslih. Med programi, ki jim država namenja sredstva iz državnega proračuna, tako najdemo tudi izobraževanje za tretje življenjsko obdobje, ki se preko vsakoletnega javnega razpisa za sofinanciranje izobraževanja odraslih delno financira tudi iz državnega proračuna. Poleg sofinanciranja programov za

tretje življenjsko obdobje, se z javnimi sredstvi sofinancirajo med drugim tudi študijski krožki, borza znanja ter središča za samostojno učenje, torej tudi tiste oblike izobraževanja in učenja, ki predstavljajo podporo tako vključitvi starejših odraslih v izobraževanje in učenje kot njihovemu izobraževanju in učenju.

Med infrastrukturne spodbude, ki vplivajo na večjo dostopnost in zvišanje deleža starejših odraslih v različne izobraževalne in predvsem učne aktivnosti, sodi Univerza za tretje življenjsko obdobje, ki je nevladna, nepridobitna, prostovoljska organizacija z jasnim javnim poslanstvom, ki deluje lokalno in nacionalno. Ciljna skupina, ki so ji programi univerze namenjeni, so upokojenci, starejši, ki se na upokožitev pripravljajo, dolgotrajno brezposelni starejši in starejši, ki se želijo obdržati na trgu dela ali se tja vrniti ter starejši, ki so na dolgotrajni zdravstveni ali psiho-socialni rehabilitaciji in morajo ohraniti ter okrepiti družbene vezi (<http://www.univerzazatretjeobd-drustvo.si/vsebina.htm>). Delo univerze temelji predvsem na učenju in izobraževanju v okviru študijskih krožkov, pri čemer pa je skupinam, ki se izobražujejo omogočeno, da se organizirajo, samostojno delujejo, sodelujejo pri nastanku novih izobraževalnih in drugih programov, ki potekajo znotraj skupin ali za celotno univerzo. Še posebej pa velja izpostaviti, da je univerza dejavna v javni kampanji, s katero javnosti skuša približati razumevanje položaja starejših v družbi ter hkrati krepiti njihovo družbeno vrednost. Čeprav gre pri učenju starejših v svoji osnovi za izobraževanje z vsemi temeljnimi značilnostmi, se pri izobraževanju in učenju v okviru univerze cilja na doseganje širših učinkov učenja.

Načela učenja temeljijo na recipročnosti, soustvarjanju novega znanja, z učenjem skušajo doseči izboljšanje življenja starejših, njihove izobraževalne skupine, družin, lokalne in drugih skupnosti, ki jim starejši pripadajo. Cilji učenja in izobraževanja v okviru Univerze so torej:

- »vključiti starejše v družbo, povečati stopnjo njihovega sodelovanja v družbenem in ekonomskem razvoju,

- spodbujati, razvijati, raziskovati in predvsem omogočati: izobraževanje starejših kot način bivanja in krepitev družbenih vezi; izobraževanje starejših kot osebni razvoj – tj. več znanja, boljše razumevanje sebe in drugih ter sveta, večja samozavest, boljša povezanost z drugimi; večja pripravljenost nuditi drugim pomoč,
- izvajati izobraževanje starejših odraslih usposabljanje mentorje in druge strokovnjake za razumevanje starejših in delo z njimi,
- raziskovati izobraževanje starejših, osebne in družbene posledice izobraževanja in izsledke širiti v strokovno in splošno javnost,
- nuditi svetovalno pomoč na lokalni, nacionalni in internacionalni ravni,
- voditi javno kampanjo za spreminjanje položaja starejših in za sožitje med rodovi.«

Ilustrativni primeri kot prispevek k modelu izobraževanja starejših

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje kot primer celostnega in izvirno slovenskega modela izobraževanja starejših odraslih

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje predstavlja eno najmočnejših izobraževalnih mrež v državi in celosten ter izvirno slovenski model izobraževanja starejših odraslih. Gre za mrežo 38 univerz in edino ob mreži študijskih krožkov ACS, ki deluje letno v 47 krajih ter mreži središč za samostojno učenje, ki deluje v 26 krajih. Prednosti Univerze za tretje življenjsko obdobje so razpredenost mreže po državi, doseganje manjših krajev, znanstvena podprtost, vzgoja mladih andragogov iz Slovenije in Evrope za izobraževanje starejših odraslih, politična angažiranost za spreminjanje položaja starejših s pomočjo izobraževanja, dokumentiranost, strokovno in politično delovanje njenih strokovnjakov v slovenskem in mednarodnem prostoru, kar omogoča spreminjanje pogleda na starost in staranje in izobraževanje starejših, odzivanje na družbene spremembe in anticipiranje prihodnjih potreb starejših odraslih.

Statistika EUROSTAT-a izkazuje, da smo v Sloveniji glede udeležbe izobraževanja starejših odraslih na drugem mestu, tik za Avstrijo, in sicer med 18-timi preučevanimi državami. Na tem mestu, pravijo v poročilu, bi veljalo, da se sever Evrope uči od juga.

Tradicija na področju izobraževanja starejših odraslih je zrasla iz prostovoljnih in dolgoletnih prizadevanj strokovnjakov na področju izobraževanja odraslih in strokovnjakov na področju andragogike in iz razvoja lastnega celostnega koncepta izobraževanja starejših odraslih na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, kar je služilo nastanku nekaterih oblik izobraževanja npr. študijski krožki in izobraževanje za lokalni razvoj.

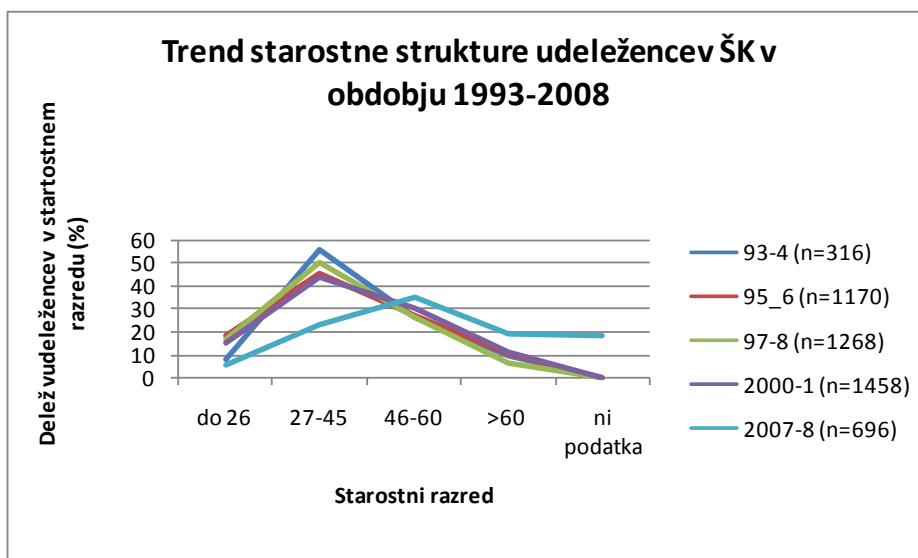
Izobraževanje starejših odraslih na univerzi temelji na sodelovanju, prostovoljstvu starejših pri organizaciji njihovega izobraževanja, pri javni kampanji, ki jo spremlja in pri ustvarjanju denarnega sklada. Univerza je

namenjena boljšanju življenja starejših, povezavi med njimi samimi in z drugimi generacijami ob pomoči kulture in izobraževanja. Izobraževanje je tako v funkciji življenja starejših in funkciji napredka lokalne skupnosti. Izobraževanje sledi individualnim potrebam starejših, hkrati pa tudi družbenim potrebam. Danes je univerza namenjena: starejšim odraslim ne glede na izobrazbo, spol, veroizpoved ali politično prepričanje predvsem pa starejšim delavcem, starejšim dolgotrajno brezposelnim, starejšim v času dolgotrajne rehabilitacije, starejšim v tretjem življenjskem obdobju. Programi, ki so namenjeni starejšim odraslim, so v modificirani obliki namenjeni tudi skupinam, ki našteje skupine obdajajo: delodajalcem, odraslim otrokom, ostarelim staršem, itd. Univerza ima danes tri usmeritve: izobraževanje za osebno rast, izobraževanje za vzdrževanje zaposljivosti in delo starejših, izobraževanje za organizirano prostovoljstvo v družbi in nove zahtevne prostovoljske vloge starejših odraslih v družbi. Izobraževanje slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje spremlja nenehna močna kampanja, ki temelji na raziskovalnih in praktičnih analitično pridobljenih spoznanjih. Na nacionalni in mednarodni ravni si politično prizadeva za izboljševanje življenja in položaja starejših v družbi, še posebno na področju izobraževanja in zaposlovanja. Deluje tudi kot svetovalna organizacija.

Študijski krožki kot primer oblike učenja starejših odraslih

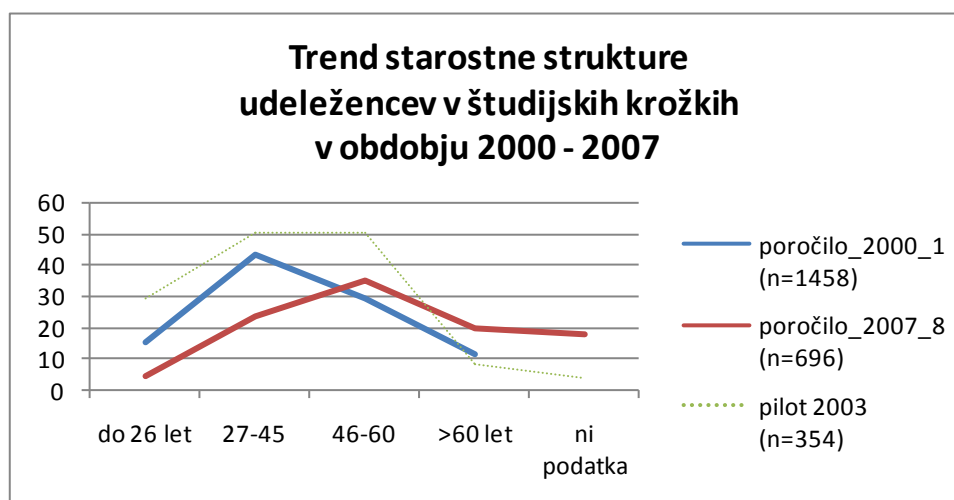
Študijski krožek (ŠK) je oblika dela, ki je bila uvedena na Univerzo za tretje življenjsko obdobje že v osemdesetih letih, kasneje pa so predstavljali podlago za razvoj te oblike pod okriljem Andragoškega centra Slovenije (prim. Findeisen 2007, glej tudi <http://sk.acs.si/>). V zadnjih letih je vse več starejših udeležencev, kar interpretiramo z ustreznostjo te oblike za to ciljno skupino: omogočajo zadovoljevanje njihovih potreb, npr. delujejo lokalno, omogočajo upoštevanje socialnega konteksta ter svobodo izbire, prilagodljivi so raznolikosti realnega življenja na lokalnem okolju in polni ustvarjalnega naboja. Njihovo spremljanje omogoča infrastruktura, s katero imajo potencialni financerji in javnost na voljo sproten vpogled v njihovo dejavnost. Časovna serija podatkov, s katero razpolaga ACS (grafi 5 - 8), pa kaže, da je

bil delež nad 60 let starih udeležencev od leta 1993 do leta 2001 okoli 10%, kasneje pa se je začel zviševati in je leta 2007/8 dosegel v starostnem razredu med 50 in 64 let okoli 20%!, nad 64 let starih pa je bilo dodatnih 10%.

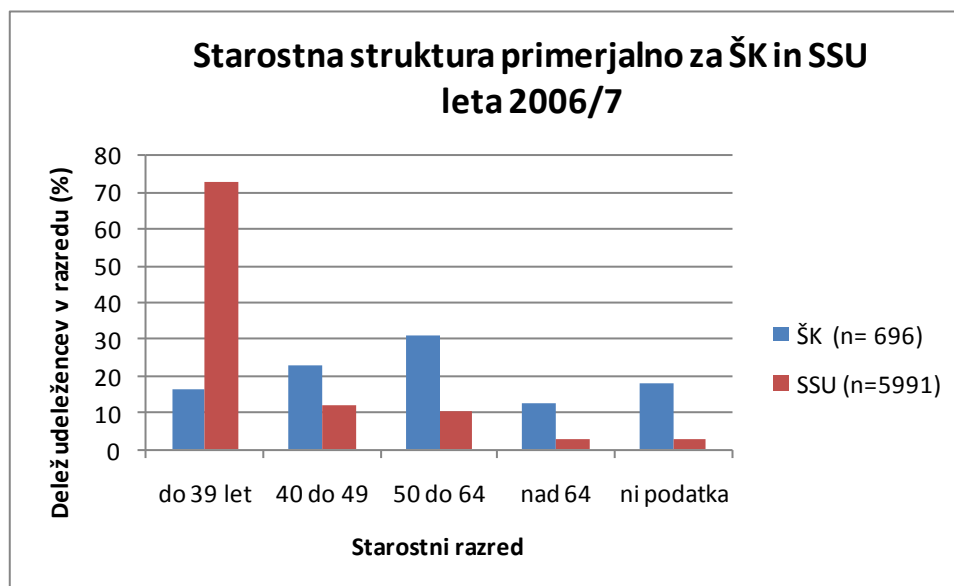
Graf 5: Trendi starostne strukture udeležencev ŠK (ACS) v obdobju 1993-2008

Študijski krožki so prilagodljivi slabi dostopnosti učnih možnosti in z neposrednim stikom večjemu delu starejših zadovoljujejo ključne potrebe.

Graf 6: Trendi starostne strukture udeležencev ŠK v obdobju 2000-2007

Smiselno dopolnjujejo učno ponudbo tehnološko podprtih oblik samostojnega učenja, ki je med starejšimi še nismo dovolj uveljavili. Koncept študijskih krožkov sloni na samostojnosti, povezovanju z okoljem in možnosti (mentorske) podpore.

Graf 7: Primerjava starostne strukture udeležencev SSU in ŠK za leto 2006/7

Bralni krožki (Beremo z Manco Košir)

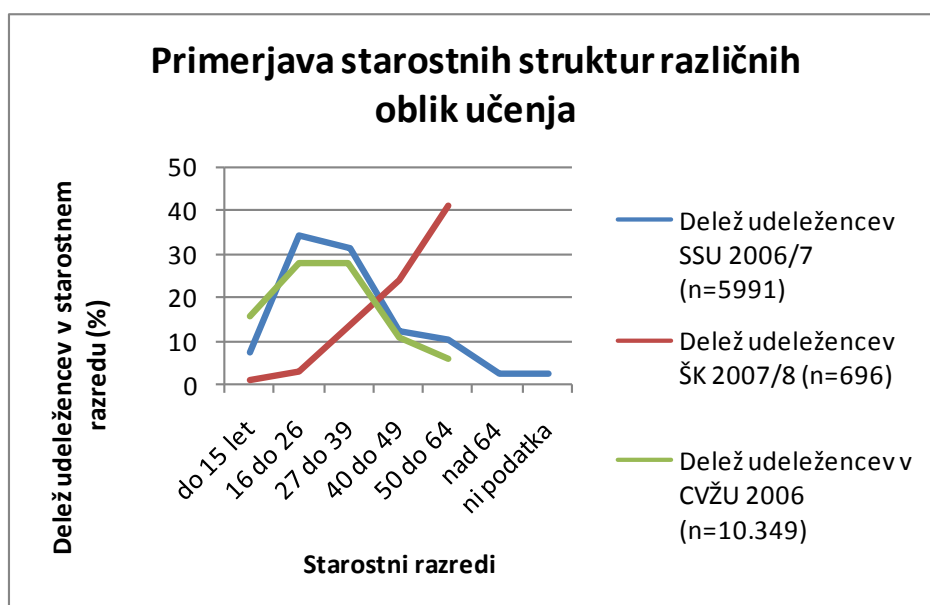
Podroben opis primera podajamo v prilogi 3 in kaže, da je delo s starejšimi odraslimi drugačno kot delo z odraslimi v srednjih letih, da mora biti mentor avtonomen, nevtralen, strokoven in psihično trden, žal pa njegovemu usposabljanju pozornost (še) ni namenjena. Starejši v skupinah, ki niso institucionalizirane, so po izkušnjah mentorice, ki je primer opisala, mlajši, bolj zdravi in bolj motivirani za delo. Rezultati učenja so boljši, če se usmerimo v tisti del ciljne skupine, ki je že sama od sebe zainteresirana za sodelovanje, saj si pogosto tudi želi sporočiti skupnosti svoje misli, izkušnje ter biti v družbo vključena. K razvoju zato lahko veliko prispeva zlasti na socialnem medgeneracijskem področju. Manj motivirani imajo pogosto zdravstvene težave (npr. opešano motoriko, vid) in slabo samopodobo (!). Mentorica ugotavlja, da pogosto potrebujejo bolj strukturiran čas, se omejujejo na

druženje in so manj radovedni, odprti v okolje in prihodnost ter so pogosto v institucijah, kjer je zanje zagotovljena profesionalna skrb.

Drugi primeri učenja oziroma svetovanja, v katerih delež starejših odraslih raste

Središča za samostojno učenje (<http://ssu.acs.si/>) so ena od oblik brezplačnega učenja, na voljo vsem odraslim. Desetina udeležencev SSU je starejših od 50 let (od tega le 2,6% nad 64 let), delež upokojencev je v zadnjih letih zrasel iz 3% na 6%, vseh starejših od 50 let pa je 10%.

Učenje v središčih je za udeležence brezplačno, poteka individualno in samostojno, na voljo so prilagojena gradiva za samostojno učenje, sodobna učna tehnologija ter strokovna pomoč informatorjev, svetovalcev in mentorjev. V središčih se odrasli lahko učijo predvsem računalništva (poleg uporabe zelo uveljavljenih programov tudi interneta in elektronske pošte), različnih tujih jezikov ter drugih vsebin. Udeleženci se učijo s pomočjo gradiv za samostojno učenje (CD/DVD, priročniki, učbeniki ipd.), s pomočjo multimedijских računalnikov ter avdio in video predvajalnikov, uporabljajo pa tudi različne leksikone, slovarje in druge učne pripomočke. Učenje poteka samostojno, udeležencem pa pri izbiri učnih materialov in načina učenja pomagajo strokovno usposobljeni svetovalci in mentorji.

Graf 8: Primerjava starostnih struktur različnih oblik učenja

V središčih za samostojno učenje tehnologija deluje kot vmesnik, ki jo starejši (pre)pogosto zavračajo in ne izkoriščajo njene prednosti za njihovo zmanjšano mobilnost, še posebej izven mesta.

Nova organizacijska oblika, pod okriljem katere se udeležence vabi v neformalne oblike učenja, so Centri vseživljenjskega učenja (CVŽU). Del SSU je vključen v CVŽU in kažejo razmeroma nizek delež vključenih starejših (6%) ter velike razlike med posameznimi Centri VŽU.

Borza znanja (novi udeleženci)

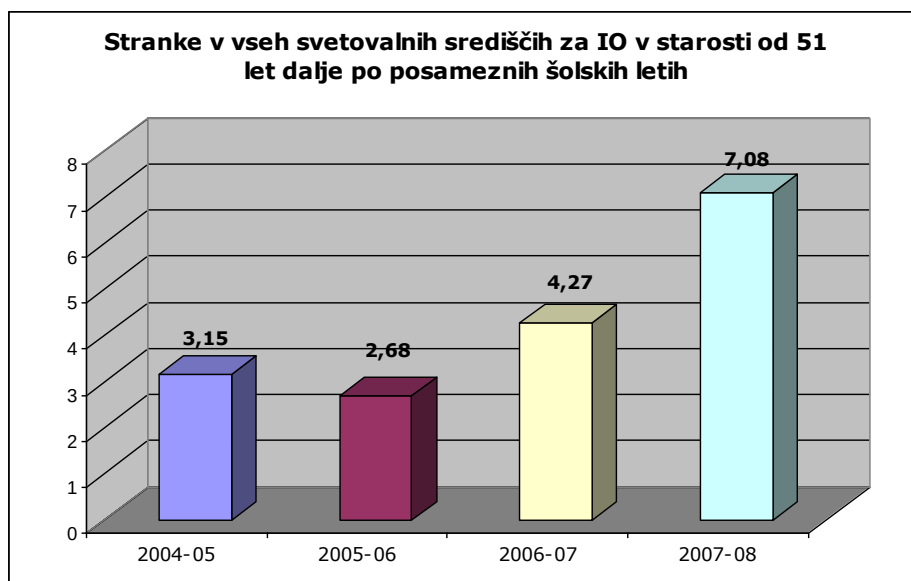
Borze znanja so starejše od 65 let borze naslovile le v obsegu 1% udeležencev. V Ljubljani in Mariboru sta ta deleža v razredu 65+ približala 4%. Če člane borze analiziramo po statusu, je bilo leta 2005/6 evidentiranih 17% upokoјencev, kar se ni bistveno spremenilo tudi ostala leta.

Svetovalna središča za izobraževanje odraslih

Podatke iz letnih poročil o delovanju svetovalnih središč za izobraževanje odraslih, 2008 predstavljata preglednica 5 in graf 5.

Preglednica 5: Struktura starejših udeležencev v središčih za svetovanje

Šolsko leto	2004-05		2005-06		2006-07		2007-08	
Starost	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
41-50	725	7,38	998	8,67	1060	9,29	1501	11,69
od 51 dalje	309	3,15	308	2,68	487	4,27	909	7,08
SKUPAJ	9820	100	11508	100	11409	100	12835	100

Graf 5: Rast deleža starejših odraslih nad 51 let v letih 2004/5-2007/8

Model izobraževanja starejših odraslih

I. Družbeno okolje

(demografske spremembe, preplet stereotipov in novosti npr. IKT, koncept dejavne starosti, blaginja in potrošništvo, recesija finančnih trgov)

II. Značilnosti izobraževanja starejših odraslih

- Splošne značilnosti
- Učne značilnosti
- Struktura starejših odraslih
- Ponudba izobraževanja za starejše odrasle (ter njeno ovrednotenje)
- Pravni vidiki izobraževanja starejših odraslih (EU in SLO)
- Primeri dobre prakse

III. Nameni, cilji in načela izobraževanja starejših odraslih

NAMEN

CILJI

NAČELA

IV. UKREPI:

1. Ohranitev in razvoj infrastrukture
2. Spodbuda sodelovanju javnega in civilnega sektorja
3. Ukrepi oz. akcije glede na raven in namen
 - a. Splošni ukrepi
 - b. Ukrepi po ravneh (nacionalna, lokalna)
 - c. Ukrepi po starostnih skupinah in stanju

Prehod iz moderne v postmoderno družbo, prehod iz razmeroma stalne v fluidno družbo, kjer so spremembe hitre, krizni pojavi in posledična neenakost vse obsežnejši, zahteva nenehno učenje vseh. Trditev se zdi kot izrabljena krilatica, a vendar je potrebo po neprestanem učenju vseh v današnji storilnostni družbi jemati resno. Kdor nima dostopa do izobraževanja, je iz take družbe izločen in težko si zamišljamo, da bi lahko bile velike družbene skupine, kot je denimo skupina starejših, brez škode za ravnovesje in uspešnost vse družbe, izločene iz izobraževanja.

Starost, starejši, starejši odrasli, poznejša leta, izobraževanje starejših odraslih, starejši delavci, upokojenci v tretjem življenjskem obdobju, učenje v poznejših letih življenja ipd. so koncepti, ki se nanašajo na številčno močno ter hkrati zelo razslojeno družbeno skupino. Prebivalstveno, izobraževalno, ekonomsko, urbano in drugo razslojevanje, ki je nastalo kot posledica hitrih družbenih sprememb narekuje že danes in bo narekovalo tudi v prihodnje prestrukturiranje današnjih družbenih razmerij, če želimo doseči nam vsem potrebno družbeno blaginjo in ravnovesje.

Idejne rešitve, ki jih najdemo v literaturi, so zelo različne: vprašanja starosti in starejših in tako tudi izobraževanja starejših odraslih naj se rešujejo v javnem, zasebnem ali civilnem sektorju. Postanejo naj vprašanje, ki se obravnava v javnih ustanovah, na trgu, v skupinah in društvih v lokalni skupnosti. Nemalokrat v povezavi z vprašanji starejših omenjamo odgovornost in usposobljenost družine in posameznikov samih. Največkrat, in tako se zdi tudi najbolje, saj gre za razpršeno družbeno vprašanje, pa je rešitve za vprašanja starejših (in s tem tudi drugih generacij) iskati v povezanem delovanju različnih sektorjev družbe.

Izobraževanje starejših odraslih zato ni zgolj prenašanje znanja na starejše odrasle in/ali ustvarjanje znanja o njih, marveč bistveno širše. Starejše umešča v družbeni kontekst in družbeno dinamiko upošteva tudi pričakovane družbene spremembe. V takšnem izobraževanju upoštevamo stanje, v katerem starejši so, široko pahljačo njihovih potreb ter hierarhijo njihovih vrednot, ki pa jih še ne poznamo. Zato velja nadgraditi sicer ugledno mesto

Slovenije na področju izobraževanja starejših odraslih v Evropi, razmeroma bogato raziskovalno preteklost kvalitativnih raziskav in izkušenj, a zmeraj na majhnem vzorcu ter izsledke in iz nam kulturno bližnjega evropske prostora.

Model se tako naslanja na izbrane *evropske teorije starosti in staranja* in *slovensko teorijo izobraževanja starejših odraslih*, ki je nastala na Univerzi za tretje življenjsko obdobje ob longitudinalnem preučevanju inducirane prakse izobraževanja starejših pri nas. Posebnost te teorije je v tem, da daje v vseh razsežnostih izobraževanja (organizacija, programi, izvedba, namen izobraževanja, itd.) posebno mesto razvoju lastne odgovornosti starejših zase in za skupnost, razvijanju njihove lastne družbene vrednosti, spreminjanju položaja starejših v družbi ob pomoči izobraževanja in kulture. Zato izobraževanje starejših odraslih v Sloveniji ne sloni na načelih komercialne ponudbe izobraževanja, kjer mora biti starejšim izobraževanje dovolj všeč, da so zanj, kot za katerokoli blago ali storitve pripravljeni plačati polno ceno. Predstavljeni model izobraževanja starejših odraslih se naslanja na:

- teorijo in koncepte VŽU, predvsem v tisti razsežnosti, ki poudarja pomen kontinuiranega učenja in izobraževanja, ki naj resnično teče od zibelke do groba. Posameznika usmerja po eni strani v kultiviranje lastne osebnosti, po drugi strani pa zadovoljuje potrebe družbe.
- kritično pretehtane koncepte, ki jih je moč najti v strokovni literaturi: definicije poznejših let življenja, starosti, definicije starejših odraslih z vidika izobraževanja, koncept dejavne starosti, itd.
- statistične podatke o skupini/skupinah starejših.

Spoznanja iz raziskovanja slovenske prakse kažejo, da izobraževanje starejših odraslih ne more biti občasno, da najbolje poteka v majhnih skupinah, ki imajo vlogo primarne socialne skupine, ki mnogim nadomesti družino in delovno okolje ter druge skupnosti in da je zasnovano pod okriljem ustanov s trdno, prepoznavno in progresivno vlogo. Starejšim namreč primanjkuje ustanov, s katerimi bi se lahko istovetili in bi hkrati simbolizirale dejavnost, vitalnost, (enakopravno) povezanost z družbo. Edina ustanova, ki jo povezujemo s starejšimi, je namreč dom starejših, ta pa simbolizira nemoč in odvisnost. Starejši odrasli pa si največkrat želijo biti dejavni, vitalni, enakovredni. Zato se

model izobraževanja starejših odraslih, razumljivo, naslanja na teorijo in koncepte vseživljenjskega učenja in na Lengradova teorijo permanentnega izobraževanja iz leta 1972, predvsem v tisti razsežnosti, ki poudarja pomen kontinuiranega učenja in izobraževanja. Posameznika usmerja po eni strani v kultiviranje lastne osebnosti, po drugi strani pa zadovoljuje potrebe družbe. Model se naslanja tudi na kritično pretehtane koncepte, ki jih je moč najti v strokovni literaturi: definicije poznejših let življenja, starosti, definicije starejših odraslih z vidika izobraževanja, koncept dejavne starosti, itd. ter na statistične podatke o skupini/skupinah starejših.

Model ima tudi pravne podlage: to so strateški dokumenti, ki smo jih sprejeli v slovenskem prostoru pogosto v skladu z evropskimi priporočili in direktivami ali drugače. Upoštevali smo predvsem nacionalne pravne podlage, četudi obstajajo tudi na lokalni ravni ustrezne strategije denimo Strategija vzgoje in izobraževanja v Mestni občini Ljubljana. Nenazadnje model izhaja iz spoznanj primerov dobre prakse v slovenskem in evropskem prostoru, zrasla iz našega, slovanskega kulturnega okolja, ki poudarja skupnost in učenje v skupnosti in tako ne temelji na izobraževalni ponudbi, kakršno srečujemo v mnogih evropskih državah. Marsikje namreč posamezne (npr. univerzitetne) module preprosto ponudijo še starejšim odraslim. Dosegljivost te ponudbe npr. na spletu in druge njene pomanjkljivosti jo delajo vse manj zanimivo in tudi v Sloveniji, v nasprotju s prakso izpred desetih let, starejši ne kažejo želje, da bi obiskovali občasna javna predavanja (npr. Univerze), ker namreč ne morejo zadovoljiti številnih psiho-socialnih potreb, ki se zadovoljujejo v skupnosti.

Cilji modela so:

- dati podlago za izobraževanje starejših odraslih, ki bo upoštevala dosedanje slovenske dosežke;
- spodbuditi razvoj izobraževanja, ki bo povezano s celoto življenja starejših odraslih / družinsko življenje, delo, nove socialne vloge;
- medsebojno poznavanje in sodelovanje generacij, tudi različnih generacij starejših samih;

- dvigovanje ravni zaposljivosti starejših in ostajanje starejših na trgu dela;
- participacija starejših v družbi bodisi v obliki plačanega bodisi v obliki organiziranega prostovoljnega dela;
- enakovredna participacija starejših v e-gospodarstvu, e-upravi, e-komunikaciji;
- sodelovanje starejših v procesih odločanja in njihovo delovanje še posebno v lokalni skupnosti;
- mobilizacija starejših in njihovega znanja, a brez prisile in na načine, med katerimi je moč svobodno izbirati.

Eno ključnih izhodišč za model izobraževanja starejših odraslih je svobodna izbira – posameznik se lahko izobražuje ali pa ne, lahko prispeva svoje znanje ali ne. Spodbujanje starejših za dejavno staranje in izobraževanje pa seveda terja več informiranja, animiranja, ustvarjanja raznoterih in razpršenih struktur socialnega kapitala, kjer se starejši lahko prepoznajo, družijo, se izobražujejo in kjer lahko delujejo sami ali skupaj z drugimi generacijami.

Za skupnost je pomen modela večplasten: starejši so izjemen, pogosto tudi edini vir izkustvenega in poklicnega znanja, spretnosti, stališč in idej. Posredovanje tega znanja drugim jih potrjuje in potrjuje skupnost samo, hkrati se tako uveljavlja poleg individualne tudi korist skupnosti za njen razvoj. Vključenost, vključenost starejših odraslih v družbo je velikega pomena zanje same in za vso družbo, ki ne more živeti s številčno skupino odvisnih ljudi na družbenem robu.

Starejše in njihovo znanje najdemo v že obstoječih strukturah (univerze za tretje življenjsko obdobje, študijski krožki, stanovska društva, muzeji, društva upokojencev, Inštitut Antona Trstenjaka), večji del pa jih organizirano še nismo dosegli. Podčrtati velja, da so starejši odrasli hkrati izobraževalni vir (zlasti tisti z veliko izkušnjami ali z visoko formalno izobrazbo) in uporabnik izobraževanja. Zato bi veliko naredili že, če bi organizirano in namensko spodbudili pretok znanja med skupinami starejših, še več, med vsemi družbenimi skupinami.

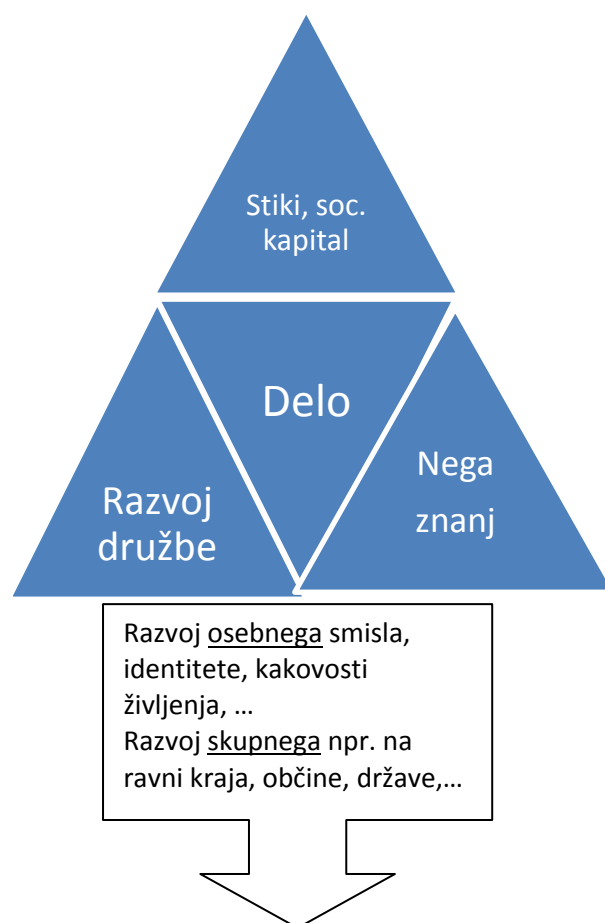
Upoštevanje svobodne izbire, pestrosti starejših in njihovih potreb pri njihovem vključevanju v izobraževanje je pomembno tudi kot vzor za druge obrobne družbene skupine, ki so slabo vključene v družbo in za katere izobraževanje ni dovolj in ustrezno razvito. Poudariti je treba, da v vseh teh skupinah v Evropi iščejo tudi rezerve delovne sile. Tudi zato je zanje izobraževanje potrebno.

Model torej sintetizira dosedanje domače in tuje ugotovitve o učnih potrebah in izobraževalnih možnostih starejših, na podlagi analize - pogojno rečeno - »izobraževalne ponudbe« in vrednoti njeno ustreznost z vidika posebnosti starejših ljudi in potreb družbe. V njem opredeljujemo načela izobraževanja starejših odraslih (načelo neprekinjenosti, načelo znanstvene organiziranosti, itd.) in navajamo spremljajoče in animacijske ukrepe, dejavnosti v obliki izboljšanja obstoječe »ponudbe« ter spodbujanja udeležbe v starejših v izobraževanju.

Pri razvoju modela smo upoštevali dosežke in načine našega kulturnega okolja, za katerega je z demografskega vidika značilno dvojno staranje (po številu in daljšanju življenjske dobe) ter izboljševanje izobrazbene strukture (torej tudi zahtevnosti) starejših. Evropske kulturne tradicije se namreč razlikujejo in modelov ni mogoče enostavno prenašati, temveč so dolgoročni le, če ustrezajo specifičnim kulturnim, geografskim, družbenim in političnim razmeram. Generacije živijo skupaj bistveno pogostejše v Italiji, Španiji in Grčiji kot pa npr. v Skandinaviji, v Srednji in Južni Evropi, četudi se tudi tu, kot kažejo prebivalstvene študije marsikaj spreminja, zato ni nenavadno, da je v teh državah izobraževanje starejših odraslih slabo ali slabše razvito razen v mestih. Dežele, kjer je način življenja bolj urbaniziran, demokracija, bolj razvita, dajejo večji družbeni pomen starejšim samim in tudi njihovem izobraževanju. Vendar so tudi med temi državami razlike velike: Na Danskem, na Nizozemski, Finski, Švedski, itd) obstoja tradicija skupnega učenja in delovanja in tam se izobraževanje starejših utopi med številnimi možnostmi izobraževanja odraslih in posebno izobraževanje starejših odraslih ni obsežno razvito. EUROSTAT priporoča, naj se glede tega sever Evrope uči od juga

Evrope (Avstrije in Slovenije). V drugih evropskih državah je izobraževanje starejših vprašanje kolektivnega osvobajanja starejših (Francija) in je tudi nastalo predvsem na univerzah in po odloku socialistične vlade (Francoisa Mitterand-a), a vendar na iniciativo posameznikov, ali pa kot odgovor na vprašanje družbene pravičnosti in dejavnega staranja(Nemčija). V nekaterih baltskih državah (Litva, Estonija) pod slovenskim vplivom nastajajo prve univerze za tretje življenjsko obdobje.

Položaj vseh generacij se spreminja, spreminjajo se tudi razmerja med njimi in delom, spreminja se tudi položaj starejših. Ti naj bi delali dlje, prevzeli pa naj bi tudi podporno vlogo zaposlenim srednjim generacijam, iz katere država želeli izstopiti. Nameni izobraževanja starejših so torej zelo različni in komplementarni, kar prikazuje naslednja shema. Hkrati izhajajo **iz** posameznika in družbe ter so usmerjeni **v** posameznika in v družbo.

Povzetek spoznanj o celostnem izobraževanju v poznejših letih življenja

Prebivalstvena slika Slovenije kaže, da je starejših oseb vse več in da se podaljšuje pričakovana življenjska doba ob rojstvu. Vrh tega so zdajšnje generacije starejših bolj izobražene, bile so deležne izobraževanja odraslih, veliko so potovale in si s tem širile duha, bile so bolj ekonomsko neodvisne kot generacije, ki so prihajale v pokoj pred petdesetimi leti. Posledično imajo drugačno predstavo o poznejših letih življenja in drugačne zmožnosti in pričakovanja.

Število starejših v Sloveniji je odvisno od starostne meje, s katero jih opredelimo. V letu 2006 je bilo v Sloveniji 319.631 ljudi, starejših od 65 let. Če mejo starosti znižamo na 60+, je to število bistveno večje (420.606), pri 55+ z dodatnimi 135.402 ljudmi že presežemo pol milijona prebivalcev (556.008). Število prebivalcev, starejših od 50 let je 713.872, starejših od 45 let pa celo 868.003, torej skoraj polovica prebivalcev Slovenije. Podatki se pogosto nanašajo na različne kategorije (starostne kategorije, status upokojenca ipd.), zato so stežka primerljive. Vendarle pa omogočajo splošno sliko starejših, ki je zelo pestra.

Primer Ljubljane: povprečna starost je leta 2006 znašala 42, 2 leti. Na obrobje mesta so se preselili mlajši in višje izobraženi, zato se mesto ukvarja z znižanim finančnim potencialom za vzdrževanje stavb, odsotnostjo pobud za razvoj, osamljenostjo in nezadovoljstvom (npr. nad hrupom) ter hkrati s povečanimi dnevnimi migracijami.

Približno 25% starejših od 69 let živi samih, 41% z zakoncem ali partnerjem. Večina (75-82%) upokojenih je samooskrbnih, približno 33.000 jih potrebuje pomoč, pri čemer je opora predvsem družina (to je tudi cilj EU), zato postaja gospodinjstvo pomembna kategorija. Notranje razlike v skupini tim. »starejših« so izjemno velike, tako po materialni blaginji kot po izobrazbi, izkušnjah, dejavnosti itd. Tako npr. se je življenjska raven gospodinjstev v desetih letih (točneje v obdobju 1995-2005) izjemno zvečala, raste povprečna pokojnina na prejemnika (najnižjim (kmečka pokojnina) najmanj), starost pa predstavlja razlog za 43% socialnih prejemkov. Leta 2004 je šla četrтина starejših od 65 let na daljše zasebno potovanje, katerega cilj je bil individualen

in sprostitev, po drugi strani pa si jih 33% potovanja ni privoščilo. Približno 30% starejših pomaga mlajšim v različnih oblikah (stanovanje, delo npr. varstvo, denar). V Sloveniji je v 69-ih domovih za starejše leta 2006 bivalo 13.699 oskrbovancev, od tega $\frac{3}{4}$ žensk. Dostopnost prevoza in nakupa v manjših naseljih zelo pada, tam tudi ni izobraževalne ponudbe. Vsekakor so potrebe starejših neenake in odvisne od socio-ekonomskega konteksta. V Sloveniji je 42,7% izobraževalno nedejavnih, udeležba v izobraževanju pa s starostjo upada, starost je povezana tudi z nižjo ravno pismenosti. Čeprav se motivi spreminjajo in je le redkim je učenje tudi način življenja, ostajajo ključen motiv za učenje starejših osebne potrebe. Zato je zanje ključna dostopnost do informacij, želja po vidnosti/vplivu in preseganje ovir kot so npr. prezaposlenost, dojemanje starosti kot ovire in življenje skladno z nekdanjimi vrednotami v spremenjenih družbenih okoliščinah (primer: zmanjšanje in sprememba strukture družine).

Stari predstavi o starosti sledi nova, času primernejša, ki starejših odraslih ne obravnava izolirano in monolitno, ampak jih spoštljivo vključuje v razvoj, tudi z izobraževanjem.

Obrobne družbene skupine pogosto obravnavamo kot izrazito monolitne skupine pri tem pa pozabimo, da gre za posameznike, ki imajo za seboj vsak svojo življenjsko pot, ki so v ekonomskem pogledu dejavni ali nedejavni, ki živijo sami ali v družini, ki so pri dobrem zdravju ali so krhkega zdravja, izobraženi ali manj izobraženi, itd.

Raznolikost starejših je bistveno večja kot je raznolikost drugih družbenih oziroma ciljnih skupin, kar je bistvenega pomena pri načrtovanju oblik in vseh razsežnosti izobraževanja starejših. Pri tem je uvrščenost v posamezno starostno kategorijo zanemarljivega pomena. Dosti pomembnejši podatki so druge, denimo zgoraj naštetih značilnosti, po katerih se starejši lahko razlikujejo.

Poglobljene delovne in življenjske izkušnje in znanje starejših, ki si jih ljudje naberejo skozi življenje, današnja storilnostna družba zvečine prezre v prepričanju, da ima pravo vrednost le novo sveže znanje, pa četudi gre za znanje, ki je posledica dolgega procesa učenja v interakciji s socialnim

okoljem. Za takšno učenje potrebujemo čas, ki ga mlajše generacije še niso imele.

Aktualne so torej izobraževalne oblike in programe, kjer gre za pretok in izmenjavo znanja in izkušenj v skupinah, skupnostih med generacijami. S takšnimi programi velja začeti že v podjetjih, npr. ko nekdo postane »starejši delavec«. Oblike, denimo študijski krožki in druge oblike učenja v skupnosti, še posebej one, ki so podprte virtualno naj omogočijo izmenjavo znanja in skupno konstruiranje novega znanja. Veliko vrednost bi imeli tudi programi za usposabljanje starejših mentorjev in programe za prenos njihovega znanja na mlajše generacije – v lokalnih okoljih in v podjetjih (v uspešnih podjetjih dolga leta uvajajo mlade delavce in dolga leta starejši delavci pripravljajo svoj odhod).

Žal se večina razprav o potrebah starejših prične s ugotovitvami o ovirah starejših (»so gibalno ovirani, jim krniijo kognitivne zmožnosti, so manj prilagodljivi, bolni, revni« ipd.) Vse te značilnosti so možne, a pri vseh generacijah in zato tudi pri starejših. Raziskave v razvojni psihologiji kažejo, da so kognitivne zmožnosti tudi v visoki starosti odvisne od prehojene življenjske poti, od socialnih vlog, ki jih je nekdo igral in jih še igra, od kognitivnih zmožnosti partnerja, seveda pa tudi od žilnih, presnovnih in drugih bolezni, ki lahko zmanjšajo zmožnosti učenja. Vsekakor pa so kognitivne zmožnosti predvsem odvisne od socio-ekonomskega položaja starejše osebe, njegove izobraženosti, od socialnega in prostočasnega življenja, urejenosti družinskega okolja, posameznikove prožnosti, zadovoljstva z lastnim življenjem, kaj starejši človek počne, koliko je povezan s socialnim okoljem in koliko le-to sprejema in podpira njegovo učenje. Le do neke mere je pri tem odločilna tudi kronološka starost.

Zato je v izobraževanju starejših odraslih pomembno bolje spoznati biografije ter socialna okolja starejših odraslih in izobraževanje spremljati z nenehno in močno kampanjo osveščanja javnosti in preseganja stereotipov.

Izkušnje starejših z dolгим obdobjem, ki smo ga nekoč imenovali starost, danes pa *obdobje med delom, upokojitvijo in starostjo*, so lahko pozitivne

(blaginja, svoboda, osvoboditev od nekaterih socialnih norm, prenehanje negativnih psiholoških, delovnih in drugih okoliščin) ali pa tudi ne (občutek izvrženosti, nevrednosti, odtujenosti od sodobne družbe in drugih generacij, občutek nekoristnosti, tudi občutek osamljenosti in nesmiselnosti obstoja).

Z vidika zaposlovanja v strokovnih podlagah navajamo naslednje podatke: leta 2005 je bilo delovno aktivnih približno 66% prebivalcev, v kategoriji 55-64 let 31% (EU 42,5%, Danska 75%, Nizozemska 73%). Razlogi za to so: množično upokojevanje v devetdesetih letih, nizka rodnost, pretežna naklonjenost čimprejšnji upokojitvi. Za ohranitev današnje blaginje (to je namreč cilj) naj bi se delež delovno aktivnih prebivalcev do 2010 zvišal na 70% (Fincem je s promocijo in javno razpravo uspelo v 7 letih 36-odstotni delež dvigniti na 52%). Splošna brezposelnost je med mladimi višja od povprečja, nasprotujoči si interesi različnih družbenih skupin pa rojevajo nasprotujoče si predloge, kar terja informiranost in osveščeno individualno kritičnost. Literatura in javni diskurz pogosta izražata omejeno družbeno moč starejših, njihovo "neurejen" položaj. Dejstva kažejo, da je njihova institucionalizacija dobra (npr. ZPIZ od leta 1965), Urad za starejše pri MDD, paleta nevladnih organizacij, zakonska zaščita delavcev, starejših od 55 let, zlasti žensk; Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ipd.) Z našim modelom spodbujamo izobraževanje starejših odraslih in vse njegove oblike, ki izhajajo iz poglobljenega poznavanja starejših in iz prepoznanih zdajšnjih in prihodnjih potreb starejših in družbe.

Evropska izhodišča pri preseganju tega stanja niso povsem enotna – slovanske države dajejo pomen skupnosti, germanske pa se bolj posvečajo materialnim vidikom starosti npr. pokojninam in predvsem vzdržnosti pokojninskega sistema, ter potrebi po dejavni starosti, ki naj podpre ekonomski razvoj. Načela ekonomije usmerjajo v tekmovanje za omejene vire, zato so manjšine v stiski (nacionalne manjšine, gospodarske manjšine, obrobne družbene skupine, kamor spadajo starejši). Nekdaj politično spodbujen kolektizem germanskih in nekdanjih socialističnih držav se je preobrazil v kapitalistično

tekmo za dobiček, industrijska družba pa v informacijsko družbo, družbo storitev, izobraževanja in kulture.

Starejši so kljub številčnosti za nekatere še zmeraj obrobna družbena skupina, čeprav živimo v starajoči se družbi, kjer se ta manjšina levi v večino. Tako stanje kliče po radikalno novih modelih sodelovanja in solidarnosti med generacijami, po bistveno večjem obsegu dialoga in ukrepi za dejavno staranje kot je tudi npr. izobraževanje starejših odraslih.

Implementacija modela izobraževanja odraslih in izobraževalne ponudbe torej lahko sloni le na predhodnem strukturiranju ciljnih skupin starejših odraslih in znanstveni preučitvi socio-ekonomskih in izobraževalno biografskih kontekstov posameznih skupin starejših. Izobraževalnih programov namreč ni moč »prilagajati starejšim«. Rasti morajo iz njih samih, iz njihovih psiho-socialnih potreb (čustvene, spoznavne, socialne potrebe in potrebe po vrednotah), iz tega, kar je njihova prehojena življenjska pot, kaj so njihove zdajšnje potrebe in vloge npr. socialne vloge (vdovec, vdova, dedek, babica, predsednik, predsednica društva, mentor, mentorica, itd), spolne vloge (moški so pripravljeni sprejeti nase značilno ženska dela in obratno), tudi nova razmerja v družbi. Prav te omogočajo ostajanje v družbenem in ekonomskem razvoju in vključenost vanj ter hkratno upoštevanje zdajšnjih in predvidenih družbenih potreb.

Izobraževalne potrebe posameznih starejših niso edino vodilo pri oblikovanju izobraževalnih programov, izobraževalne ponudbe. Enako pomembne so potrebe različnih skupnosti, ki jim starejši pripada (npr. družinska skupnost, lokalna skupnost) in družbe.

Ciljne skupine v izobraževanju starejših odraslih se tako strukturirajo različno, po nekaterih skupnih značilnostih, zmeraj pa moramo v starejših prepoznati dosti več kot njihovo »drugačnost«.

Primeri strukturiranja starejših odraslih:

- po stopnji dejavnosti:
 - o Dejavni, vitalni upokojeni s potrebo po dejavnem življenju; ima potencial za učenje drugih.
 - o Manj dejavni in manj vitalni upokojeni; potrebujejo spodbude za učenje iz okolja.
 - o Premalo izobraženi starejši delavci.
- po motivu za učenje
 - o Tisti, ki iščejo zgolj ravnovesje za svoje življenje in jim je učenje včasih tudi odveč. Pogosto se umikajo iz interaktivnih oblik dela.
 - o Tisti, ki ljubijo novosti in jih pretekle izkušnje ne omejujejo, abstraktni miselni procesi pa jim niso tuji in odveč. Pogosto posegajo po priporočni literaturi, še raje po tisti, ki jo odkrijejo sami.
 - o Tisti, ki so zavezani akciji in *učenje povezujejo s svojim življenjem ter "izhajajo iz konkretnega in se vračajo v konkretno."*
- po družbeno ekonomskem stanju
 - Zadovoljivo preskrbljeni z dostopom do izobraževalnih in prostočasnih dejavnosti.
 - Dejavni v družbenem in ekonomskem razvoju bodisi v obliki plačanega ali prostovoljnega dela.
 - Izločeni iz družbe zaradi premajhnih dohodkov, nespodbudnega socialnega okolja, geografske oddaljenosti, zdravstvenega stanja ali zaradi drugih ovir.

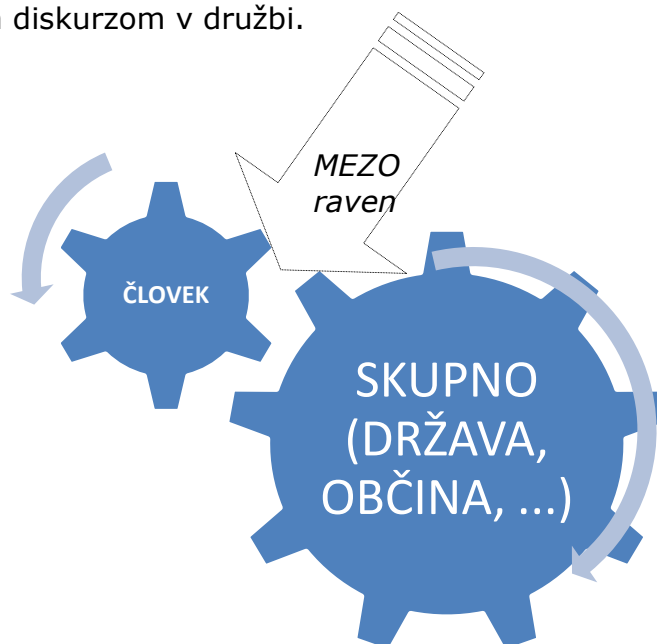
Prehod v pokoj, torej iz stanja starejšega delavca v upokojenca, je življenjska sprememba, ki zrahlja psihično strukturo, okrepi potrebo po novih življenjskih vsebinah, po novi strukturi življenja. V tem času so ključna *osebna in skupnostna omrežja*, in to tako za tiste, ki v materialnem smislu niso preskrbljeni ali zadovoljni kot za tiste, ki iščejo predvsem neekonomske vrednote (npr. varnost, vero, lepoto, znanje). Omrežja namreč omogočajo čustveno in socialno oporo, izmenjavo dobrin in storitev ter pretok informacij, znanja ter možnost artikulacije ter reševanja problemov. Sosedska omrežja so se okrepila, čeprav so manj pestra in se od staršev premikajo k prijateljem.

Izobraževanje starejših odraslih bi veljalo razvijati v vseh oblikah, ki podpirajo socialna omrežja.

Ker novih ustreznih modelov za življenje po upokojitvi ni, mnogi starejši delavci že pred upokojitvijo iščejo oblike dejavnega preživljanja časa npr. na Univerzi za tretje življenjsko obdobje in v nevladnih ustanovah ter ponudbi galerij, muzejev, knjižnic ter tudi izobraževanja.

Potrebujemo široko dejavnost mreže zelo različnih struktur, ki lahko ponujajo izobraževanje in svetovanje za dejavno starost.

Ključna je dejavnost na **vmesni (mezo) ravni družbe**, ki hkrati prispeva tudi k njeni večji kohezivnosti (glej shemo). Ustanove bi naj temeljile na skupnih etičnih vrednotah, kjer se odločitev o učni dejavnosti oblikuje diskurzivno ob sodelovanju vseh (udeležencev, izobraževalcev, raziskovalcev, vodstva organizacije) in ki ponujajo formalno in hkrati neformalno izobraževanje, samostojno in hkrati skupinsko učenje. Slednje namreč vključuje posameznikove socialne interakcije ter odnos med diskurzom skupine starejših in dominantnim diskurzom v družbi.

Načela izobraževanja starejših odraslih

Izobraževanje je v nenehnem nastajanju, saj se mora neprestano odzivati tudi na družbene spremembe in ne le na potrebe posameznikov. To še posebej čutijo obrobne družbene skupine, zato v nadaljevanju navajamo temeljna načela, ki naj bodo upoštevana pri sprejemanju odločitev in delovanju na področju izobraževanja odraslih.

Načelo kontinuitete

Četudi pravimo, da je pri izobraževanju starejših odraslih treba upoštevati predvsem njihovo stanje in posebnosti (dejavni/nedejavni/ izobraženi/manj ali malo izobraženi, zdravi/manj zdravi ali bolni/ samostojni/manj samostojni ali odvisni, itd, živeči sami ali v družini, živeči sami ali s partnerjem), je vendarle pomembno izobraževanje starejših odraslih zagotoviti po kronološkem redu in kontinuirano, torej kot izobraževanje starejših delavcev/onih pred upokojitvijo in upokojencev oziroma onih v tretjem življenjskem obdobju ter tudi oseb v četrtem življenjskem obdobju oziroma v visoki starosti in v stanju odvisnosti. Ker gre za obrobno družbeno skupino oziroma skupine, pa je ob njih nujno izobraževati še one, ki jih obdajajo, da bi dosegli potrebne družbene spremembe: delodajalce, družine upokojenih, socialne partnerje itd. Ob tem je nadvse pomembna kontinuirana spremljajoča kampanja za spreminjanje javnih stališč do izobraževanja starejših odraslih in do starosti. Starejši odrasli naj imajo torej možnost za udejanjanje koncepta vseživljenjskega učenja in naj jim bo omogočeno prehajanje med statusi (npr. v status učenca, status zaposlenega).

Načelo dejavnega staranja

Dejavno staranje obravnavamo širše od tistega, kar zajema tako zelo obravnavana politika dejavnega staranja, ki je še do gospodarske recesije zavezovala iskanju rezervne delovne sile v starejših, ženskah, malo izobraženih itd. Načelo dejavnega staranja v izobraževanju se naslanja bolj na teorijo dejavnosti v starosti, aktivnosti in sodelovanja v družbi bodisi v obliki plačanega dela ali v obliki prostovoljstva. Le kdor se dejavno stara, je lahko v

solidarnih in sodelovalnih odnosih z drugimi generacijami. Izobraževanje pa je temeljna oblika dejavnega staranja.

Z ustrezno trajno javno kampanjo velja opozarjati, da nobena družba ne zmore prevelikega števila odvisnih in vzdrževanih državljanov, zato je potrebno storiti vse, da bi starejši lahko bili dejavni. Vrhu tega izobraževanje omogoča starejšim odraslim osebnostno rast in umeščenost v družbo.

Načelo osebnostne rasti in pridobivanja moči

Izobraževanje starejših odraslih pomeni posredovanje in izmenjavo znanja, obenem pa tudi skupno konstruiranje novega znanja ob tem pa utrjevanje osebnostne strukture: starejši z izobraževanjem oblikujejo svojo identiteto, pridobijo psihološko, ekonomsko in politično moč ter postanejo »slišani, razumljeni, upoštevani«.

Načelo enakih možnosti

V današnji »družbi znanja« je tisti, ki je izključen iz izobraževanja in prostočasnih dejavnosti, reven in izključen iz družbe.

Izobraževanje starejših odraslih ni razkošje, marveč nuja za vse starejše, one, ki so izobraženi in one, ki so manj izobraženi, za one, ki živijo v mestih kakor one, ki živijo na podeželju. Za one, ki so mlajši in za one, ki so starejši. Za one, ki so zdravi ali za one, ki so bolni, za one, ki so povsem samostojni kakor za one, katerih samostojnost je morebiti okrnjena ali so v institucionalnem varstvu.

Pri tem velja dobro poznati ciljno skupino in v vsem izhajati iz njenih potreb, zmožnosti, zanimanja, ki lahko izhajajo iz preteklosti ali sedanjosti, v vsakem primeru pa so usmerjena v prihodnost.

Načelo dostopnosti (oz. bližine, lokalnosti)

Starejšim velja zagotoviti dostopnost izobraževanja tudi z razpršeno ponudbo različnih nosilcev, ki naj omogoča učenje v domačem okolju, vpetost v sistem lokalne kulture, v socialne mreže.

Ob Univerzi za tretje življenjsko obdobje in Inštitutu Antona Trstenjaka, katerih mreži delujeta po različnih konceptih, velja uporabiti obstoječe mreže knjižnic, centrov za socialno pomoč, zavodov za zaposlovanje, univerz in fakultet, ipd.

Načelo integracije starejših odraslih v družbo

Izobraževanje starejših odraslih podpira integracijo starejših odraslih v družbo in je že samo zase vključevalna dejavnost. Prinaša učinke za posameznika in skupnost.

Preproste prostočasne dejavnosti, kakršne sicer stereotipno namenjamo starejšim odraslim niso dovolj in izobraževanje starejših odraslih velja zastaviti » resno«, s posledicami za posameznika in družbo kar vpliva na vse razsežnosti izobraževanja(vsebina, metode, cilji).

Vsebine in metode izobraževanja starejših odraslih in nasploh vsi vidiki tega izobraževanja so v podporo integraciji starejših v družbo. Integracija starejših v družbo pomeni tudi, da prihaja do prenosa vednosti starejših odraslih, ki se je oblikovala na posameznih področjih. To pa vodi v povezave med:

- fizično, v prostoru navzočo in virtualno ponudbo izobraževanja,
- formalnimi in neformalnimi oblikami izobraževanja,
- individualnimi in skupinskimi oblikami izobraževanja,
- izobraževanjem v civilnih, javnih in zasebnih organizacijah,
- različno izobraženimi starejšimi
- med starejšimi in drugimi generacijami

Načelo prostovoljnosti omogoča svobodno izbiro izobraževanja in prostovoljno udeležbo v izobraževanju.

Načelo sodelovanja starejših odraslih v vseh fazah andragoškega cikla

To načelo zahteva dobro poznavanje in nenehno spoznavanje cilje in skupine, sodelovanje skupine pri oblikovanju nestrukturiranega dela izobraževalnega programa, sodelovanje skupine pri nastopih v javnosti, delovanju v lokalni skupnosti, itd.

Načelo nediskriminatornosti se nanaša na pozitiven odnos do starosti, staranja pri vseh vpletenih v izobraževanje.

Načelo ekonomičnosti terja – zlasti v obdobju gospodarske recesije – posebej skrbno uporabo obstoječe infrastrukture (prostorske, kadrovske, materialne). Izobraževanje starejših naj poleg obstoječih in uveljavljenih organizacij teče še v lokalnih skupinah, društvih, knjižnicah, centrih za socialno delo ter v mrežah ustanov za izobraževanje odraslih, na fakultetah, po spletu, itd.

Načelo znanstvene podprtosti izobraževanja starejših odraslih.

Raziskovanje izobraževanja starejših odraslih doslej ni bilo deležno javne podpore. Ker gre za veliko družbeno skupino in doslej slabo raziskano je znanstveni in razvojni pristop nujen.

Cilji izobraževanja starejših odraslih

Katere cilje si zastavljamo z izobraževanjem starejših, je odvisno od vrednostne naravnosti do starejših. Tam, kjer starejše pojmujejo predvsem kot breme mlajših generacij, so starejši prepuščeni družinam in se zdi odveč in izobraževanja za starejše odrasle ni oziroma se ga v najboljšem primeru obravnava kot zanemarljivo prostočasno dejavnost brez ambicije, da bi se ob pomoči izobraževanja posameznik spreminjal in bi se spreminjala družba. Drugod izobraževanje starejših obravnavajo kot socialno-varstveno storitev in so zato močno naklonjeni oblikam kot so skupine za samopomoč. V razvitejših okoljih pa so prepoznali starejše kot pomemben člen družbeno-ekonomskega razvoja, kot nosilce nesnovne kulturne dediščine. Izobraževanje starejših odraslih ima v teh okoljih pomembno vlogo in temu ustrezne cilje.

Mnogi cilji izobraževanja starejših odraslih so skupni ciljem izobraževanja odraslih nasploh. To ne izključuje njihove aplikacije na ožjo ciljno skupino – starejše odrasle, za katere so primeri dobre prakse na voljo, vendar so premalo raziskani, v dosednji ponudbi še ne dovolj upoštevani in za udeležbo v njej (še) ne spodbujani. Gre torej bolj za identifikacijo tistega (prevladujočega) dela starejših, ki so iz prevladujočih trendov družbene dinamike izključeni in jim je treba zagotoviti enake možnosti kot drugim družbenim skupinam. Specifična cilja za starejše odrasle sta predvsem priprava na življenjske spremembe in nove socialne vloge ter medgeneracijsko povezovanje s prepoznavanjem in vključevanjem izkušensko pridobljenih znanja, življenjskih izkušenj, spretnosti in vrednot starejših v družbeni in ekonomski razvoj. Naš model temelji na sledečih podmenah: 1. starejši so v povezavi z drugimi generacijami nosilci družbeno-ekonomskega razvoja (starajoče se) družbe znanja, 2. značilnosti starejših vodijo predvsem v oblikovanje ponudbe, ki bo omogočala upoštevanje njihovih izkušenj in njihovo vpetost v socialno omrežje (sorodstveno, sosedsko oziroma lokalno, interesno, delovno – prostovoljsko ali plačano), 3. njihovo izobraževalno aktiviranje je dvojno: so vir in prejemnik znanj hkrati, namen izobraževanja je

torej usmerjen vanje kot posameznike in družbeno skupino ter hkrati od njih v širšo družbo.

Cilji izobraževanja starejših odraslih so:

1. Doseganje osebnostne rasti (več znanja, spretnosti, samozavesti, umeščanja v družbo, razumevanja sebe in družbe, itd.).
2. Doseganje in razvoj lastne družbene vrednosti s pomočjo organizirane in podprte družbene participacije (denimo v lokalni skupnosti).
3. Sodelovanje v e-gospodarstvu, e-upravi, e-komunikaciji, e-prostovoljstvu, ... zlasti v procesih odločanja o starejših.
4. Razvoj zaposljivosti in konkurenčnosti starejših na trgu dela.
5. Razvoj novih, času ustreznih »profesionalnih« prostovoljskih vlog starejših.
6. Priprava starejših odraslih na življenjske spremembe in nove socialne vloge.
7. Strukturirano in smiselno preživljanja prostega časa.
8. Medgeneracijsko povezovanje s prepoznavanjem in vključevanjem izkušenjskih znanj, življenjskih izkušenj, spretnosti, vrednot starejših v družbeni in ekonomski razvoj.
9. Krepitev socialne opore (informacijske, emocionalne, materialne, ...).
10. Spodbujanje raziskovanja:
 - a. različnih razsežnosti izobraževanja starejših odraslih in znanstvene podpore razvoju njihovega izobraževanja
 - b. vprašanj starejših odraslih in razvoja programov kritične geragogike
11. Okrepitev mreženja in sodelovanja med ponudniki izobraževanja in različnimi partnerskim organizacijami iz javnega, zasebnega in predvsem civilnega sektorja.
12. Okrepitev vloge obstoječih organizacij v civilnem sektorju, kjer je doslej nastalo največ spoznanj, tematiziranega znanja in kvalitativnih raziskav na področju.

Tako opredeljeni cilji omogočajo starejšim odraslim: tolmačenje njihove(-ih) kultur(-e) v sedanjosti, dostop do znanja in spodbujanje k učenju niže

izobraženih, kontekstualizacijo in posodabljanje znanja, obvladovanje dinamike izključevanja iz družbe ter dinamike sprememb družbe, ki so ji izpostavljeni, pogosto brez javne opore ter ohranjanje ravnotežja in razvoj medgeneracijskega sodelovanja.

Predlog ukrepov v podporo izobraževanju starejših odraslih

Za spodbujanje udeležbe starejših odraslih v izobraževanju v obstoječih organizacijah in projektih (Univerza za tretje življenjsko obdobje, Inštitut Antona Trstenjaka, javne ustanove, stanovska društva, ponudniki izobraževanja za odrasle ipd.) predlagamo ukrepe, ki so v skladni z obstoječimi strategijami na nacionalni ravni in na ravni mesta Ljubljana. Predstavljamo jih strukturirano in pri splošnih ukrepih navajamo tudi potencialne nosilce ukrepov. Predlogi splošnih ukrepov in ukrepov na nacionalni ravni se delno podvajajo, vendar smo zaradi preglednosti in možnosti presoje alternativ tako strukturo ohranili. Skupine ukrepov so sledeče:

A. SPLOŠNI UKREPI

B. UKREPI PO RAVNEH

1. Nacionalna raven
2. Lokalna raven
 - a. naloge občine
 - b. naloge podjetij
 - c. naloge nevladnih organizacij

C. UKREPI ZA POSAMEZNE SKUPINE STAREJŠIH GLEDE NA STAROST IN STANJE

1. Starejši delavci in delodajalci (za posodobitev znanj, pripravo na spremembo in ...)
2. Upokojeni v tretjem življenjskem obdobju (za kakovostno preživljanje prostega časa in ...)
3. Upokojeni v četrtem življenjskem obdobju (za ohranjanje neodvisnosti, izboljševanje počutja in ...)

A. SPLOŠNI UKREPI

Ukrep št. 1

Podpreti organizacijsko in kadrovsko stabilnost ter kontinuiteto uspešnih in mednarodno priznanih organizacij v civilnem in javnem sektorju, kjer izobraževalna ponudba za starejše odrasle že obstaja, in sicer s financiranjem omejenega števila delovnih mest strokovnjakov in/ali prostorskih ali programskih potreb.

Predlagani nosilci ukrepa: MŠŠ, MDDSZ

Ukrep št. 2

O obstoječi ponudbi bolje informirati in nenehno animirati javnost in še zlasti starejše odrasle za udeležbo (izvedba kampanje za osveščanje javnosti, za boljši odziv na dostopne oblike učne ponudbe med starejšimi odraslimi, uporabiti in prenesti že posplošene izkušnje Univerze za tretje življenjsko obdobje na tem področju na nove nosilce izobraževanja starejših. Pripraviti izobraževalni program za socio-kulturno animacijo javnosti o starejših odraslih in njihovih raznolikih socialnih okolij.

Predlagani nosilci ukrepa: Univerza za tretje življenjsko obdobje, Andragoški center Slovenije

Ukrep št. 3

Podpreti spremljanje, nastajanje in prenašanje andragoškega, gerontološkega in geragoškega znanja na potencialne nosilce izobraževanja starejših odraslih in na strokovne delavce javne izobraževalne mreže, knjižnic, galerij, društev, sindikatov, socialnih centrov, itd. Razvoj tega znanja z raziskavami in njegov prenos na strokovne delavce je ključen element razvoja izobraževanja starejših odraslih in medgeneracijskega povezovanja. Zasnova in razvoj partnerstva med civilnimi, javnimi in zasebnimi organizacijami v razvoju ponudbe in izvedbi izobraževalnih programov oziroma ciklov za starejše odrasle, je pri tem ključna.

Predlagani nosilci ukrepa: MŠŠ, MVZ, MK, MKGP-SRP prek ustanov kot so Andragoški center Slovenije, Univerza za tretje življenjsko obdobje, Inštitut Antona Trstenjaka, Univerza ... ter tudi druge ustanove javne, nevladne in

zasebne mreže ponudnikov izobraževanja odraslih, s posebnim poudarkom na tistih, v katerih so dejavni moški in katerih cilj presega osebne cilje (npr. gasilska društva, lovci, čebelarji).

Ukrep št. 4

Vplivati na zasnovo in razvoj izobraževalnih modulov o starejših na različnih univerzah in fakultetah. Ustanove z izkušnjami (Inštitut Antona Trstenjaka, Univerza za tretje življenjsko obdobje, Andragoški center Slovenije in druge) podpreti v njihovi mentorski vlogi pri razvoju teh modulov. Po vzoru iz tujine povezati izvajalce na univerzah s habilitiranimi izvajalci v civilnem sektorju.

Predlagani nosilci ukrepa: MŠŠ, MVZ

Ukrep št. 5

Podpreti razvoj dokumentacijskega centra, baz podatkov in specialne knjižnice Andragoškega centra Slovenije in Univerze za tretje življenjsko obdobje.

Predlagani nosilci ukrepa: MŠŠ, MK

Ukrep št. 6

Z razpisi spodbuditi preučevanje starejših v njihovih družbenih kontekstih ter na tej podlagi razvoj inovativnih izobraževalnih programov za starejše in njihovo dejavno sodelovanje v družbi (plačano in prostovoljno delo).

Predlagani nosilci ukrepa: MVZ, MŠŠ, MDDS

Ukrep št. 7

Z razpisi znova zagotoviti možnost infrastrukturnih razvojnih nalog na področju izobraževanja starejših odraslih.

Predlagani nosilci ukrepa: MVZ, MŠŠ, MDDS

Ukrep št. 8

Razpisati razvojne projekte različnih sektorjev hkrati npr. ob sodelovanju MŠŠ, MDD, Ministrstva za gospodarstvo, Ministrstva za zdravje, Ministrstva za kulturo in MKGP (Sektor za razvoj podeželja).

Predlagani nosilci ukrepa: glej ukrep št. 7

Ukrep št. 9

Zagotoviti spletno podporo za zbiranje, sistemiziranje, posredovanje in izmenjavo znanja starejših kot podlago za nastanek novih izobraževalnih programov.

Predlagani nosilci ukrepa: MŠŠ, MDDS

Ukrep št. 10

Podpreti mrežo mentorjev, ki so jih razvile različne institucije (Inštitut Antona Trstenjaka, Univerza za tretje življenjsko obdobje, Andragoški center Slovenije in številne druge) ter jo usmeriti v dejavno delo z vsemi skupinami starejših odraslih in partnersko razviti javno veljavni program izobraževanja in usposabljanja zanje za področje starejših odraslih in medgeneracijsko povezovanje.

Predlagani nosilci ukrepa: MŠŠ, MDDS

Ukrep št. 11

Omogočiti sporočanje izkustvenih znanj, življenjskih izkušenj, spretnosti in stališč, ki jih imajo starejši, v javnost (prek izobraževalnih programov, govornih in tiskanih medijev, spleta itd.) ter omogoči njihovo vgradnjo v izobraževalne programe.

Predlagani nosilci ukrepa: MŠŠ, MDDS ter civilni sektor (Zveza medgeneracijskih društev za kakovostno starost, Združenje za socialno gerontologijo in gerontoagogiko Slovenije, Gerontološko društvo, Inštitut Antona Trstenjaka z izobraževanjem prostovoljcev)

B. UKREPI PO RAVNEH

B1. NACIONALNA RAVEN

Zagotoviti je potrebno sistemska sredstva za:

Ukrep št. 1

omejeno število delovnih mest strokovnjakov v že obstoječih organizacijah za izobraževanje starejših odraslih za zagotovitev kontinuitete dela teh organizacij in ustvarjanje podmladka ter širjenje njihovega znanja;

Ukrep št. 2

nadaljnje raziskovanje in spoznavanje starejših odraslih in njihovih vprašanj v našem kulturnem prostoru in družbeni stvarnosti ter za širjenje spoznanj v obliki publikacij in izobraževalnih dogodkov ter nastopov v javnosti;

Ukrep št. 3

Preučevanje položaja starejših delavcev, razvoj izobraževalnih programov s področja upravljanja z različnimi generacijami zaposlenih v podjetjih (»age management«) in medgeneracijsko povezovanje. Programi morajo biti za starejše delavce in delodajalce hkrati. Pri tem se velja opreti na znanje, ki ga že imamo v posameznih ustanovah, tako javnih kot civilnih) (glej prilogo Primeri programov).

Ukrep št. 4

razvoj raznolike palete izobraževalnih programov

- v podporo širjenju in operacionalizaciji prostovoljstva starejših v javnih ustanovah (npr. kulturni mediatorji v muzejih),
- programov za starejše odrasle in muzejsko/bolnišnično/....ostala strokovna osebja,
- programov za andragoško usposabljanje starejših za prenos izkustvenega znanja na druge tako v podjetjih kot v izobraževalnih in drugih organizacijah za starejše,
- programov za učenje in sodelovanje starejših v lokalnem razvoju,

- programov za medgeneracijsko povezovanje,
- programov za javne kampanje za prepričevanje javnosti, animiranje starejših odraslih,
- programov za premoščanje vsakdanjih težav, posledic finančne krize, ipd. (WEB 2 projektov, razvoja in izvajanja polinstitucionalnega izobraževalnega programa v podporo obstoječim in novim izobraževalnim organizacijam za starejše.)

NAMEN(I):

za osebno rast, za plačano delo, za prostovoljno delo, izobraževanje za smiselno preživljanje prostega časa, za spodbujanje učenja tj. dejavnega smiselnega, namenskega in strukturiranega preživljanja prostega časa in spodbujanje nastajanja oblik medgeneracijskega sodelovanja, dejavno povezovanje z okolji drugih generacij, za zadovoljevanje čustvenih, kognitivnih in socialnih vrednot starejših odraslih in potrebe po uveljavljanju svojih vrednot, za spodbujanje družbene participacije starejših, ohranjanje in razvoj socialnih mrež, uveljavljanje vzajemnosti, priprava na drugačne stile učenja, omogočanje javnega udejstvovanja tudi po upokojitvi, individualizacija izobraževanja;

PRIMERI:

- Programi Univerze za tretje življenjsko obdobje: pripovedništvo, kaligrafija, kultura bivanja, jezikovno izobraževanje za turistično vodenje, kulturno mediatorstvo, geografija Slovenije, ipd.
- Seznam vsebin študijskih krožkov (dostopno na <http://sk.acs.si> rubrika Naši krožki- kje so in kaj delajo)
- Medgeneracijski programi (Inštitut Antona Trstenjaka)

Ukrep št. 5

razvoj svetovanja za dejavno staranje, za izobraževanje starejših odraslih in medgeneracijsko povezovanje.

Ukrepi št. 6

Širiti znanje o vprašanih starejših odraslih in njihovem izobraževanju na osebje Ministrstva za šolstvo in pripraviti publikacijo s temeljnimi pojmi in koncepti s tega področja za uspešen razvoj politike, zakonodaje, priprave razpisov, itd.

Ukrepi št. 7

Vplivati na razvoj formalnega izobraževanja za starejše odrasle na posameznih fakultetah in na nastanek izobraževalnih modulov o starejših odraslih v univerzitetnih programih.

Ukrepi št. 8

Poskrbeti za večje vedenje o že sprejetih strateških dokumentih, za usklajenost akcijskih načrtov, javnih razpisov, itd s temi dokumenti in spremljanje evropskih dogajanj na področju.

Ukrepi št. 9

Ustanoviti posvetovalno telo za vprašanja izobraževanja starejših. Povabiti strokovnjake iz izobraževalnih in raziskovalnih organizacij iz javnega, zasebnega in predvsem civilnega sektorja).

Ukrepi št. 10

Spodbuditi nove projekte in mreženje organizacij on pomoči evropskih sredstev.

Možni nosilci za navedene ukrepe: Univerza za tretje življenjsko obdobje v sodelovanju z muzeji, bolnišnicami, Andragoški center Slovenije, Filozofska fakulteta, Fakulteta za socialno delo, Pedagoška fakulteta, Ekonomska fakulteta, Fakulteta za socialno delo, Biotehniška fakulteta, itd.

B. UKREPI PO RAVNEH

B2. LOKALNA RAVEN - naloge občine

Ukrep št. 1.

Podpreti obstoječe uspešne organizacije za izobraževanje starejših odraslih in podpreti publiciranje njihovih spoznanj ter razvoj njihovih dokumentacijskih centrov za širjenje spoznanj.

Ukrep št. 2

Spodbuditi in podpreti raziskovanje izobraževanja starejših odraslih, samopomoči in dejavnega staranja,

Ukrep št. 3

Pripraviti in dopolniti svoje strategije pravilnike in akcijske načrte, tako da je v njih zajeta dejavna starost in je zajeto izobraževanje. Vključiti starejše v odločanje o njih samih in njihovem izobraževanju

Ukrep št. 4

Zagovoriti subvencionirane prostore za izvajanje dejavnosti izobraževanja starejših

Ukrep št. 5

Podpreti nove nosilce izobraževanja starejših (knjižnice, muzeje, centre za socialno delo, društva itd.) in inovativne projekte in mreženje različnih organizacij

Ukrep št. 6

Odpreti »odprte prostore druženja«, pisarne dejavnih državljanov, zagotoviti izobraževanje starejših državljanov za delovanje v takšnih pisarnah. Zagotoviti izvajanje javne kampanje.

Ukrep št. 7

Širjenje vedenja o strateških usmeritvah in upoštevanje teh usmeritev pri svojem delovanju ter izobraževanje občinskih uslužbencev o vprašanjih dejavne starosti in izobraževanja starejših.

Ukrep št. 8

Razviti komunalno politiko starosti in staranja, ki spodbuja dejavno staranje in izobraževanje in sodelovanje starejših pri odločanju.

Ukrep št. 9.

Podpreti projekte, ki temeljijo na izobraževanju starejših inboljšajo življenje v mestu.

Ukrep št. 10

Dati vidno mesto starejšim in njihovem izobraževanju v občinskih dogodkih, publikacijah, mednarodnem sodelovanju mesta, v sodelovanju s pobratenimi Mesti, delovanju v nevladnih ustanovah (društva, zveze, ...).

Ukrep št. 11

Podpreti izobraževanje starejših za osebnostno rast, plačano delo ali prostovoljno sodelovanje v družbi.

Ukrep št. 12

Podpreti projekte, ki širijo vedenje o starejših delavcih in izobraževanje za zaposlovanje starejših delavcev.

Ukrep št. 13

Z javnimi razpisi podpreti izobraževalne projekte za znanje, ki ga potrebujejo starejši v partnerskem odnosu, družini, v vlogi starih staršev, pri skrbi za ostarele in bolne starše, pri obvladovanju vsakdanjega življenja.

Ukrep št. 14

Podpora razvoju sožitja starejših in širjenju vedenja o načrtovanju uspešne starosti in oblik življenja v starosti.

Ukrep št. 15

Podpora svetovanju in izobraževanju za uspešno vsakdanje življenje, premagovanje posledic finančne krize ipd.

Ukrep št. 16

Podpora ukrepom virtualnega izobraževanja starejših in izvajanju računalniškega opismenjevanja starejših.

Ukrep št. 17

Širjenje vedenja o četrtem življenjskem obdobju, izobraževanja starejših v institucionalnem varstvu, izobraževanja svojcev in osebja v podporo vključenosti starejših v institucionalnem varstvu v življenje in družbo.

Ukrep št. 18

Spodbuditi nastanek sklada za izobraževanje starejših.

B2. LOKALNA RAVEN – a. naloge nevladnih organizacij***Ukrep št. 1***

Ohraniti obstoječe uspešne nevladne organizacije za izobraževanje starejših in razvijati nove usmeritve in projekte, npr. izobraževanje starejših odraslih in javnih ustanov za uvajanje novih »profesionalnih« prostovoljskih vlog, za premagovanje posledic finančne krize in avtonomnost za vloge starejših v družini, za zdravo in poceni prehranjevanje, za varovanje okolja, za razumno, varčno rabo energije, za razumno gospodarjenje in porabo denarja, za ekonomsko in pravno opismenjenost, ipd. (glej tudi Ukrepi po ravneh, B1. Nacionalna raven, Ukrep 4). Potrebujemo tudi nove dialoške oblike za

tematiziranje, zbiranje, širjenje obstoječega domačega in tujega znanja na področju izobraževanja in drugih vprašanj starejših.

Ukrep št. 2

Izobraževanje osebja Zavoda za zaposlovanje in delodajalce ter organizacij civilne družbe za svetovanje starejšim delavcem, njihovo izobraževanje in druge oblike dejavnega vključevanja.

B2. LOKALNA RAVEN – b. naloge podjetij

Ukrep št. 1

Ustanoviti »Sklad za izobraževanje starejših«.

Ukrep št. 2

Preučiti predloge in ukrepe evropskih politik in modelov za ohranjanje starejših na delovnem mestu in širjenje teh oblik v podjetja.

Ukrep št. 3

Izobraževanje starejših delavcev, svetovanje za načrtovanje poklicne poti starejših delavcev, izobraževanje za mentorsko vlogo starejših delavcev, izobraževanje starejših delavcev za pridobivanje moči, iskanje ravnovesja med družinskim in delovnim življenjem za starejše delavce, ukrepi prožne varnosti (delo se izmenjuje z izobraževanjem (»job rotation«) ali izobraževanje starejših za to, da nadomestijo zaposlene med njihovim študijskim dopustom (glej tudi Ukrepi po ravneh, B1. Nacionalna raven, Ukrep 4).

Ukrep št. 4

Uvajanje projektov socialne ekonomije in socialnega podjetništva, kjer starejši z dopolnilnim izobraževanjem in usposabljanjem prevzamejo vlogo mentorjev ali se na podlagi takšnega izobraževanja in se tam zaposlijo.

Ukrep št. 5

Prepoznavanje podjetij z dobro prakso »age management« in širjenje spoznanj v obliki izobraževalnih programov in javne kampanje.

Ukrep št. 6

Razviti izobraževanje delodajalcev, socialnih partnerjev in osebja Zavoda za zaposlovanje ter organizacij civilne družbe (prim. Ukrepi po ravneh, B1. Nacionalna raven, Ukrep 4).

B2. LOKALNA RAVEN – c. naloge nevladnih organizacij

Dajati pobude in sodelovati v vseh predlaganih ukrepih.

C. UKREPI ZA POSAMEZNE CILJNE SKUPINE STAREJŠIH GLEDE NA STAROST IN STANJE

C1. Starejši delavci in delodajalci (za posodobitev znanj)

Namen: posodabljanje in pridobivanje funkcionalnih znanj, izboljševanje delovnih zmožnosti, aktivno prilagajanje pogojev za učinkovitejše delo (npr. orodja, raspored prostega časa, izobraževanje za razumevanje položaja), krepitev socialnih vezi na delovnem mestu, spodbujanje pripadnosti delovni organizaciji ter prenosa lastnih znanj na mlajše.

Ukrep št. 1

Razviti izobraževanje starejših delavcev, delodajalcev in socialnih partnerjev; poskrbeti za javno kampanjo, zagotoviti kontinuiteto izobraževanja za vse delavce. Ustvariti izobraževalne web 2 platforme za zbiranje, izmenjavo in širjenje znanja v podjetjih in med vsemi generacijami zaposlenih, uvesti izobraževalne programe UŽU (Usposabljanje za življenjsko uspešnost), ki budijo zanimanje za nadaljnje izobraževanje ter uporabiti znanje Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje in AGE, Bruselj, Direktorata za delo pri MZDDS; glej tudi Ukrepi po ravneh, B1. Nacionalna raven, Ukrep 4) , uvesti *certificiranje znanja starejših delavcev*, programe računalniškega opismenjevanja vseh zaposlenih, tudi najmanj izobraženih in ne glede na to, ali njihovo delovno mesto to zahteva ali ne.

Ukrep št. 2

Podpreti programe za zviševanje zaposljivosti in ustvarjanje novih delovnih mest in občasnih oblik plačanega in prostovoljnega dela (glej primere).

C1. Starejši delavci in delodajalci (za pripravo na spremembo; predupokojitveno izobraževanje)

Namen: priprava starejših zaposlenih na spremembo, informiranje starejših odraslih o možnostih izobraževanja in njihova priprava na drugačne stile učenja, osveščanje javnosti o značilnostih starejših, medgeneracijsko povezovanje;

Ukrep št. 1

Pripraviti starejše delavce na spremembo, na iskanje novih življenjskih vsebin, na psiho-socialne spremembe na spremenjeno vlogo v družini, na delovanje v lokalni skupnosti, na samostojno strukturiranje svojega časa.

Predlagani nosilci ukrepa: Gerontološko društva Slovenije, Univerza za tretje življenjsko obdobje, Sindikati, Združenje delodajalcev)

Ukrep št. 2

Razviti je potrebno integrirano svetovanje za dejavno staranje.

Predlagani nosilci ukrepa: Univerza za tretje življenjsko obdobje, ACS, FF

Ukrep št. 3

Razviti je treba izobraževanje za pridobivanje funkcionalnega znanja (podjetništvo, urejanje finančnih zadev, krepitev družbenih vezi, tudi z vrstniki možnosti za poklicno kariero ipd.). Potrebno je informiranje o izobraževalnih možnostih, ustrezne publikacije.

Predlagani nosilci ukrepa: Edusatis d.o.o., Univerza za tretje življenjsko obdobje, Ekonomska fakulteta, Zavod za zaposlovanje, institucije civilne družbe (društva, zveze); (glej tudi Ukrepi po ravneh, B1. Nacionalna raven, Ukrep 4).

Ukrep št. 4

Raziskati velja doživljanje upokojitve in sloge upokojitve ter vlogo oseb v tretjem življenjskem obdobju v odnosu do družine, lokalne skupnosti, družbe, ter smiselno oblikovanje prostega lasa po upokojitvi, opozoriti na stereotipe o tem obdobju, ki pripadajo nekdanjemu čas, in razviti ustrezne programe. Nosilci: nevladne organizacije v sodelovanju z delodajalci, sindikati, mrežo šol na vseh ravneh in javno mrežo izobraževalcev odraslih.

Zagotoviti možnosti raziskovanja (tudi na večjem vzorcu): stereotipov o starosti pri delodajalcih in starejših delavcih; vpliv načina upokojitve na kvaliteto življenja v pokoju, obnašanje delodajalcev in sodelavcev pri upokojevanju posameznih oseb, prehoda v pokoj v različnih kulturnih okoljih-tehnološki viški.

Prepoznavanje situacij in dejavnikov, ki lajšajo/otežujejo prehod od dejavnega, poklicnega življenja v pokoj? Kakšno vlogo imajo pri tem stan in družinska situacija, velikost in sestava družine, zdravstveno stanje, psihološki profil posameznikov,²⁰ poklicna pot, dejavnosti prostega časa, sredstva za življenje, družinske in socialne vezi, izobrazbena raven? Kako se spreminja pogled na upokojitev in pokoj (več francoski demograf Paul Paillat in sodelavci v raziskavi "*Prehod iz aktivnega življenja v pokoj*" (1986)

Predlagani nosilci ukrepa: FF, ACS, Univerza za tretje življenjsko obdobje, Fakulteta za socialno delo, Fakulteta za družbene vede, sindikati, Ekonomska fakulteta,...

C3. Upokojeni oz. v tretjem življenjskem obdobju (za kakovostno preživljanje prostega časa in ...)

Namen: ... spodbujanje družbene participacije starejših, ohranjanje in razvoj njihovih socialnih mrež, uveljavljanje vzajemnosti, spodbujanje učenja kot dejavnega smiselnega, namenskega in strukturiranega preživljanja prostega časa in oblike medgeneracijskega sodelovanja, dejavno povezovanje z okolji drugih generacij, zadovoljevanje ene temeljnih človekovih potreb in pogoja za socializacijo - *odziva na svoje vrednote*, s čimer se lahko po prenehanju vidnosti poklicne identitete oblikuje nova identiteta. Priprava starejših odraslih na drugačne stile učenja, omogočanje javnega udejstvovanja tudi po upokojitvi, individualizacija izobraževanja, potrjevanje in /ali pridobivanje znanja in spretnosti; utrjevanje samozavesti, gradnjo tolerantnosti, ohranjanje širokega pogleda na posamezna vprašanja, obvladovanje vsakdanjega življenja, prispevanje izkušenj, znanja in kulture za druge.

Ukrep št. 1

Razvoj izobraževalnih programov za doseganje naštetih namenov (glej tudi Ukrepi po ravneh, B1. Nacionalna raven, Ukrep 4).

Predlagani nosilci ukrepa: Univerza za tretje življenjsko obdobje, ljudske univerze, mreža študijski krožkov pri ACS, društva upokojencev, stanovska društva, muzeji, bolnišnice, Slovenska filantropija.

Ukrep št. 2

Razviti je potrebno in razširiti ponudbo izobraževanja za osebno rast , za plačano delo in za prostovoljno delo v skladu s potrebami lokalnega okolja; razviti velja medgeneracijske programe, ki ponujajo skupne vsebine vsem generacijam; spodbuditi dialoške oblike izobraževanja kot so forumi krajanov, Web 2 platforme, klepetalnice, diskusijske skupine v soseskah in izobraževalnih in drugih organizacijah; javno kampanjo in informiranje o izobraževanju v času po upokojitvi, izdajanje brošur.

Predlagani nosilci ukrepa: Univerza za tretje življenjsko obdobje, ljudske univerze. FF, ACS

Ukrep št. 3

Okrepiti vlogo organizacij civilnega sektorja na področju izobraževanja starejših odraslih in spodbuditi partnerstvo javnih, zasebnih in nevladnih organizacij.

Primeri že obstoječega povezovanja na področju izobraževanja in izobraževalnih programov: kritična geragogika, izobraževanje za prostovoljstvo, izobraževanje za družabništvo starejšim, upravljanje z denarjem, ali razumemo in uporabljamo pravo v vsakdanjem življenju, z znanjem proti posledicam finančne krize, računalniško opismenjevanje, računalniško podprto učenje starejših, računalniško podprti programi sodelovanja med generacijami.

Predlagani nosilci ukrepa: Univerza za tretje življenjsko obdobje. Inštitut Antona Trstenjaka, Mreža študijskih krožkov pri ACS, Središča za samostojno učenje, knjižnice, muzeji, galerije, občine, domovi starejših, stanovska in druga društva in nevladne organizacije, lokalne skupine, politične stranke, sindikati, itd)

C4. Upokojeni v četrtem življenjskem obdobju (za ohranjanje neodvisnosti izboljšanje počutja in ...)

Namen: razvoj pozitivnega samovrednotenja, izboljševanje svojega telesnega in mentalnega počutja; ohranjanje čim višje ravni neodvisnosti (samooskrbe), povečanje količine časa in pozornosti, ki jo starejši odrasli prejme; izobraževanje družine/skrbnikov in delavcev, ki delajo s starejšimi za premagovanje stereotipov in psihološko pomoč;

Ukrep št. 1

Raziskati psiho-socialne in izobraževalne potrebe v tem obdobju, vlogo javne mreže za starejše odrasle v četrtem življenjskem obdobju in vlogo družine, soseske, ipd.

Predlagani nosilci ukrepa: FF, Fakulteta za družbene vede, Fakulteta so socialno delo, Univerza za tretje življenjsko obdobje, Skupnost domov Slovenije

Ukrep št. 2

Razvijati programe in oblike izobraževanja in svetovanja za starejše odrasle v stanju odvisnosti in hkrati za svojce, osebe oz. skrbnike: programi so namenjeni krepitvi samopodobe starejših, posodabljanju funkcionalnega znanja in zbiranju znanja in stališč za njihov medgeneracijski prenos;

Uvesti oblike, programe in metode animacije v četrtem in za četrto življenjsko obdobje na domu in v institucionalnem varstvu. Uveljaviti različne dialoške oblike izobraževanja (diskurzivno in izkušensko učenje), skupine za samopomoč; individualne razgovore (o prehojeni življenjski poti, o interpretaciji posameznih stanj v družbi, o vlogi npr. starejšega v visoki starosti v družini), uvesti oblike izobraževanja in kulturnega delovanja (pisanje zgodb in iger iz življenja udeleženca, postavite igre na oder, predstavitev igre javnosti), spodbujanje stikov s slavnimi osebami, razgovori o biografijah slavnih in preprostih ljudi, uvajanje slušne podlage za izobraževanje.

Ukrep št. 3

Krepiti partnerstvo javnih, zasebnih in nevladnih organizacij na medsektorskem področju izobraževanja, kulture, zdravja. Krepitev etičnih vidikov izobraževanja in razvoj dejavnih in krajših oblik dela, ki temeljijo na dialogu. Predlagani nosilci ukrepa: domovi starejših, Inštitut Antona Trstenjaka, Gerontološko društvo Slovenije, Društvo upokojenih pedagoških delavcev, društva upokojencev, centri dnevnih aktivnosti starejših. Center za pomoč starejšim na domu.

Zaključna misel

Starejši so slabo poznana in težje dosegljiva ciljna skupina. Zelo dolgo smo jih pojmovali kot monolitno skupino in jih obravnavali skozi prizmo stereotipov v vsakdanjem življenju in politiki. Živimo v starajoči se in vse bolj izobraženi družbi, kjer je zastarele vzorce utemeljeno spremeniti in jih nasloniti na poglobljeno raziskovalno podprto poznavanje različnih skupin starejših in družbenih sprememb. Negativne posledice enostavnih kratkoročnih rešitev dokazujejo neredki primeri stisk doma in v tujini, zato je potrebno predvsem

okrepiti mednarodno primerljive in uspešne domače ustanove ter ohraniti primerjalne prednosti družbenega razvoja in izobraževanja odraslih v Sloveniji. To pomeni, da je potrebno preseči morebitno ogibanje izobraževalnih institucij starejšim zaradi primeža nizkega in nerednega financiranja ter nedobičkonosnosti izobraževanje (starejših) odraslih. Le-to ima (lahko) pomembne družbene posledice in je tudi del slovenske kulture.

Model zato obravnava starejše kot konstitutivni del družbe, ki nudi oporo, nas spremlja in uči ter je pripravljen sporočila tudi sprejemati. Dejavnost mnogih ustanov in posameznikov na področju izobraževanja starejših odraslih zato podpira in nadgrajuje, saj jih potrebujemo tako v strokovnem kot tudi v osebem svetu ter še predvsem pri zagotavljanju družbene kohezije na vseh ravneh (družina, lokalna skupnost, regija, država, strokovne in civilne iniciative).

Povečati je treba vedenje o tem, da so starejši odrasli raznoliki, da so nosilci nesnovne kulturne dediščine, torej tudi znanja za današnji čas. Uveljaviti je potrebno vedenje o metodah socio-kulturne animacije za to, da bi starejše pritegnili v izobraževanje. Zagotoviti je treba kontinuiranost izobraževanja v poznejših letih življenja ter usposabljanje:

- starejše odrasle vseh skupin, ki jih obravnavamo v modelu in
- predstavnike družbenih skupin, ki jih obdajajo, kajti te so tudi naše ciljne skupine (delodajalci, socialni partnerji, družina, itd) in izobraževalce starejših odraslih.

Predvsem pa je potrebno starejšim še naprej zagotavljati dostop do neformalnega in formalnega izobraževanja skozi javno-civilno-zasebno partnerstvo. Verjamemo, da bodo zbrani podatki, interpretacije in primeri omogočili ne le realizacije ukrepov, temveč tudi kakovostno razpravo o problematiki ter navezavo modela na nastajajoči predlog zakona o izobraževanju odraslih.

Literatura

- Banovec T. 2007. Vseživljenjsko učenje, flexicurity (varna prožnost), potrebni podatki in razvojne politike, naslonjene na njih. Posvet Vseživljenjsko izobraževanje in aktivno staranje. Republika Slovenija, Državni svet, 15. maj 2007
- Battersby, D. 1987. From Andragogy to Gerogogy. *Journal of Educational Gerontology*, št.1, str. 4–10.
- Bee, H. L. 1996. The Journey of Adulthood. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Campbell, C. 2000. Social Capital and Health: Contextualizing Health promotion within Local Community Networks. V: Baron, Stephen, Field, John, Schuller, Tom (ed.). Social Capital. Critical Perspectives. Oxford: University Press, str. 182-196
- DeSimone, R. L., Werner, J. M. in Harris, D. M. 2002. *Career Management and Development*. V: DeSimone, R. L. et al. 2002. *Human Resource Development*. Third edition. Harcourt College Publishers, Philadelphia.
- Destovnik, K. 2007. Priporočil iz situacijske analize problematike zaposlovanja starejših v Sloveniji. Posvet Vseživljenjsko izobraževanje in aktivno staranje. Republika Slovenija, Državni svet, 15. maj 2007
- EAEA 2006. *Adult education trends and issues in Europe* (študija). <http://www.eaea.org/doc/eaea/AETIstudyfinal.doc>.
- Erikson, E. H. 1994. Vital involvement in old age. New York, London: W.W. Norton & Company.
- EUROSTAT, 2008. Sustainable Development Indicators. Query: 14.02.2008. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/basic/sd&product=EU_SD_main&root=EU_SD_main&depth=2 in ec.europa.eu/eurostat/
- EUROSTAT, 2008. Structural Indicators. Query: 14.02.2008. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=EU_strind&depth=2
- Evropska komisija 2005. Sporočilo Evropske komisije: Zelena knjiga „Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami“. KOM/2005/94. Bruselj, 16.3.2005. Dostopno na http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/com/2005/com2005_0094sl01.doc
- Evropska komisija. 2005a *Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami – Zelena knjiga*. Urad za uradne publikacije Evropske skupnosti, Luksemburg. Dostopno na http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2005/ke6705266_sl.pdf.
- Federighi, P. 1994. Older adults - from the problem to educational resources. V: Older adults as helpers in learning processes. Barcelona: European Association for the Education of Adults, str. 15-19.
- Field, J. 2005. Social Capital and Lifelong Learning. Bristol: The Policy Press.

Field, J., Schuller, T., Baron, S. 2000. Social Capital and Human Capital Revisited. V Stephen Baron, John Field, Tom Schuller (ur.), Social Capital: Critical Perspectives, 243-263. Oxford: University Press.

Filipović, M. 2007. Prostorska determiniranost omrežij starejših in vloga sosedov v časovni perspektivi. Teorija in praksa, let. 44, 1-2/2007, str. 298 - 316

Findeisen, D. 1999. Izobraževanje odraslih v njihovih poznejših letih. Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko (Doktorska disertacija).

Findeisen, D. 2007. Razprava na: Posvet Vseživljenjsko izobraževanje in aktivno staranje. Republika Slovenija, Državni svet, 15. maj 2007

Findeisen, D. 2008. Pravilnik o opredelitvi in konceptu Univeze za tretje življenjsko obdobje <http://www.univerzazatretjeobd-drustvo.si/potekstudija.htm> 18.7.2008

Formosa, M. 2002 Critical Gerogogy: developing practical possibilities for critical educational gerontology. *Education and Ageing*, št. 1, str. 73-85.

Furlan, I.. Čovjekov psihički razvoj (Človekov psihični razvoj). Zagreb. Školska knjiga

Glendenning, F. 2000. Teaching and Learning in Later Life: theoretical implications. Aldershot: Ashgate.

Glendenning, F., Battersby, D. 1990. Why We Need Educational Gerontology and Education for Older Adults: a statement of first principles. V Glendenning, F., Percy, K. (ur.). Ageing, Education and Society: Readings in Educational Gerontology. Keele: University of Keele, Association for Educational Gerontology.

Habermas, J. 1994. The theory of communicative action. Volume One: Reasons and the Rationalisation of Society. London: Heinemann.

Hatton-Yeo, A., Ohsako, T. 1999. Intergenerational programmes: public policy and research implications: an international perspective. Stoke on Trent: The Beth Johnson Foundation. Hamburg: Unesco Institute for Education, UIE.

Hlebec, V. 2004. Socialna omrežja starostnikov. V: M. Novak et al., Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo, str. 111-120.

Hlebec, V., Kogovšek, T. 2003. Konceptualizacija socialne opore. Družboslovne razprave, 21, št. 43, str. 103-126.

<http://www.retirement-scope.axa.com/synthesis/download/retirementscope.pdf>
http://www.u3a.org.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=160&Itemid=178
http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/socrazgledi/SR2006.pdf
<http://www.uni-ulm.de/LiLL/>

Illeris, K. 2002, 2004. The Three Dimensions of Learning. Frederiksberg: Roskilde University Press.

Järvi H. 2003. Relationships between generations in Finland – trends and challenges. V: Socrates-Erasmus intensive seminar Social policy for the elderly: Intergenerational relationships European experience March 8-15, 2003, ur. Blaž Mesec in Vida Milošević Arnold

Jarvis P. 2003. Human Learning as Existential: Behaviourism revisited. V: Current issues in adult learning and motivation, adult education colloquium, abstracts, 7th Adult education colloquium, Ljubljana, October 17.-18. 2003. Radovan M. (Ur.). Ljubljana, Andragoški center: 7

Jarvis, P. 2001. Learning in later life : an introduction for educators & carers. London: Kogan Page. cop. 2001. XIV, 162 str. ; 24 cm. ISBN 0-7494-3398-1

Jarvis, P. 1992. Paradoxes of learning: On Becoming Individual in Society. San Francisco: Jossey Bass.

Jelenc Krašovec, S. in Kump, S. 2006. Širjenje socialnih mrež starejših ljudi s pomočjo izobraževanja. Socialno delo, letnik 45, št. 3-5. Dostopno preko: http://www.fsd.si/sd/SLO/arhiv/2006_3-5/KAZALO-ABSTRAKTI.HTML#143.

Jelenc Krašovec in Kump, S. 2008. Izobraževanje starejših odraslih. Interno neobjavljeno gradivo, 94 s.

Jelenc, Z. 1989. Odrasli prebivalci Slovenije v izobraževanju. Ljubljana: Pedagoški inštitut in Skupnost izobraževalnih centrov.

KAD. 2008. Staranje prebivalstva: izziv in odgovornost države, podjetij in posameznikov, Grand hotel Union, 27. 5. 2008. Odnos Slovencev do starosti in varčevanja za starost, 24 s. ter Odnos podjetij do starejših zaposlenih, 37 s.

Kajzer, A.. 2007. Izzivi dolgožive družbe v Sloveniji in Finska politika aktivnega staranja. Posvet Vseživljenjsko izobraževanje in aktivno staranje. Republika Slovenija, Državni svet, 15. maj 2007

Kilgore, D. W. 1999. Understanding learning in social movements: a theory of collective learning. International Journal of Lifelong Education, št. 3, str. 191-202.

Kim, A., Merriam, S. B. 2004. Motivations for learning among older adults in a Learning in retirement institute. Educational Gerontology, št. 30, str. 441-455.

Klercq, J. 2005. Pan European Forum for Education for the Elderly (PEFETE): *Keep on moving: 2nd policy paper. Learning in later life in Europe*. Odyssee, Baarn.

Kohli, M., 2008. Rethinking intergenerational solidarity in ageing societies. Medgeneracijska solidarnost za družbe sožitja in socialne povezanosti, Brdo, 27.-29. 4. Slovenija, European University Institute, Florence

Kolarič, Z., Črnak-Meglič, A., Rihter L., Boškić R., Rakar T. 2006. Velikost, obseg in vloga zasebnega neprofitnega sektorja v Sloveniji. CRP - Celovita analiza pravnega in ekonomskega okvirja za delo nevladnih organizacij. UL, FDV, Center za proučevanje družbene blaginje

Kolb, D. A. 1984. Experiential learning: experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Komisija Evropskih skupnosti 2006. Komunique Evropske komisije: *Adult learning: It's never too late to learn* (Izobraževanje odraslih: Za učenje ni nikoli prepozno). KOM/2006/614. Bruselj, 23.20.2006. Dostopno na http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0614en01.pdf.

Kouvonen, A. 2000. Experiences of age discrimination in working life in Finland, Education and ageing, št. 1, str. 41-48.

Kožuh Novak, M. 2007. Pravice starejših do izobraževanja z vidika kakovosti življenja. Posvet Vseživljenjsko izobraževanje in aktivno staranje. Republika Slovenija, Državni svet, 15. maj 2007

Krajnc, A. 1992. Kako smo snovali slovensko univerzo za tretje življenjsko obdobje. Ljubljana: Univerza za tretje življenjsko obdobje.

Krajnc, A. 1999. Paradoks tretjega življenjskega obdobja: starejši imajo več osebne svobode, možnosti za uresničevanje ciljev pa manj. Andragoška spoznanja, št. 3, str. 5-18

Kump, S. 2008. Izobraževanje in država blaginje v mednarodni perspektivi. Sodobna pedagogika 1, s. 38-56, letnik 56

Kump, S., Jelenc Krašovec, S. 2005. Izobraževanje – možni dejavnik krepitev moči in vpliva starejših odraslih. Družboslovne razprave. Letnik 21, št. 49/50, str. 243-261.

Kump, S., Jelenc Krašovec, S. 2006: Učenje in izobraževanje starejših odraslih – njihova motivacija in ovire skozi čas. Andragoški kolokvij, Ljubljana, 17.10.2006. http://tvu.acs.si/ak/10/datoteke/program/Ucenje_in_izobrazevanje_starejsih_odraslih.pdf.

Mandič, S., Hlebec, V. 2005. Socialno omrežje kot okvir upravljanja s kakovostjo življenja in spremembe v Sloveniji med letoma 1987 in 2002. Družboslovne razprave, 21, št. 49/50, str. 263-285.

Manheimer, R. J. 2002. Older Adult Education in the United States: Trends and Predictions. http://www.unca.edu/ncccr/Reports/older_adult_education_in_the_US.htm

MDDSZ. 2006a. *Nacionalna strategija skrbi za kakovostno staranje prebivalstva in za solidarno sožitje generacij v Sloveniji* (PREDLOG) – pripravila medresorska delovna skupina. http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/strategija_staranje_sozitje_2006_jrazprava_5_6_06.pdf.

MDDSZ. 2006b. *Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva*. Sprejeta na seji Vlade Republike Slovenije, dne 21.9.2006. Dostopno na http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/strategija_varstva_starejsih_splet_041006.pdf.

Mesec, B. Milošević-Arnold V. 2003. Social policy for the elderly :intergenerational relationships : European experience AU= CB=[Socrates-Erasmus Intensive Seminar](#). Ljubljana PP=Ljubljana PU=Faculty of Social Work

Midwinter, E. (ur.) 1997. Releasing the Resource; Older Adults as Helpers in Learning Processes. Barcelona: European Association for the education of Adults.

Mirčeva, J. 2005. Vključenost odraslih v izobraževanje, *Andragoška spoznanja*, 4, 10-21.

Mohorčič Špolar, V. et al. 2001. Udeležba prebivalcev Slovenije v izobraževanju odraslih. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.

OECD 2004. Lifelong Learning, policy brief. Organisation for Economic Co-operation and Development, <http://www.oecd.org/dataoecd/17/11/29478789.pdf>.

Pečjak, V. 2007. Psihologija staranja. Bled: Samozaložba.

Pohlmann Stefan. 2002. Facing an ageing world: recommendations and perspectives Deutsches Zentrum für Altersfragen, Berlin, Regensburg. Beiträge zur sozialen

Primožič, V.L. 2002. Izobraževanje starejših pri Univerzi za tretje življenjsko obdobje. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Ramovš, J. 2004. Star človek v današnji družini V: Kakovostna starost – letnik 7, št. 3

Ramovš, J. 2008. Creating new intergenerational solidarity in today's and tomorrow's Europe. Opening plenary lecture at the Slovenian EU Presidency conference Intergenerational Solidarity for Cohesive and Sustainable Societies. Brdo, Slovenia, 28-29 April, 2008, 6 s.

Ryff, C.D. & Essex, M.J. 1992. The interpretation of life experience and well-being; the sample case of relocation. *Psychology and Aging*, 7, 507-517.

Dragoš, S., V. Leskošek 2003. Družbena neenakost in socialni kapital. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.

Schuller, T. 2004a. Studying benefits. V: Tom Schuller, John Preston, Cathie Hammond, Angela Brassett-Grundy and John Bynner, *The Benefits of Learning. The impact of education on health, family life and social capital*, str. 3-11. London and New York: RoutledgeFalmer.

Stadelhofer, C. 2002. The significance of general scientific – orientated continuing education for older adults on the way to the 21st century. Dostopno preko: <http://www.uni-ulm.de/LiLL/5.0/aufsaeetze/CarmenStadelhofer/significance.pdf>.

Statistični urad Republike Slovenije. 12.12. 2008. in
<http://www.stat.si/pxweb/dialog/statfile2.asp>
<http://www.stat.si/pxweb/dialog/statfile1.asp>

Strategija vseživljenjskosti učenja v Sloveniji, Ministrstvo za šolstvo in šport, julij 2007

Strauss, A. and Corbin, J. 1990. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Newbury Park: Sage Publications.

Strawn, C. L. 2003. The Influences of Social Capital on Lifelong Learning among Adults who did not finish High School. Cambridge: NCSALL.
http://www.lsal.pdx.edu/downloads/op_strawn.pdf.

Sugarman, L., Woolfe, R. 1997. Piloting the Stream: the Life Cycle and Counselling. V: Palmer, S., McMahon, G. (ed.). Handbook of Counselling. London, New York: Routledge. Second Edition.

SURS. 2005. Statistične informacije: Prebivalstvo, 2005.

SURS.2007. Slovenija v številkah 2007 (www.stat.si/doc/pub/slo_figures_07.pdf)

Swindell, R. in Thompson, J. 1995. An International Perspective of the University of the Third Age. Dostopno preko: <http://worldu3a.org/worldpapers/u3a-worldwide.htm>.

Symeonides, K. 1994. Interaction of school students and older adults. V: Older adults as helpers in learning processes. Barcelona: European Association for the Education of Adults, str. 143-147.

Študijski programi na Univerzi za tretje življenjsko obdobje. Dostopno preko: <http://www.univerzazatretjeobd-drustvo.si/studijskiprogrami.htm>.

Šušteršič, J., Rojec, M., Korenika, K. (ur.) 2005. *Strategija razvoja Slovenije*. Sprejeta na Vladi RS 23.6.2005. Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana. Dostopno na: <http://www.sigov.si/zmar/projekti/srs/StrategijarazvojaSlovenije.pdf>.

Thang, P. in Warvik, G. 2000. Adult education in Sweden: possibilities for the middle aged and older people, Education and Ageing, št.1, str. 49-63.

Uradni list RS (2005): *Resolucija o nacionalnem programu prehranske politike 2005 – 2010 /ReNPPP/*. Državni zbor RS, datum sprejema: 22.03.2005. Uradni list RS, št. 39/2005 <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200539&stevilka=1392>.

Van der Kamp, M. 1996. Participation: Antecedent Factors. V Tuijnman, A. C. (ur.): International Encyclopedia of Adult Education and Training: str. 565-570. Oxford, New York: Pergamon Press.

Vincent, J.A. 1999. Politics, power and old age. Open University Press. 160 p.

Worthy, E.H., Ventura-Merkel, C. 1982. Older volunteers: a fact sheet. Washington: National Council of the Aging.

Zedlewski, R. S. in Schaner, G. S. 2006. Older Adults Engaged as Volunteers. <http://www.urban.org/publications/311325.html>

Zupančič, M. 2007. Strategija aktivnega staranja.V: Posvet Vseživljenjsko izobraževanje in aktivno staranje. Republika Slovenija, Državni svet, 15. maj 2007

PRILOGA 1

Institucije in dokumenti na nacionalni ravni kot pravne podlage za izobraževanje starejših odraslih

Razvoj sistemske skrbi za starejše se je pričel z ustanovitvijo **ZPIZ** (1965) in vladnimi načrti iz let 19964 in 1985. Primarno mrežo so odtelej predstavljali **Centri za socialno delo**, ki so nudili programe tudi za starejše, z vidika socialne varnosti je bil pomemben tudi **Zakon o socialni pomoči** (1992). **Urad za starejše pri MDD** je pripravil in do potrditve na Vladi 21. septembra 2006 uveljavil tim.

Strategijo varstva starejših do leta 2010

– solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva

Strategija opredeljuje naslednjih 12 področij varstva starejših:

1. skrb za ustvarjanje pogojev za aktivno vključevanje tretje generacije v proces dela in zaposlovanja,
2. skrb za socialno primerne in finančno vzdržne pokojnine,
3. dejavnost dolgotrajne oskrbe z zavarovanjem za dolgotrajno oskrbo,
4. skrb za delovanje sodobnih programov socialnega varstva na področju staranja in sožitja generacij,
5. skrb za preventivno krepitev zdravja starih ljudi, za njihovo zdravljenje in za stabilnost sistema zdravstvenega zavarovanja,
6. **skrb za vzgojo in izobraževanje mlade in srednje generacije za kakovostno sožitje s starimi ljudmi, ob prehodu v tretje življenjsko obdobje za pripravo na kakovostno staranje in sožitje z mlajšima generacijama ter za primerne pogoje vseživljenjskega učenja in izobraževanja za starejše,**
7. usmeritev kulture, zlasti javnih občil, v sodelovanje pri skrbi za rast nove solidarnosti med generacijami in za kakovostno človeško preživetje družbe z velikim deležem starega prebivalstva,
8. usmeritev raziskovanja in znanosti na področje staranja, starosti in sožitja med generacijami,
9. usmerjanje prostorskega planiranja za tako stanovanjsko in javno ureditev, ki bo primerna za življenje in delo starih ljudi,
10. razvoj sodobnih komunikacijskih sredstev po meri starih ljudi in njihovo udeležbo pri vsakdanji rabi teh sredstev,
11. tak razvoj prometa, ki bo omogočal gibljivost in udeležbo starih ljudi, ter
12. skrb za učinkovito zaščito starih ljudi pred nasiljem in zlorabami.

(MDDSZ, 2006a)

Strategija se področja **izobraževanja starejših** loteva v smislu, da je na področju vzgoje in izobraževanja pozornost namenjena kakovostnemu sožitju mlajših generacij s starimi ljudmi (usmerjenost v izobraževanje mlajših generacij za kakovostno sožitje s starejšimi), hkrati pa je usmerjena v zagotavljanje primernih pogojev za vključevanje starejših v vseživljenjsko učenje in izobraževanje. Na **področju dela in zaposlovanja** strategija namenja posebno pozornost skrbi za ustvarjanje razmer za aktivno vključevanje tretje generacije v proces dela in zaposlovanja (MDDSZ 2006: Nacionalna strategija skrbi za kakovostno staranje prebivalstva v Sloveniji (predlog)) Sestavni del strategije je tudi predlog za ustanovitev **Sveta za solidarno sožitje generacij in za kakovostno staranje prebivalstva v Sloveniji**, ki naj bi skrbel za uresničevanje strategije v obdobju do leta 2010 ter za izvajanje usklajene in kontinuirane politike na tem področju tudi v prihodnosti, ko bo postajal problem staranja prebivalstva še bolj pereč. Dopolnilo k Strategiji varstva starejših do leta 2010 je Strategija aktivnega staranja iz leta 2006 (Solidarnost, sožitje in kakovostno staranje, OPRČV 2007-2013) za ključni cilj opredeljuje 50% zaposlenost populacije 45+.

Resolucija o nacionalnem programu prehranske politike 2005 – 2010 podpira aktivni življenjski slog starejšega prebivalstva. Le-ta namreč zmanjšuje možnosti pojava bolezni in izboljšuje splošno kakovost življenja posameznika in večjih skupin prebivalstva vseh starosti. »Z vidika obravnave starejše populacije se zdi še posebej pomembno zmanjšanje števila od tuje pomoči odvisnih starostnikov in zvečanje števila tistih, ki so sposobni živeti kakovostno, samostojno življenje do visoke starosti.« (Uradni list RS 2005)

Strategija razvoja Slovenije

Pripravljena je bila leta 2005 in postavlja za cilj postati na znanju temelječa družba (torej bi k njej morali prispevati tudi starejši državljani). Večjo zaposlenost bi naj po tej strategiji omogočila kombinacija zviševanja stopnje delovne aktivnosti starejših, gospodarska rast in večja vlaganja v znanje:

*Stopnjo zaposlenosti lahko povečujemo le z zmanjševanjem stopnje brezposelnosti in povečevanjem stopnje delovne aktivnosti starejših (50–64 let), predvsem pa starostne **skupine 55–64, kjer je lizbonski cilj 50 % v letu 2010 oziroma povečanje starosti ob upokojitvi za 5 let**, stopnja zaposlenosti v Sloveniji pa je najnižja v EU. Ker je donos izobraževanja v tej starostni skupini nizek, bo večjo aktivnost starejših možno doseči le s počasnejšim izstopanjem iz trga dela. Kvantiteto na področju človeškega dejavnika bo morala nadomestiti kvalitete (bolj usposobljena in bolj izkušena delovna sila)* (Šušteršič in drugi (ur.), 2005: 39 – 40).

Osnovne pravice in omejitve upokojencem določa **Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju**. Dovoljene so oblike samostojnega podjetništva, samozaposlovanje ni ustrezno vključeno, možno je občasno honorarno delo,

pri katerem pa niso priznani dejanski stroški (potni, kotizacije, nočitve itd.). Zasebno raziskovalno delo opredeljuje **Zakon o raziskovalni in razvojni dejavnosti** – po njem upokojenec ne sme biti raziskovalec.

Zakon o delovnih razmerjih se šteje za starejšega delavca tisti, ki je starejši od 55 let, zlasti za ženske, pri čemer Zakon povzema določila Direktive 2000/78/ES so urejene s posameznimi določili npr. da uživajo posebno varstvo, da se lahko delno upokoji, da ne sme biti razporejen na nadurno ali nočno delo. Po Zakonu o raziskovalni in razvojni dejavnosti (2006) upokojenci ne morejo opravljati intelektualnega dela → pobuda Vladi za spremembo postopka in pogojev za vpis posameznikov v register zasebnih raziskovalcev.

Strategija aktivnega staranja

(Zupančič M. 2007) podrobneje opisuje predloge za uresničitev koncepta dejavnega staranja (glej poglavje Konceptualni okvir modela).

Strategija razvoja vzgoje in izobraževanja v Mestni občini Ljubljana

za obdobje 2009 – 2019 z naslovom Izziv za povečanje kakovosti VIZ otrok, mladine in odraslih je delo številnih strokovnjakov in vsebuje ločeno poglavje za odrasle. Za starejše odrasle predvideva ureditev in razširitev Univerze za tretje življenjsko obdobje, spodbujanje socialno ogroženih in zaposljivosti starejših odraslih in medgeneracijsko sodelovanje.

STRATEGJA VŽU V SLOVENIJI (z vidika »starejših odraslih«)

je podrobno utemeljen dokument, ki vsebuje tudi stališča do izobraževanja starejših odraslih in sicer za izobraževanje opredeljuje naslednje ciljne skupine in namen izobraževanja:

- starejši delavci (za delo ali novo poklicno pot), delodajalci, javnost (za sodelovanje in sožitje na delovnem mestu), za sodelovanje v NVO ali v prostovoljstvu; za prenos znanja na svojo in druge generacije;
- mediji in mlajši ljudje (za življenje in razumevanje starejših);
- starejši v podjetju ali lokalni skupnosti (za življenje po upokojitvi, v obdobju starejše odraslosti in odvisnosti, za razumevanje mlajših in komunikacijo z njimi);

Opredeljuje tudi naloge, ki so za starejše odrasle specifične:

- zagotoviti raziskovanje delovnih, življenjskih in izobraževalnih potreb
- spodbujanje vključevanja v programe za nove spretnosti/znanje in za poglobljanje in preverjanje že pridobljenih znanj/spretnosti
- krepitev mreže U3;
- spodbujati pogoje za uspešno učenje: potrebo, motivacijo in priložnost;
- spodbujanje kontinuitete z osebnimi načrti, potnim listom, poklicem »upravljaec znanja«, prisotnostjo v medijih, nagradami in priznanji, olajševanjem dostopa do informacij

Nevladne organizacije starejših odraslih

Inštitut Antona Trstenjaka

Ponuja programe usposabljanja za kakovostno sožitje s starim družinskim članom ter zamisel uvajanja nastanitve in oskrbe starih ljudi v tuji, to je oskrbniški družini, pri čemer bi z razvojnimi projekti razvili model, ki bi združeval nekatere bistvene prednosti družinske in institucionalne oskrbe starih ljudi. Inštitut izdaja revijo KAKOVOSTNA STAROST, izdaja jo Inštitut Antona Trstenjaka (inštitut <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/revija4.html>) ter so razvili naslednje izobraževalne programe:

- Javna pomoč družini pri skrbi za starega družinskega člana in za sožitje generacij v njej (9 ur);
- Sodobni dom za stare ljudi je dom četrte generacije (gospodinjske skupine; 10 ljudi)
- Medgeneracijsko prostovoljstvo
- Krajevno medgeneracijsko središče

Zveza društev upokojencev

združuje 60% starejših v Sloveniji, ki se zbirajo v Društvih upokojencev (Kožuš Novak, 2007:15), tj. 240.000 članov v 472 upokojenskih organizacijah (ibid:119). Po njenem mnenju so starejši »najbolj organizirana prebivalstvena skupina« (2007:19), v nasprotju z zdravstveno nezavarovanimi, kmeti in malimi obrtniki.

Slovenska filantropija

Društvo za promocijo prostovoljnega dela

Klub za generacijo 50+ (<http://www.posrcumlad.si/index.php?id=55>)

NVseniorske O s koordinacijskim odborom (KOSOS)

prepoznava problematiko in predlagane ukrepe, modele na podlagi tujih vzorov kot radikalne, vendar brez političnih priprav, brez javne diskusije in neglede na stališča NVO, kar ustvarja »sovražne razmere« (Banovec, 2007). Razumevanje VŽU kot sestavine »varne prožnosti« ni utemeljeno, ker omejuje učenje na ekonomski smisel in le kot manj pomembno duševno rekreacijo.

Zveza za socialno gerontologijo in gerontagogiko

Deluje s skupinami za samopomoč že 20 let.

Univerza za tretje življenjsko obdobje (več glej besedilo Modela)

je nepolitična in neverska organizacija za udejstvovanje starejših v študijskih krožkih in skupinah neglede na njihovo izobrazbo, politično, narodnostno ali versko pripadnost (Findeisen, Pravilnik <http://www.univerzazatretjeobd-drustvo.si/potekstudija.htm>).

Je civilno-družbeno gibanje, ki temelji na prostovoljnem delu, sodelovanju in prispevanju (<http://www.univezazatretjeobd-drustvo.si/nacela.htm>).

Deluje od leta 1984 in se ukvarja z vprašanji starosti, staranja, življenja starejših in njihovega družbenega položaja. S 5 zaposlenimi in 123 pogodbenimi mentorji ter mnogimi prostovoljci deluje na skupno 36 univerzah po vsej državi ter je leta 2007 izobraževala v Ljubljani 4736 starejših (5.3.2007 osebno). 25-letni razvoj izobraževanja starejših se je pričel z »1 mentorico in 6 študenti«, nadaljeval kot medinstitucionalno sodelovanje Andragoškega društva in Filozofske fakultete, ki je razvil in izpeljal najprej niz seminarjev, vzgojo mentorjev, izobraževal prostovoljce, napisal prve priročnike na to temo v Sloveniji, vodil mednarodne projekte, študijske obiske in raziskave, razvil publiciranje iz glasila »Dogajanja« v e-novice, zastavil Statut in »ducat« pravilnikov, iz občasnega medijskega pojavljanja razvil obsežno javno kampanjo zagovarjanja starejših v odnosu do ustanov in aktualnih vprašanj, vplival na financiranje najprej z dogovori, danes pa z spremljanjem razpisov in odzivanjem nanje ter se ob posamičnih vrhunskih dogodkih (Festival za tretje življenjsko obdobje, tabor na Brdu) in udeležbo starejših v izobraževanju razvil do mere, da po podatkih Eurostat-a zaseda drugo od 18. mest. Kožuh Novakova U3 opredeljuje kot »omejeno na krog imovitejših izobražencev«, ker sloni na osebnem plačevanju šolanja vključenih« (2007:20), po opredelitvi njene ustanoviteljice in vodje - dr. Findeisnove pa je »ena redkih organiziranih struktur, kjer se starejši in mlajši učijo drug od drugega«. Načela delovanja (pravica do učenja, kultura izmenjave, zaveza za dejavno delovanje, pozitiven odnos do starosti) in etični kodeks sta objavljena na spletni strani <http://www.univezazatretjeobd-drustvo.si/nacela.htm>.

Prek **Javnega sklada za kulturne dejavnosti** se v Ljubljani likovno udejstvuje prek 300 starejših.

PRILOGA 2

Ponudba izobraževanja starejših v Sloveniji (stanje: maj 2008)

	KDO	KAJ	ZA KOGA	VIR
1.	Mestna občina Ljubljana	Računalniški tečaj	Za starejše občane, brezplačno	www.seniorji.info
2.	Radio Slovenija 1. program	Oddaja STORŽ – Starejši v tretjem obdobju renesanse življenja	Starejši; vsi, ki se sprašujejo o kakovosti življenja	www.rtvsllo.si
3.	Univerza za tretje življenjsko obdobje Črnomelj	Uporaba računalniškega znanja Internet in elektronska pošta Angleščina za vsakdanjo rabo Nemščina za vsakdanjo rabo Italijanščina za vsakdanjo rabo Kako premagati stres? Bodi to, kar si Miselná telovadba Telovadba za zdravje Hrana in zdravje Aranžiranje cvetja in daril Slikanje na svilo Risanje na steklo Slikanje na platno Izdelava modnega nakita Izdelovanje suhih rož Oblikovanje gline na lončarskem vretenu Spoznavmo izvirno domačo obrt - klekljanje Kultura bivanja po Feng-shui Sporazumevanje in osebna rast	3. življenjsko obdobje	www.zik-crnomelj.eu
4.	* Andragoški zavod Maribor	Seniorji v akciji – program Grundtvig Seniorji v akciji je mednarodni projekt, s katerim želijo vzpodbuditi prenos znanj, spretnosti in izkušenj s starejših na mlajše generacije.	Starejši nad 55 let	www.azm-lu.si
5.	Univerza za tretje življenjsko obdobje Velenje	Tuji jeziki Računalništvo Literatura Geografija in zgodovina, umetnostna zgodovina Skrb za zdravje, utrjevanje spomina, komunikacija, osebnostna rast Kiparstvo, likovni krožek, lončarstvo, ustvarjalne delavnice Električne klaviature, citre, godba na pihala, frajtonarica, petje v skupinah Klekljanje, slovenske ljudske vezenine, ročna dela Sadjarstvo, okrasne rastline v majhnem vrtu Ohranjanje gibčnosti, plesni krožek, Qi gong, plavanje, pohodništvo, planinarjenje	starejši	www.uni-tri-velenje-drustvo.si
6.	Dom starejših občanov Fužine	Računalniški kotiček; brezplačni računalniški tečaji	Prebivalci doma	www.seniorji.info
7.	Ljudska univerza	-začetni in nadaljevalni tečaj angleščine	starejši	http://lur.robass.si/index.php

	Radovljica – Univerza za tretje življenjsko obdobje	- začetni in nadaljevalni tečaj nemščine - začetni in nadaljevalni tečaji računalništva - internet in elektronska pošta - digitalna fotografija - umetnostna zgodovina - humanistika - likovnim izražanjem - umetnostnozgodovinskimi potepanji - zelišči		?s_id=4&v_id=17&s_id2=17
8.	Osrednja knjižnica Celje – Univerza za tretje življenjsko obdobje	-jezikovno izobraževanje -domoznanstvo – kulturna zgodovina -umetnostna zgodovina -likovno izražanje -ročne ustvarjalnosti -računalniško usposabljanje -zeliščarstvo -pohodništvo -čitalnica – klepetalnica -digitalna fotografija -z glasbo skozi čas -motivacija za življenje -spoznajmo Slovenijo	starejši	http://www.ce.sik.si/stari.htm
9.	Lipa Domžale – Univerza za tretje življenjsko obdobje	-angleščina, nemščina, italijanščina, francoščina, ruščina, španščina -Umetnostna zgodovina -Psihologija -Zgodovina in kultura ljudstev -Zgodovina verstev -Islam in orientalski ples -Razumevanje sebe in sveta - meditacija -Astrologija -Kuhamo in pečemo -Računalništvo -Literarni krožki -Recitali, literarni večeri -Pevski zbor -Likovni krožek -Keramika -Punčke iz cunj -Telovadna skupina -Joga -Pohodniki "lipov cvet" -Pohodništvo z Rudijem -Kolesarjenje	Upokojenci, starejši	http://drustvo-lipa.si
10.	Društvo upokojencev Škofja Loka – Univerza za tretje življenjsko obdobje	- Jezikovni tečaji - Obnovitev znanja prve pomoči - spretnostna vožnja - Skrb za lastno zdravje - Kamen v arhitekturi Škofje Loke - Računalništvo - Fotografski krožek - Vzgoja za medije - Umetnostna zgodovina - Rodoslovje - Plavanje - Urjenje spomina - Kiparjenje in aranžerstvo - Raziskovalna dejavnost - Slikarstvo po obdobjih - Šola slikanja - Bralni krožek – Berimo z Manco Košir - Čaj ob petih – zgodovina Škofje Loke v	Upokojenci, starejši	http://www.univerza-tri-du-skofjaloka.si

		Loških razgledih		
11.	Mariborska knjižnica – Knjižnični cikel Univerze za tretje življenjsko obdobje	italijanščina, francoščina, angleščina, ruščina in psihologija osebnosti za starejše	Starejši odrasli, upokojenci	http://www.mb.sik.si/vsebin/a.asp?lang=sl&str=85
12.	Ljudska univerza Ptuj – Univerza za tretje življenjsko obdobje	-izleti po Sloveniji -predavanja iz zdravstva -tečaj joge -umetnostna zgodovina -tujski jeziki -računalništvo -ročna dela -telovadba	Starejši občani	http://www.lu-ptuj.si/izo_pod_5.html
13.	RIC Novo mesto – Univerza za tretje življenjsko obdobje	-ustvarjalne delavnice -vaje pomlajevanja in samozdravljenja -računalništvo -tujski jeziki	Starejši odrasli oziroma upokojenci	http://www.ric-nm.si/prosti_cas/univerza_za_tretje_zivljenjsko_obdobje.htm
14.	Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje - Univerza za tretje življenjsko obdobje Ljubljana	-umetnostna zgodovina -splošna zgodovina (slovenska, svetovna) -etnologija -arheologija -antropologija in filozofija -likovna umetnost in ženske -kitajska kultura in umetnost -geografija (slovenska in svetovna) -restavracijsko -rad(-a) imam gledališče -književnost -spoznavanje klasične glasbe -psihologija osebnosti -medsebojni odnosi in sporazumevanje -umetnost pripovedovanja -svetovne religije in verstva -starodavna modrost za vsakdanje življenje -računalništvo -program za varovanje zdravja -kultura obnašanja -človek in njegove pisave -čudoviti svet ugank -keramika -slikarstvo -ruski jezik in književnost -ruski, francoski, italijanski, španski, angleški, nemški, kitajski jezik	Starejši	http://www.univerzazatretjeobd-drustvo.si/vsebina.htm

* spodbujevalni ukrep

Univerze za tretje življenjsko obdobje ponujajo računalniške in jezikovne tečaje, literarne krožke, krožke ročnih

Primer 1: Sodobne tehnologije vključujejo tudi starejše

<http://www.youtube.com/watch?v=GgTtBSyfk0Q> (Big Foot Mama in Ansambel Lojzeta Slaka)

Primer 2: Hiša življenja kot medgeneracijski center (Družina, september 2009) » ... problem prenosa vzgojnih vrednot v zahodnih civilizacijah je postal zelo resen zaradi prekinitve dialoga med generacijami. ...«

Primer 3: Starejši so prostovoljni kulturni mediatorji v 4 muzejih, od leta 2006 sodeluje 50 slušateljev, ki se vključujejo v delo muzeja kot nosilci nesnovne kulturne dediščine (znanja, kulture). Nadzorujejo prostore, sprejemajo/usmerjajo in informirajo obiskovalce, pomagajo pri urejanju dokumentacije ter za to ne prejmejo plačila, ampak

simbolične nagrade (ekskurzije, publikacije, prost vstop v muzeje). Izobraževanje za tako delo obsega usposabljanje prostovoljca in usposabljanje muzealcev v obsegu 4 ur o poslanstvu in etiki prostovoljskega dela, predstavitvi muzeja in zbirk ter skupinska srečanja z mentorjem o vsebini, motivaciji, interviziji in superviziji. Tako se presegata stereotipa o prostovoljstvu kot amaterski dejavnosti in starosti kot pasivnem času. Praksa kaže, da tako delo terja precej znanja, pripravljenost za učenje in to, da sodelujejo že sicer dejavni ljudje in ne tisti, ki bi imeli veliko prostega časa (Rajka Bračun, 2008)

PRILOGA 3

Primer bralnih krožkov

(Nataša Škofic Krajnc, Šenčur pri Kranju)

Moje potrdilo o opravljenem izobraževanju za mentorja ŠK BMK²¹ izhaja iz prve generacije, torej iz leta 2000. Po izobrazbi sem slovenistka in sociologinja, v privatnem zavodu sem se izobraževala na področju psihodinamike skupin, kasneje na ACS iz nevrolingvističnega programiranja, ki poudarja znanje s področja komunikacije. Delam kot predavateljica s področja timskega dela, komunikacije v prodaji, veščin javnega nastopanja. Navedena in še druga znanja so mi omogočila, da sem v dosedanjem devetletnem delu v ŠK BMK z odraslimi udeleženci (predvsem starejše generacije) spoznala prednosti, koristi, pravilnejše načine... in seveda tudi napake in pomanjkljivosti različnih oblik neformalnega izobraževanja ter tudi različnih pristopov in različnih ljudi, ki tako izobraževanje izvajajo. V prvih letih (od 2000 do 2002) sem v enem šolskem letu bila mentorica v največ dveh ŠK BMK, kasneje pa se je to število precej povečalo (do pet na leto v obliki ŠK BMK in še nekaj klasičnih bralnih). Do sedaj sem bila mentorica v okoli 40 ŠK BMK, ki jih preko ACS financira Ministrstvo za šolstvo in šport. V večini jedro ljudi ostaja, del pa se jih letno spreminja. Vodila pa sem tudi okoli deset skupin za branje. V ŠK BMK in v skupinah za branje so ženske v absolutni večini (kot tudi drugje v ŠK), vendar so sodelovali - in še sodelujejo - tudi moški. Večinoma so članice upokojenke (od 100-odstotne udeležbe upokojenk v skupini do 30-odstotne, povprečje je med 70 in 80 odstotki), stare med 60 in 83 let, od osnovnošolske do magistrske izobrazbe. Kot mentorica sem v preteklosti delovala in še delujem največ na Gorenjskem, in sicer v širši kranjski regiji: Kranj, Šenčur, Preddvor, Naklo, ter na škofjeloškem in trziškem. Zaradi omejenih možnosti (in premalo denarja) je število nemodificiranih ŠK BMK omejeno in zato se je modificirana oblika ŠK BMK v obliki bralnega krožka začela organizirati tudi na ljudskih univerzah, v okviru knjižnic in v domovih za starejše. Zanimivo je, da je starostna sestava ljudi v

²¹ Študijskih krožkov Beremo z Manco Košir

vseh naštetih oblikah združevanja podobna, medtem ko se načini dela, »rezultati« in metodologija zelo spreminjajo od skupine do skupine.

V krožku se začnemo srečevati sredi jeseni, prekinemo pa konec pomladi; čez poletje so počitnice. Po teoriji je v enem šolskem letu srečanj najmanj 12. Enkrat na štirinajst dni se zbere skupina za dve do tri šolske ure in v tem času opravi predvideno nalogo. Dobro je, če si zastavi neki akcijski cilj, po katerem je prepoznavna v ožji ali širši skupnosti in kjer ima tudi neko (pomembno) vlogo. Mentor je le eden od enakopravnih članov skupine in skrbi med drugim za nemoteno delo, moderatorji v krožku pa so tisti, ki enakomerno med sabo porazdelijo nalogo neformalnega izobraževanja. Srečanja so redna. Vsako leto se krožek sreča na novo in na novo zastavi delo za novo »šolsko leto«. Taka je kratka teorija.

Namen tega teksta s predstavitvijo tako imenovane dobre prakse je, med drugim pokazati nekaj primerov

- kako zares delujejo skupine v resničnem življenju,
- kako pomembno je dejstvo, ali je skupina institucionalizirana ali neinstitutionalizirana
- kakšna je vloga mentorja
- kako pomembna je psihofizična pripravljenost članov
- kaj se lahko naučimo iz napak in kako to izpeljemo

Pri opisovanju se bom opirala na značilnosti dveh resničnih delujočih skupin:

- študijskega bralnega krožka s petletno tradicijo (iz Škofje Loke)
- bralne skupine upokoјencev (iz Kranja)

ZNAČILNOSTI POSAMEZNIH SKUPIN

Psihofizične lastnosti

Neinstitucionalizirana skupina	Institucionalizirana skupina
Starost članov med 60 in 80 let	Starost članov med 70 in 83 let
Zdravje na ravni povprečja, kar pomeni, da je zdravstveno stanje posameznika primerno njihovi starostni skupini in večinoma ni omejujoče za delo	Zdravstveno stanje posameznikov je slabše od povprečja, zato so večinoma tudi nastanjeni v neki instituciji, ne pa doma.
Če se pojavi bolezen, je večinoma akutna (prehladi, prehodno slabo počutje, kratka okrevanja ob izbruhu poslabšanja kronične bolezni); kronično(e) bolezen dojema kot dejstvo, ki pa njega kot posameznika ne določa, je le del njegove realnosti.	Kronična bolezen definira posameznika do take mere, da se precej identificira z njo in se sam omejuje glede na raven te bolezni. Katerakoli akutna bolezen izredno poslabša fizično in psihično stane posameznika.
Vsi so motorično gibljivi, sami hodijo, največja omejitev je hoja s pomočjo palice, vsi lahko hodijo po stopnicah, vsi lahko sedijo do dve uri skupaj (tudi na slabših stolih). Večina ima vozniški izpit in še vozi lasten osebni avtomobil, večina lahko uporablja lastna ali druga prometna sredstva in je pri prevozu le izredno redko odvisna od sorodnikov ali drugih oseb. Vsi se lahko premikajo iz svojega doma v prostor srečevanja kadar	Večina je motorično hendikepirana – za premikanje uporabljajo palico, hojico, voziček na ročni pogon ali voziček, ki ga upravljajo drugi. Za gibanje iz enega nadstropja v drugo nujno potrebujejo dvigalo, tisti, ki imajo svojega »voznika« vozička, pa še človeka, ki jih prevaža naokoli. Nihče nima svojega prevoznega sredstva, vezani so na prevoz, ki ga organizira institucija. Pri sedenju v prostoru so omejeni na posebne sedeže ali potrebujejo veliko

željivo, na morebiten dogodek, povezan s skupino, gredo s svojim ali javnim prevoznim sredstvom, pri čemer niso hendikepirani.	prostora za odlaganje hojic in palic, tisti, ki so stalno na vozičku, pa so odvisni od lastne gibljivosti pri pozicioniranju v prostoru ali še slabše, od tega, kam jih pač njihov »voznik« odloži.
Sluh večini služi v mejah normale, če je stanje malo slabše.	Tisti, ki slišijo malo slabše in so vsaj še delno gibljivi, se v skupini v prostoru pozicionirajo tako, da ujamejo večino glasov - kar pa je zaradi specifičnosti dela težko, saj skupina deluje tako, da čim več govorijo vsi. Kdor sliši zelo slabo ali je skoraj gluha ali popolnoma gluha (in ne uporablja slušnega aparata), v skupini ne more delati !
Dober vid (za starejšega posameznika) je nujno pomemben za delo v skupini, kjer je osnovno branje. Edina izjema je primer slepe »bralke«, ki uporablja t.i. zvočne knjige, posnete na različne nosilce zvoka.	Slabši vid pri starejših je narekoval poseben način dela v krožku: člani namreč knjige ne berejo sami, temveč bere moderator in člani le poslušajo. Vid je tako pomemben dejavnik pri delovanju skupine, da je narekoval popolnoma nov način dela v študijskem bralnem krožku.
Mentalne sposobnosti članov so povprečne do nadpovprečne za to starostno skupino. Demence skoraj ni oziroma je le v obliki zelo obvladljive starostne pozabljenosti (večinoma nastane po 80. letu), ki pa se je posamezniki zavedajo in nanjo	Veliko več ljudi v skupini iz institucije, kaže znake pešanja spomina in koncentracije, čeprav je v skupini za branje zbrana »domska smetana«. Višje izobraženi in inteligentnejši kažejo veliko večje zanimanje za delo in so bolj podobni ljudem iz

opozorijo člane v krožku i mentorja, Člani s povprečno ali nadpovprečno inteligenco izkazujejo in tudi uporabljajo to svojo sposobnost v skupini za nadaljnje izobraževanje in visoko kakovost življenja. Krožki do večinoma vsak drugi teden ob istem dnevu in isti uri – zato, da člani uredijo svoje druge obveznosti in se pripravijo na redno udeležbo v krožku. Tudi če zaradi česarkoli srečanje odpade, sledi novo po določenem času brez kakršnihkoli težav.	neinstitucionaliziranih skupin, vendar jih drugi hendikepi ovirajo do take mere, da se ne morejo izraziti. Ker je večina v skupini močnejša in določa kakovost in način dela, so ljudje z večjimi psihičnimi sposobnostmi zelo prikrajšani, ker se ne morejo izraziti. In ker so oziroma če so v manjšini, je to slabo – zanje bi morale biti organizirane drugačne oblike! Srečanja si morajo slediti dovolj skupaj, praviloma enkrat na teden ob isti uri v istem prostoru z istimi ljudmi – kakršnokoli odstopanje od časa, kraja ali ljudi zbudi zmedo, nelagodje in posledično slabo počutje cele skupine.
Učenje novega je za psihično zdrave posameznike še vedno velika vrednota (internet, uporaba računalnika, nove tehnologije in komunikacije, novosti v literaturi...). Njihov (intelekturalni) pogled je še vedno usmerjen v njegovo in skupno prihodnost	Za pridobivanje novih znanj ni velikega zanimanja oziroma niti mentalnih zmožnosti. Zaradi večje stopnje starostne demence je pogled usmerjen večinoma nazaj, v lastno mladost. Prihodnost po mnenju teh ljudi ni več v njihovi domeni in jih skoraj ne zanima več, razen v najožjem eksistencialnem smislu, kje bivati, jesti...
Samopodoba, ki ima osnove tudi v mentalnih in fizičnih sposobnostih, je	Samopodoba je slabša, zato je posledično tudi zahtevnost do sebe in

dokaj dobra in precej na visoki ravni. Sledi ji zavedanje o vrednosti sebe kot posameznika in člana v družbi – posledično intenzivno sooblikujejo vsebino dela v krožku, želijo teme, ki jih osebno zanimajo, se znajo postaviti po robu nečemu, kar se jim ne zdi dobro ali zanimivo	drugih manjša. Ljudje se ne potegnejo zase in za svoje pravice, čeprav jih poznajo, češ zame je to, kar je, kar v redu. Vsebino srečanj zato večinoma določa mentor, ker člani ne izrazijo pričakovanj, želj, nestrinjanj, strahu...
Večina krožkarjev je aktivna vsaj še v eni ali več oblikah združevanja ljudi v širši skupnosti (društva, skupine...). Zato prinese prepletanje znanj, ljudi in izkušenj z več področij sinergijski učinek.	Tipično je dejstvo: kdor je aktiven vsaj v eni skupini, je po vsej verjetnosti vsaj še na enem kraju, verjetno v dveh – torej je podobno kot v neinstitucionaliziranih skupinah. Sinergijski učinek je na žalost redke zaradi ozkosti – vse skupine delujejo na enem mestu večinoma z istimi ljudmi .
Medgeneracijske izkušnje so zelo bogate. Aktivni posamezniki delajo skupaj z mlajšimi, bodisi v razširjenih družinah bodisi v skupinah, društvih... Mladi starejšim pomagajo predvsem pri novih tehnologijah in v razumevanju »novega sveta«, starejši pa mlajšim pri odnosih, da je življenje manj stresno in na kakovostnejši človeški osnovi.	Medgeneracijskega dela je precej manj, ker ni stalnih neposrednih stikov starih in mladih. Večinoma so omejeni na obiske sorodnikov ali obiske skupin mlajših iz filantropskih društev, vendar predvsem z namenom, zabavati oziroma krajšati čas. Premalo je načrtne usmerjenosti v cilj (na primer priprava materiala z interneta ali podobno)

Vzroki za združevanje v skupinah

Neinstitucionalizirana skupina	Institucionalizirana skupina
Usmerjenost v cilj, naučiti se nekaj novega in se ob tem družiti s podobno mislečimi ljudmi.	Usmerjenost v druženje s komerkoli, samo da mine čas, če je vsebina prijetna in zanimiva, je toliko boljše.
Prispevati svoj delež za dobro skupnosti.	Odzvati se na pobudo iz okolja, češ dobro je biti nekje z drugimi.
Sporočiti skupnosti, da nekaj veljajo in da želijo, da se upošteva njihov glas	
Biti del nečesa večjega in imeti možnost, da v tem položaju tudi aktivno deluješ	

VLOGA MENTORJA

Mentor v študijskih bralnih krožkih Beremo z Manco Košir ima znane in vnaprej določene kompetence. Za to nalogo se mora najprej izobraževati po predvidenem načrtu, ki ga Andragoški center Slovenije, napisati mora posebno nalogo, ki jo oceni skupina predavateljev in opraviti praktični izpit. Potem pridobi »licenco« in gre med ljudi. Najprej zbere ljudi za delovanje študijskega krožka, poskrbi za finančno osnovo in nato dela z ljudmi v krožku.

Pred koncem izobraževanja-tako je bilo v času, ko sem se izobraževala jaz-je večino prihodnjih mentorjev ŠK BMK najbolj skrbelo, kako bodo uredili financiranje, kje bodo dobili denar oziroma kje bodo našli krovno institucijo za svoje delo. Skrb za finančno osnovo je vzela precej energije, verjetno zato, ker je bilo izobraževanje o tem, kako delati z ljudmi v skupini in kaj delati, kar dobro »pokrito«, precej bolje kot finančna plat. Precej manj je bilo zato občutiti skrbi o tem, kako bomo delali kot mentorji z deset in več (zelo različnimi) ljudmi po dve uri skupaj od jeseni do še pomladi po možnosti več let zapored. Pa bi bila potrebna!

Mentor je v ŠK BMK le eden izmed enakopravnih članov, predvsem kar se tiče statusa. Beseda vseh krožkarjev je enakopravna, vsi krožkarji skupaj z moderatorjem teme enakopravno delajo in uživajo sadove dela. Mentor pa skrbi za »birokratski« obstoj krožka (s svojim pomočnikom) in predvsem za dinamiko skupine, to je za počutje ljudi, za interakcije med krožkarji, za pohvale in spodbude, za umiritev strasti in motiviranost....

Vsi »moji« krožkarji vedo, da so oni tisti, ki ustvarjajo novo kakovost in da so oni tisti, zaradi katerih krožek sploh lahko uspešno dela. Sama kot mentorica bi ne bila nič več kot sem bila pred to »mentorsko« izkušnjo – bralka, ki je želela slišati o knjigi še kakšno drugo mnenje in ki je želela zvedeti, kako drugi ljudje berejo knjige. Devetletne izkušnje dela v krožkih pa so mi dale znanje in izkušnje o tem, kakšna je – razen že znanih - (še) vloga mentorja v ŠK BMK.

- **Mentor naj bo psihično trden**

Krožkarji pridejo redno na srečanje ŠK BMK, ne glede na to, ali so knjigo prebrali ali ne, ne glede na to, ali jim je bila všeč ali ne, ne glede na to, ali je vsebina knjige taka, da se posameznika globoko dotakne ali ga samo oplazi... V pogovoru o samomorilnosti, ki je tema knjige, sodeluje tudi nekdo, katerega bližnji je nedolgo tega naredil samomor ali je krožkar celo sam kdaj poskušal. Čustvenost takega srečanja je zelo intenzivna in mentor mora skrbeti za tako dinamiko v skupini, da čustev ne pomete pod preprogo, na drugi strani pa jih tudi ne sme pustiti, da narastejo brez mej. Včasih je treba človeka spodbuditi, da govori še več, in pri tem ostale krožkarje »krotiti«, da so sposobni poslušati in biti empatični. Drugič je treba začutiti, kdaj tišina zdravi in kakšno vlogo imajo pri tem komentarji drugih v krožku.

Zato mentor pride vedno pripravljen, tudi če je moderator trenutnega srečanja nekdo drug – moderator ima nalogo predstaviti novo temo in uvesti novo znanje, biti čustveno stabilen pa je naloga mentorja.

- **Mentor naj bo avtonomen**

a) V ŠK BMK imajo vsi krožkarji pravico in dolžnost, da predlagajo nove knjige za branje. Mentorjeva naloga je, da predstavi načine, kako naj krožkarji izvejo za število izvodov knjig v matični knjižnici in za možnost rezervacij. Tudi če je knjig dovolj na voljo in si krožkar zelo želi, da bi brali »njegovo« predlagano knjigo, ima mentor avtonomno pravico, da knjigo odkloni, če ve, da bo na primer vnesla preveč intelektualnega ali verskega ali čustvenega... nemira v krožek in bi pogovor lahko bolj škodil ali koristil.

b) Mentor je lahko avtonomen tudi pri sprejemanju novih krožkarjev v »star« krožek – fluktuacija članov je seveda priporočena, ker novi ljudje vnašajo v skupino možnost sinergičnega učinka. Izredno zaželena je oseba, ki je popolnoma diametralna obsoječim članom ŠK BMK, na primer moški, če je večina krožkaric, ali mlada oseba, če večina v krožku stara čez 60 let. Pozornost pa se mora zelo povečati, če želi v krožek oseba, ki je na primer v kraju znana kot zelo konfliktna ali celo duševni bolnik. Tedaj ima mentor

(osebno) pravico, da takega kandidata odslovi oziroma ga v krožek ne sprejme.

c) Število krožkarjev je omejeno glede na pravila krožka (do največ 12 ali 13), pri bralnih krožkih še posebej, ker je osnovna oblika dela pogovor – pri povečanjem številu vsi nimajo možnosti za enakopraven nastop. Preveč članov pa je po drugi strani velika težava tudi zato, ker vsi člani berejo isti naslov knjige in v sedanjem času ni možno dobiti v knjižnicah tako veliko število knjig – mentor ima glede na zmogljivost lokalne knjižnice dolžnost, da število krožkarjev omeji glede na razpoložljivo število knjig v enotah knjižnice.

- **Mentor naj bo strokoven**

Na šolanju za mentorje na ACS je bil dan velik poudarek pripravi prvega, uvodnega srečanja v ŠK. S teorijo in z vajami za prakso smo mentorji spoznali vrednost dobro pripravljenega prvega srečanja za nadaljnje delo. Med drugim se pripravi prijetno nešolsko počutje, ki bodočim krožkarjem (nezavedno) zagotovi, da izkušnja dela v krožku nikakor ne bo podobna večinoma neprijetnim izkušnjam iz časa formalnega šolanja. Skuša se že takoj vzpostaviti vzdušje enakopravnosti vseh članov, skupaj z mentorjem, pokaže se osnovni način dela, določi akcijski cilj skupine, predstavi pravila za nemoteno delo skupine... Da se to doseže med ducatom med sabo večinoma nepoznanih ljudi z različnimi predznanji, pričakovanji, prepričanji, vrednotami... rabi mentor precej priprav in dobro organiziranost ter veliko empatije na samem srečanju. V večini primerov je bila uvodna ura novih krožkov izpeljana skoraj po doktrini – spodbudna, sproščena, v pričakovanju prijetnega druženja s ciljem, učiti se v prijetni družbi. Splet teorije in dolgoletna praksa sta se mi pri desetini novih krožkov izkazali kot dobra osnova za kakovostno delo.

Za popolnoma novo bralno skupino v okviru Univerze za tretje življenjsko obdobje smo se voditeljica, animatorka in jaz kot bodoča mentorica dogovarjale kar nekaj mesecev in ko se je skupina oblikovala, »naj bi ne zgubljali časa s praznim pogovorom na nekakšnem uvodnem spoznavnem prvem srečanju«. Na vsak način so želele pogovor o precej kontroverzni knjigi, ki so jo bodoče krožkarice nabavile na enem od srečanj s pisateljico. Na par namigov, da to ne bo dobro, se v Univerzi niso odzvali, nakar sem po premisleku napisala prijazen dopis o tem, da sem se odločila slediti strokovnemu mentorstvu študijskih bralnih krožkov, ki se je v dosedanjih krožkih izkazal kot dober, ter da imajo na razpolago tako delo tudi oni ali pa naj poiščejo drugega mentorja, ki bo delal po njihovo.

Po končanem uvodnem srečanju so se iz Univerze opravičili, češ da si niso predstavljali, da je možno izpeljati bralni krožek tudi na način, ki ga ne poznajo, da jim je bilo zelo všeč in da bodo še prišli in da pač niso vedeli, da je

bolje, če delo poteka na osnovi stroke. Še naprej delamo tako in skupina je uspešna.

- **Mentor naj bo nevtralen**

V skupini različnih posameznikov se v pogovoru razvijejo različni pogledi na tematiko. Odvisni so od vrednot, prepričanj, verskega prepričanja, statusa in podobnega. Vsak ima pravico oblikovati svoj pogled na tematiko in ga tudi zagovarjati, naloga mentorja pa je, da ostane čim bolj nevtralen oziroma da zastopa le svoje vrednote. Če se postavi na stran večine ali manjšine ali cello posameznika, sicer na tisti "strain" pridobi moč, vendar izgubi priljubljenost. Sploh je najboljšo, da člani krožka vedo, da bo vedno v krožku nekdo, ki jih ne bo stal nekje na nevtralnem področju in bo varoval varnost.

NEGATIVNA IZKUŠNJA IN POT IZ NJE

Negativna izkušnja

Po šestletnih izkušnjah kot mentorica ŠK BMK v različnih krajih z različnimi, predvsem starejšimi ljudmi, sem bila pripravljena na delo s starostniki v domu upokojencev – tako sem vsaj ocenila svoje izkušnje. Odločila sem se za bližnji dom, kjer je pred smrtjo nekaj časa bivala tudi moja stara mama. Tja sem rada hodila, iz drugih priložnosti sem poznala tudi nekaj odgovornega osebja (glavno sestro, delovno terapevtko) in moje bodoče delovno okolje se mi je zdelo spodbudno. Želela sem kot prostovoljka (brez plačila za opravljeno delo) prispevati svoje znanje in čas. Predvidevala sem, da ne bo težko zasnovati skupine desetih do dvanajstih ljudi, ki bi brali zanimive knjige in se o tem pogovarjali. Zdelo se mi je, da bom končno našla ljudi, ki imajo dovolj časa in ne bodo tarnali nad tem, da jim knjige ne uspe prebrati zaradi kakršnihkoli drugih obveznosti. **Tam ni bilo niti pomoči otrokom in vnukom, niti kuhanja in pospravljanja, samo čas zase.**

Začela sem z oblikovanjem skupine:

- bilo je zelo zgodaj spomladi, kmalu so se začeli sprehodi
- v domu smo našli termin za srečanja sredi dopoldneva
- ob dnevih, ko sem imela jaz čas za skupino,
- dogovorili sva se za srečanja enkrat na dva tedna,
- po eno celo uro,
- brali naj bi malo krajše in lažje knjige ali le posamezna poglavja na eno srečanje
- za pomoč s knjigami bi se obrnili na lokalno knjižnico,

- osebje v domu bi pomagalo tako, da bi ob določeni uri zbralo člane bralne skupine,
- mentorica bi bila vedno sama, brez kakršnekoli pomoči.

Osebnost in s plakati je delovna terapevtka povabila nekaj ne najstarejših varovancev doma, to je upokojencev (starih med 70 in 85 let), ter nekaj iz dnevnega varstva, o katerih je menila, da bi jih branje in pogovarjanje zanimalo. Pripeljali so jih nekaj na vozičkih, nekateri so prišli sami. In smo začeli.

- Prišli so taki, ki so zelo slabo slišali, in niso mogli sodelovati v pogovoru.
- Drugi so zelo slabo videli in niso mogli brati.
- Tretji (ali isti) so imeli težave s spominom in se niso spomnili niti tega, katero knjigo so po krožku vzeli s sabo, kaj šele, da bi vedeli, kaj so med tednom prebrali.
- Večinoma je pogovor tekel o vsebini tistega, kar so prebrali včasih, ko so bili še v šoli ali v službi, ne pa o tem, kar naj bi prebrali na novo.
- Bolj dementni so vsak pogovor speljali na čas, ki so mu še sledili – na svojo mladost.
- Večina je pozabila, katerih 14 dni je minilo od zadnjega srečanja, ali je prava sreda za srečanje ali ne.
- Tisti varovanci, ki jih je delovna terapevtka morala vsakokrat motivirati, naj gredo na bralno skupino, so bili popolnoma nezainteresirani.
- Zgodaj spomladi je bilo precej akutnih prehladnih bolezni in niso želeli na skupino, da se ne bi česa nalezli.
- Ena ura je pomenila dejansko pol ure aktivnega dela, ker je bila večina odvisna od dvigal in svojih »voznikov«, ki so jih vozili ali pa ne.
- Bistveno pa je bilo, da večina ni prebrala knjige ali si ni zapomnila, kaj je prebrala.

Posledično sem imela precej velikih težav tudi jaz sama:

- Nikakor nisem našla prave literature za branje: »otroškemu« branju so se upirali, mladinsko jih ni zanimalo, šolsko so že obdelali v mladosti, novosti so bile neumne, klasiki pretežki in predolgi...
- V nobeni od knjižnic nisem dobila dovolj izvodov knjig, ker sem morala vse preskrbeti sama s pomočjo delovne terapevtke.

- Zgodnje dopoldanske ure so bile naporne zaradi mojega posla, ki sem mu morala včasih podrežati svoje neplačano prostovoljstvo – nisem imela zamenjave.
- Demenca in starostna pozabljenost sta vplivali na to, da stika med krožkarji samimi in med mano nikakor nisem uspela ustvariti, ker smo se premalokrat videli, da bi postali skupina.
- Premalo znanja sem imela o posameznikih in njihovem zdravstvenem stanju ter o njihovem načinu izražanja – kdaj je bila neodzivnost zaradi nezainteresiranosti ali le zaradi bolezni.
- Jaz sama sem bila premalo pripravljena na možnost, da bodo krožkarji umrli in me je odhod kakega člana precej potrl.
- Skupina je bila organizirana na dan, ko je se je srečevala tudi druga skupina, s katero so starostniki obiskovali razstave, hodili v mesto... Velikokrat sta se dejavnosti prekrili in večina je raje odšla ven, med ljudi. In je bilo pri branju premalo ljudi.

Na začetku poletja so tudi v domu upokojencev počitnice in skupina je nehala delati – končno!!, sem si rekla. Bilo je vse prej kot uspešno, brez prave kemije, celo težko zame in verjetno tudi za koga drugega.

Pot iz slabšega v boljše

Naslednje leto sem na dom pomislila le takrat, ko sem snovala in izvedla kakšne nove zamisli v ŠK BMK – le kako bi to izpeljala v domu? Potem je prišlo povabilo iz krajevne knjižnice, naj jim pomagam pri snovanju bralne skupine za isti dom – in po dobrem mesecu priprav, predlogov in sestankov, se je začela sestajati nova bralna skupina.

1. postavila sem nova pravila za delo (na obeh straneh) na osnovi delovnih izkušenj iz prejšnje skupine
2. analizirala sem svoje delovne napake
3. spremenila napačne oziroma slabe učne metode in delovne pristope
4. izboljšala sem tisto, kar je imelo dobro osnovo.
5. nadgradila sem tisto, kar se je že prvič pokazalo za dobro.

Skupina zdaj dela dobro, celo zelo odlične reference dobivamo v domu:

- knjigo ali zgodbo bere mentorica na skupini, člani skupine poslušajo (največ 15 minut), kdor zares želi in zmore, si lahko sposodi knjigo za v sobo za en teden (največ so to trije ljudje)

- po branju se vsakokrat pogovarjamo o temi, ki jo je nakazalo ali uvedlo branje
- tema prebranega in tema pogovora je čim bolj prilagojena strukturi in vrednotam članov skupine
- pokroviteljstvo nad skupino je prevzela knjižnica, ki tudi plačuje moderiranje
- razen mene se uvajata še dve knjižničarki (sicer tudi članici drugih BMK), ki bosta moderirali po enkrat na mesec ali bosta vskočili, če mene ne bo
- srečanja so vsak teden ob isti uri v istem prostoru ob dnevih, ko ni drugih skupin
- zaradi bolj pogostih srečanj je boljši stik med člani ter med člani in mentorjem in moderatorjem
- boljše je razumevanje prepričanj, vrednot, razmišljanja in tudi razumevanja bolezenskega stanja udeležencev in posledično večja empatija
- že na začetku so zbrali v skupino najbolj »delovno« sposobne ljudi, ki so še popolnoma razumni in dovolj dobro slišijo (vid ni več tako pomemben). Skupina tudi ni »začasno odlagališče« ljudi, ki se nimajo kam dati, temveč so v njej le stalni aktivni člani.
- ker se varovanci dobro počutijo in so sprejeti s svojim razmišljanjem, ne dopustijo, da bi jih prepozno pripeljali, sami se potrudijo priti točno, zato je aktivnega dela več
- postopoma se lahko podaljšuje čas branja, ker se trenira koncentracija za poslušanje – to je lahko celo akcijski cilj in začne bralna skupina bolj delati kot študijski bralni krožek
- moje počutje je boljše in posledično je delo boljše, ker je mentor, ki se v skupini slabo počuti, lahko velik zaviralec

ANALIZA

Če krožek ne dela uspešno, ni treba odnehati. Treba je

- analizirati stanje,
- določiti nov delovni cilj in
- narediti nov delovni načrt,
- nato se je treba odločiti, kdaj, s kom, kako in na kakšen način začeti delati,

- sproti je treba kontrolirati, kaj se dogaja oziroma če še sledimo prvotnemu cilju
- in se iz napak kaj naučiti.

SKLEP

Delo z odraslimi starejšimi osebami v študijskih bralnih krožkih ali skupinah je meni kot mentorici pokazalo naslednje:

- to je izredno velika populacija, ki ima svoje zakonitosti in posebnosti, ki pa se bodo še precej spreminjale;
- tej populaciji je treba nameniti veliko pozornost, saj je **delo z njo drugačno kot delo z odraslimi v srednjih letih;**
- nujno je treba **izobraževati tiste izobraževalce**, ki bodo aktivno delali s to skupino;
- razlika je med starejšimi v institucionaliziranih in med tistimi v **neinstitucionaliziranih skupinah – slednji so bolj motivirani** za delo
- več sredstev je treba nameniti tistemu delu te populacije, ki je že **sama od sebe zainteresirana za sodelovanje, ker so rezultati boljši;**
- del te populacije (zlasti tista, ki je zdrava), je lahko še aktivno vključena v družbo in posredno lahko še zelo veliko prispeva zlasti na socialnem medgeneracijskem področju.